

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**TÜRKÇEDE TANITLAMA BELİRTİCİLERİNİN
İŞLEVLERİ**

Meltem SARGIN

Danışman
Prof. Dr. Lütfiye OKTAR

2010

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkçede Tanıtılma Belirticilerinin İşlevleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

/ /

Meltem SARGIN

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Meltem SARGIN
Anabilim Dalı : Dilbilim Anabilim Dalı
Programı : Genel Dilbilim Programı
Tez Konusu : Türkçede Tanıtlama Belirticilerinin İşlevleri
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET
Doktora Tezi
TÜRKÇEDE
TANITLAMA BELİRTİCİLERİNİN İŞLEVLERİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Programı

İletişim sırasında kişiler arasındaki bilgi aktarımının sağlanmasında konuşucunun/yazarın bilginin kaynağına ve güvenilirlik derecesine ilişkin kişisel duygu, inanç ve tutumunu tanıtlama belirtecileri denilen dilsel düzeneklerle gösterdiği gerçeğinden yola çıkan çalışmamız ‘Sosyal Bilimler alanlarına (tarih, coğrafya, sanat tarihi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, dilbilim) ait metinlerde bilim ideolojisine, dolayısıyla metin oluşturma geleneğine bağlı olarak tanıtlama belirtecilerinin özneliğın nesnelleştirilmesi işlevini yüklediği’ varsayımını sınamak amacıyla *Türkçede tanıtlama belirtecilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlandıkları ve ne tür söylem işlevleri yükledikleri* sorularına yanıt aramıştır. Bu araştırma sorularını yanıtlayabilmek için hakemli bilimsel dergilerde yayınlanmış makalelerden tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme yoluyla bir bütüncü oluşturulmuş ve Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmamızdan elde edilen bulgular Türkçede sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde yazarların bilgiye olan tutumlarını sistematik olarak hangi dilsel düzenekler aracılığıyla kodladıklarını ve bu dilsel düzenekleri öznelik, nesnellik, paylaşılan-öznelik boyutunda ne sıklıkta kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu bulgular aynı zamanda sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde dil kullanımının altında yatan ideolojik nedenlerin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesine de ışık tutmaktadır. Buna göre, çalışmamız sosyal bilimler alanındaki bilimsel metinlerde tanıtlama belirtecilerinin özneliği örtükleştirme ve nesneliği sağlama işlevinde rol oynadığını ileri sürmektedir. Tanıtlama belirtecilerine ilişkin seçimlerin altında bilimsel alanda, baskın bilimsel paradigmanın normlarına uyarak saygınlık elde etme kaygısı yatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tanıtsallık, Tanıtlama Belirticisi, Öznelik,
Nesnellik, Paylaşılan-öznelik

ABSTRACT
Doctoral Thesis
THE FUNCTIONS OF EVIDENTIAL MARKERS
IN TURKISH

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Linguistics
General Linguistics Programme

This study sets forth from the fact that in communication while rendering information the speaker/writer indicates his/her personal emotions, beliefs and attitudes towards the source and the degree of reliability of the information, and seeks to answer the questions ‘With what grammatical structures are evidential markers encoded in scientific texts produced in the field of social sciences in Turkish?’ and ‘What kind of discursive functions do they fulfill?’ in order to test the basic hypothesis designated as ‘evidential markers function to objectify subjectivity depending upon the ideology, consequently upon the tradition of producing texts within the field of social sciences (history, geography, art history, sociology, psychology, philosophy, linguistics). To answer these research questions a corpus was built from the texts published in academic journals by stratified random sampling and analyzed within the theoretical frame of Systemic- Functional Grammar.

The findings we obtained from the analysis exhibit what linguistic structures writers employ systematically to reflect their attitudes towards information in Turkish scientific texts produced in the field of social sciences and what the distribution of these evidential markers is in indicating subjectivity, objectivity or inter-subjectivity. These findings also shed light on the evaluation of ideological reasons underlying the language used in scientific texts under discussion. Accordingly, our study claims that evidential markers play a role in blurring subjectivity, thus promoting objectivity in texts within the field of social sciences. The choices made in relation to evidential markers are governed by the concern to obtain prestige by means of conformity to the dominant scientific paradigm.

Key Words: Evidentiality, Evidential Marker, Subjectivity,
Objectivity, Inter-subjectivity

TÜRKÇEDE TANITLAMA BELİRTİCİLERİNİN

İŞLEVLERİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ	x
EKLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

TANITSALLIK

Tanıtsallık	1
1.1. Kiplik ve Tanıtsallık	2
1.2. Dillerdeki Tanıtsallık Dizgeleri	8
1.3. Tanıtsallığa İlişkin Olarak Yapılan Çalışmalar	13
1.4. Tanıtsallığa Chafe'nin Yaklaşımı	16
1.4.1. Güvenirlik Dereceleri	18
1.4.2. İnanç	20
1.4.3. Tümevarım	21
1.4.4. Duyusal Kanıt	23
1.4.5. Söylentiye Dayalı Kanıt	24
1.4.6. Tümdengelim	25

1.5 Türkçede Tanıtsallık	28
1.5.1. Farklı Güvenirlik Dereceleri Gösteren Tanıtlama Belirticileri	28
1.5.2. İnanç İşlevi Görebilen Tanıtlama Belirticileri	30
1.5.3. Tümevarım İşlevi Görebilen Tanıtlama Belirticileri	31
1.5.4. Duyusal Kanıtı Dayalı Çıkarım İşlevi Gören Tanıtlama Belirticileri	33
1.5.5. Söylentiye Dayalı Kanıt İşlevi Gören Tanıtlama Belirticileri	33
1.5.6. Tümdengelim İşlevi Gören Tanıtlama Belirticileri	35
1.5.7. Tanıtsallık ve Bağlam	38
1.6 Tanıtlama ve Öznellik-Nesnellik	42

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Kuramsal Çerçeve	55
2.1. Söylem ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi	56
2.1.1 Söylem	56
2.1.2 İdeoloji	65
2.1.3 Bilimsel Söylem	73
2.1.4 Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tarihçesi, İlkeleri ve Amacı	80
2.2. Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi Modeli	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BÜTÜNCE

Araştırma Yöntemi ve Bütünce	104
3.1 Bütünce-Temelli Çözümleme Yöntemi	104
3.2. Çalışmanın Bütüncesi	107

3.3 Çözümleme Yöntemi	110
-----------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bulgular ve Tartışma	122
4.1. Nitel Bulguların Değerlendirilmesi	122
4.1.1. –Dİr soneki	122
4.1.2. –A/İr soneki	126
4.1.3. –Dİ soneki	127
4.1.4. –mİştİ sonekleri	130
4.1.5. Adlaştırma ve edilgenlik	131
4.1.6. Sıfatlar ve Belirteçler	133
4.1.7. Atıflar	134
4.1.8. Kişi adları ve ekleri	135
4.1.9. Sözbilimsel sorular	137
4.2. Nitel Bulguların Nesnellik-Öznelik Düzleminde Yeniden Değerlendirilmesi	139
4.3. Nicel Bulguların Değerlendirilmesi	144
4.4. Tartışma	147
SONUÇ	163
Öneriler	166
KAYNAKÇA	167
EK 1: Bütüncü Kaynakçası	182
EK 2: Bütüncedeki Metinlerin Sıralanmış Listesi	194
EK 3: Sözlükçe	198

KISALTMALAR

BG	Bitmemişlik Görünüşü
DG	Dizisel Görünüş
SKB	Söylenti Kipi Belirticisi
TAR	Tarih
SAN TAR	Sanat Tarihi
COĞ	Coğrafya
SOS	Sosyoloji
FELS	Felsefe
PSK	Psikoloji
DİLB	Dilbilim
haz.	Hazırlayan
erş. tar.	Erişim Tarihi
s.	Sayfa No

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1: Palmer'ın kiplik sınıflandırması	3
Çizelge 2: Chafe'nin tanıtısal kavramına yaklaşımı	17
Çizelge 3: Türkçede tanıtısal kodlayabilen dilsel düzenekler ve işlevleri	37
Çizelge 4: Olasılık İfadeleri	47
Çizelge 5: Toplumsal Düzen ve Söylem Düzeninin Yapılanması	61
Çizelge 6: Metin, etkileşim, bağlam: Söylem	63
Çizelge 7: Çalışmadan elde edilen nicel bulgular	145
Çizelge 8: Nicel bulguların yüzdeler oranları	145

EKLER DİZİNİ

EK 1: Bütünce Kaynakçası

EK 2: Bütüncedeki Metinlerin Sıralanmış Listesi

EK 3: Sözlükçe

TÜRKÇEDE TANITLAMA BELİRTİCİLERİNİN İŞLEVLERİ

GİRİŞ

İletişimin temel amacı kişiler arasındaki bilgi aktarımını sağlamaktır. Bu aktarım sırasında konuşucu/yazar bilginin kaynağına ve güvenilirlik derecesine ilişkin kişisel duygu, inanç ve tutumunu gösteren ipuçlarını da iletmektedir. Her dilde farklı düzeneklerle ve farklı dilbilgisel yapılarla gerçekleştirilen bu kaynak ve güvenilirlik belirtme olgusuna “tanıtılma” denilmektedir.

Tanıtılma belirticileri, Halliday (1994)’in toplumsal ve kişisel iletişim gereksinimleri ile dilbilgisel dizge arasındaki ilişkiyi vurgulayan Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline göre dilin üst-işlevlerinden biri olarak kabul edilen kişilerarası işlevi yerine getirmede rol oynamaktadır. Konuşucunun/yazarın metinde yansıtılması, temsil edilmesi olarak tanımlanabilen kişilerarası işlev, tanıtılma belirticileriyle, özellikle tanıtılmanın bir boyutu olarak kabul edilen öznellik-nesnellik belirtme aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu belirticilerin metinlerde hangilerinin, ne sıklıkta kullanıldığı konuşucunun/yazarın metinde kendi kimliğini ne ölçüde yansıttığını, yani ne derece öznel ya da nesnel bir tutum sergilediğini göstermektedir. Konuşucu/ yazar, sözcük seçimi, etken ve edilgen yapı kullanımı ya da gönderimsel ifadelerin kullanımında olduğu gibi, tanıtılma belirticilerinin kullanımında da içinde bulunduğu toplumsal bağlamın ve ait olduğu söylem topluluğunun kısıtlamaları doğrultusunda seçimler yapmaktadır.

Dildeki sözcükdilbilgisel yapıların ve örüntülerin stratejik ve sistematik kullanımının en çok önem taşıdığı alanlardan biri bilimsel söylemdir. Bilimsel metinlerde yazarların öznel kimliklerini ortaya koyma ya da örtükleştirme amacıyla tanıtılma belirticilerini nasıl kullandıkları bilim ideolojisi tarafından biçimlendirilmektedir. Dilsel seçimlerin altında yatan bu ideolojinin ne şekilde ortaya çıktığını ve hangi amaca hizmet ettiğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek mümkündür. Dilsel yapıların kullanımından yola çıkarak

metinlerdeki örtük ideolojiyi ortaya çıkarmaya yönelik bu tür çalışmalar Eleştirel Söylem Çözümlemesi olarak adlandırılmaktadır. Kısaca özetlenecek olursa, Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplum içerisindeki farklı kurum ve toplumsal grup ya da kesimlerin benimsedikleri ideolojiler doğrultusunda ve toplumsal güç dinamikleri içerisinde güç kazanmak veya mevcut gücü ellerinde tutmak amacıyla ürettikleri metinleri inceleyerek bu metinlerde çoğu zaman örtük biçimde kodlanan güç, ideoloji ve bilgiye ilişkin tutumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde gerçeğin ve bilginin kodlanmasında, dolayısıyla da bilim ideolojisinin bilimsel söylemde somutlaştırılmasında ne gibi bir işlevi yerine getirdiğini belirlemeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Chafe (1986)'nin İngilizcedeki tanıtlama belirticilerine ilişkin tanımı temel alınacak, metinlerin ideolojik çözümlemesi için de toplumsal ilişkiler, kimlik, bilgi ve gücün metinlerde nasıl yapılandırıldığını aydınlatmaya çalışan Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde tanıtlama belirticilerinin bilginin öznel ve nesnel biçimde sunulmasına olan katkısı saptanmaya çalışılacaktır. Her toplumsal yapı, pratikleri ve ideolojisi çerçevesinde kendine özgü dilsel seçimler yapmakta, yani dili kendi bakış açısı ve amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu şekilde biçimlenen söylem, ait olduğu toplumsal kesimin ideolojisini yansıtmaktadır (Fairclough, 1989: 38). Bizim çalışmamızda da farklı Sosyal Bilimler alanlarına (tarih, coğrafya, sanat tarihi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, dilbilim) ait metinlerde bilim ideolojisine, dolayısıyla metin oluşturma geleneğine bağlı olarak tanıtlama belirticilerinin özneliğin nesnelleştirilmesi işlevini yüklediği önvarsayımından yola çıkılmaktadır.

Özet olarak, bu araştırmada Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde

- (i) nasıl kodlandıkları ve
- (ii) ne tür söylem işlevleri yükledikleri;

sorularının yanıtlanması hedeflenmektedir.

Araştırma sorularının yanıtlanabilmesi için öncelikle tanıtısallığın ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu amaçla çalışmamızda öncelikle tanıtısallığın nasıl tanımlandığı ve dünya dillerinde tanıtlama işlevinin hangi dilsel düzenekler aracılığıyla sağlandığına ilişkin bilgi sunulmaktadır. Daha sonra Türkçede tanıtlama işlevinin nasıl gerçekleştiği şimdiye kadar kiplik ve tanıtısallık konusunda yapılan çalışmalardan alınan örneklerle açıklanmaktadır. Tanıtısallığa ilişkin bu bilgiler ışığında sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde hangi dilsel yapıların tanıtlama belirticisi olarak etiketlenebileceği netleşmektedir. Tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde ne tür söylem işlevleri yüklenebileceğine ilişkin ikinci araştırma sorusunun yanıtlanabilmesi için bu söylem işlevleri bilimsel metinlerde büyük önem taşıyan ‘nesnel’, ‘öznel’ ve ‘paylaşılan-öznel’ tutumun yansıtılması işlevleri olarak sınırlandırılmaktadır. Nesnellik bir bilginin herhangi bir öznenin algısından bağımsız, tarafsız bir biçimde yansıtılması olarak tanımlanabilir. Öznellik, nesnelere ya da olguları kişinin kendi algıladığı biçimde, kendi bakış açısından yansıtmasıdır. Paylaşılan-öznellik ise, öznel bir durumun iki ya da daha fazla kişi tarafından paylaşılması olarak tanımlanmaktadır (Nyuts, 2001a: 35; Scheff 2006). Çalışmamızda tanıtlama belirticisi olarak saptanan dilsel yapıların nesnellik, öznellik, ya da paylaşılan-öznellik işlevlerinden hangisini yerine getirdiği bilimsel söylem bağlamında ve daha önce yapılmış çalışmalara dayanılarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızın bundan sonraki ilk bölümünde, yani Birinci Bölümde öncelikle tanıtısallığın ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve şimdiye kadar yapılan çalışmalarda dilbilimsel olarak nasıl ele alındığına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca tanıtlama işlevinin farklı dillerde nasıl yerine getirildiğine ilişkin örnekler verilmekte ve çalışmamız için tanıtısallık tanımını temel aldığımız Chafe (1986)’da saptanan tanıtlama belirticileri örneklendirilmektedir. Çözümlememize ışık tutması açısından Chafe’nin saptadığı tanıtlama belirticileriyle aynı işlevi gören Türkçe dilsel yapılar tanıtlama ve kiplik konusunda Türkçede yapılmış olan çalışmaların yardımıyla belirlenmekte ve örneklendirilmektedir. Bu bölümde son olarak çalışmamızın *Türkçede tanıtlama belirticileri sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde ne*

tür söylem işlevleri yüklenmektedir? biçimindeki ikinci araştırma sorusuyla ilişkili olarak tanıtısallığın bir boyutu olarak kabul edilen öznellik-nesnellik belirtme işlevinin ne olduğu, alanyazında nasıl ele alındığı ve bizim çalışmamızda hangi görüşü benimsediğimize ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Çalışmamızın kuramsal çerçevesinin tanıtıldığı İkinci Bölümde öncelikle söylem ve ideolojinin tanımı yapılmakta, bütüncemiz bilimsel makalelerden oluştuğu için bilimsel söylemin özelliklerine ve farklı bilimsel paradigmalara ilişkin bilgiler verilmektedir. Daha sonra çalışmamızın genel çerçevesini oluşturan Eleştirel Söylem Çözümlemesinin tarihçesi, ilkeleri ve amacı tanıtılmakta ve bu konuda yapılmış çalışmalardan örneklere yer verilmektedir. Bu bölümde son olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesinde sıkça başvurulan ve çalışmamızın da kuramsal artalanını oluşturan Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi Modeli, bu modelde dilin üst-işlevleri olarak kabul edilen düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevler tanıtılarak çalışmamızda ele aldığımız kişilerarası işlev ve tanıtlama belirticileri arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır.

Çalışmamızın Üçüncü Bölümü araştırma yöntemi ve bütünceye ayrılmıştır. Çalışmamızda büyük miktarda özgün dilsel verileri ele alan ve anlamın söylemsel olarak ortaya çıkmasının dil düzeyinde incelenmesine olanak tanıyan Bütüncel Temelli Yaklaşım kullanılmaktadır. Bu bölümde öncelikle Bütüncel Temelli Yaklaşım ve özellikleri açıklanmakta, daha sonra çalışmamızın Bütüncel Temelli Yaklaşım uyarınca oluşturulan bütüncesi tanıtılmakta ve nasıl oluşturulduğu açıklanmaktadır. Son olarak çalışmamızın bütüncesinin çözümlenmesinde nasıl bir yol izlendiği, nitel ve nicel verilerin nasıl toplandığı basamak basamak açıklanarak örneklendirilmektedir.

Çalışmamızın dördüncü ve son bölümü bulgular ve tartışmaya ayrılmıştır. Öncelikle çalışmamızın *Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilim alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlandıkları ve ne tür söylem işlevleri yükledikleri* biçimindeki araştırma sorularını yanıtlamak amacıyla bütüncede saptanan tanıtlama işlevi gören dilsel düzenekler ve bu düzeneklerin öznellik, nesnellik ve paylaşılan-

öznellik bakış açısını oluşturmadaki rolleri ele alınarak örneklendirilmektedir. İkinci araştırma sorusunun yanıtını netleştirmek amacıyla bulgular öznellik-nesnellik boyutunda yeniden incelenerek değerlendirilmektedir. Daha sonra araştırmadan elde edilen ve tartışmayı destekleyecek olan nicel bulgular sergilenmektedir. Tartışma bölümünde, elde edilen nitel ve nicel bulguların ışığında sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde yazarların dilsel düzenekler aracılığıyla öznel kimliklerini ne derece ortaya koydukları ya da ne derece örtükleştirdikleri ve bu dilsel seçimlerinin altında yatan ideolojik nedenler irdelenmektedir.

Sonuç olarak çalışmamız, Türkçede sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel söylemde tanıtlama işlevinin hangi dilsel düzeneklerle kodlandığını ve bu düzeneklerin metinlerde öznellik, nesnellik ya da paylaşılan-öznellik bakış açısını oluşturmada ne gibi bir rol üstlendiklerini saptamayı ve tanıtlama belirticilerine ilişkin dilsel seçimleri tetikleyen ideolojik nedenleri belirlemeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANITSALLIK

Tanitsallığa ilişkin bir araştırmaya başlarken, öncelikle, tanitsallığın ne olduğunu açıklamaya çalışmak, bu amaçla da tanitsallığın farklı yaklaşımlar tarafından yapılmış tanımlarını incelemek uygun olacaktır.

Trask'ın *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde tanitsallık "konuşucunun, ürettiği sözceyi dayandırdığı kanıtın kaynağını belirtmesi" olarak tanımlanmaktadır (1993: 95). Chafe ve Nichols (1986) tanitsallığı "bilgiye yönelik tutumlar" olarak tanımlamaktadır. Aikhenvald'a göre, tanitsallık bilginin kaynağının dilbilgisel olarak belirtilmesidir (2004: 392). Kılıç da tanitsallığı, "konuşucu veya anlatı kahramanının, önermenin doğruluk değeri hakkında tavır alırken öne süreceği delilin kaynağına işaret etmesi, bilgisinin kaynağını sezdirmesi" olarak tanımlamaktadır (2005: 68).

Yapılan tanitsallık tanımlarına ilişkin örnekleri çoğaltmanın mümkün olmasına karşın, genelde tanitsallığın kapsamına ilişkin iki temel görüşün hakim olduğunu söylenebilir. Bunlardan birincisi, tanitsallığı bir çeşit bilgisel (epistemik) biçim olarak görmekte; dolayısıyla yalnızca bilginin kaynağı olarak ele almaktadır. Bu görüşe göre, tanitsallar, bilgi kaynağıyla ilişkili oldukları için felsefi 'bilgi kuramı' teriminin kapsamına girmektedir (Aikhenvald, 2004: 5). Bilgi kuramı, bilgiyi tanımlayan, temel türlerini ve kaynağını belirleyen ve sınırlarını çizen felsefi kuram olarak tanımlanmaktadır (Bullock ve Stallybrass, 1988: 279'dan aktaran Aikhenvald, 2004: 5). Chung ve Timberlake de aynı bakış açısıyla 'bilgi kuramı' terimini geleneksel, felsefi anlamda kullanarak tanitsallığı, bilgi kaynağı ile ilintili bir 'bilgi kuramsal biçim' olarak ulamlaştırmaktadır (1985: 244-6'dan aktaran Aikhenvald, 2004: 5). Bu görüşü benimseyen dilbilimciler, tanitsallığı bilginin kaynağının belirtilmesi olarak sınırlandırmanın daha çok doğal dili kapsayan evrensel bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedirler (Aikhenvald, 2004: 6).

Öte yandan, tanitsallık kavramı ve bilginin 'güvenilirliği' oldukça kaynaşmış durumdadır. Günümüze kadar gelen en iyi dilbilim sözlüklerinden birinin yazarı olan

Matthews, ‘tanıtsal’ı “bir ifadenin dayandırıldığı kanıtın kaynağını ya da güvenilirliğini açıklayan, bir grup parçacık ya da çekim” olarak tanımlamaktadır (1997: 120’den aktaran Aikhenvald, 2004: 5). Benzer şekilde, Dendale ve Tasmowski de, pek çok dildeki tanıtsallık dizgesinin bilginin kaynağını belirtirken aynı zamanda konuşucunun o bilginin güvenilirliğine ilişkin tutumunu da belirttiğini ileri sürmektedirler (2001: 343’ten aktaran Aikhenvald, 2004: 5). Chafe, tanıtsallığın bir ‘dar’ bir de ‘geniş’ anlamı olduğunu düşünmekte ve tanıtsallığı, dar anlamda ‘bilgi kaynağını belirtme’; geniş anlamda ise, ‘konuşucunun, sahip olduğu bilginin gerçekliğine ilişkin tutumunu belirtmesi’ olarak tanımlamaktadır (1986: 262). Tanıtsallığı, bilginin güvenilirliğiyle ilişkilendiren bu kapsamlı tanım, tipik olarak kiplikle ifade edilen olasılığın belirlenmesi, doğruluk ya da kesinlik derecesi gibi diğer uzanımları da tanıtsallık kavramının içine sokmakta ve böylece çeşitli kipliklerle (olasılık, varsayım belirtenler gibi) tanıtsallık arasındaki katı sınırları eritmektedir (Aikhenvald, 2004: 5). Zaten pek çok dilde, özellikle Avrupa dillerinde, tanıtsallık işlevinin büyük ölçüde kiplikle örtüştüğü, bu yüzden tanıtlamanın kiplik başlığı altında incelendiği görülmektedir (Palmer, 2001; Papafragou, 2006; Fitnel, 2006).

1.1. Kiplik ve Tanıtsallık

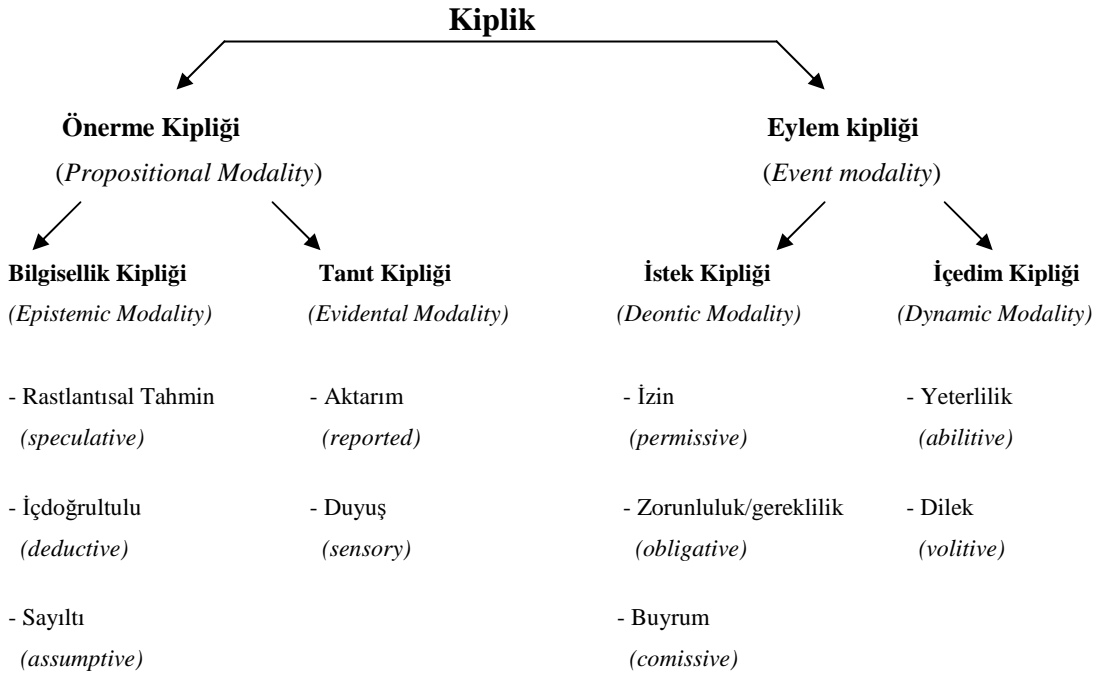
Tanıtsallığa ilişkin çalışmalarda, tanıtsallığın çoğunlukla kipliğin bir alt sınıfı olarak ele alınması nedeniyle kiplik ve tanıtsallık ilişkisini incelemek tanıtsallığı tanımlama açısından önem taşımaktadır. Bunun için de kiplik kavramının ne olduğunu açıklamak yerinde olacaktır.

Öncelikle, birbirleriyle yakından ilişkili iki kavram olan *kip* ve *kiplik*’in ne olduğunu tanımlamak gerekmektedir. Kip, kiplik işlevi gören, biçimsel olarak dilbilgiselleşmiş bir eylem ulamına gönderimde bulunmakta ve genellikle ayrı eylemsel kümeler içinde çekim biçiminde ifade edilmektedir. Kiplik ise, dillerin ifade ettiği anlam öğelerine ilişkin anlambilimsel alandır ve dillerde biçimbilimsel, sözcüksel, sözdizimsel olarak ya da tonlama yoluyla ifade edilebilmektedir (Bybee ve Fleischman, 1995: 2). İşlevsel bir bakış açısını yansıttığı, dolayısıyla da daha

evrensel olduğu için bu çalışmada kiplik kavramının ele alınması ve tanıtlama işlevi gören belirticilerle ilişkilendirilmesi uygun görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, kiplik dillerde farklı dilbilgisel yapılarla kodlanmakta ve çeşitli anlamsal işlevleri yerine getirmektedir. Bu farklı anlamsal işlevlere göre kiplik, farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Palmer (2001)'in kiplik sınıflandırması en kapsamlı ve en yaygın olarak atıfta bulunulan sınıflandırmadır. Corcu (2005: 34)'nin tablolastırdığı bu sınıflandırma Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Palmer'ın kiplik sınıflandırması.

(Palmer, 2001: 8-10)

Palmer (2001) öncelikle kipliği *önerme kipliği* ve *eylem kipliği* olmak üzere iki ana bölüme ayırmaktadır. Önerme kipliği de kendi içinde *bilgisellik kipliği* ve *tanıtlama kipliği* olarak iki alt bölümü içermektedir. Bilgisellik kipliği, konuşucunun önermenin gerçeklik durumuna ilişkin yargısını ifade etmekte; tanıtlama kipliği ise, konuşucunun önermenin gerçekliğine ilişkin kanıtını göstermektedir.

Bilgisellik kipliği kendi içinde rastlantısal tahmin (*speculative*), içdoğrultulu (*deductive*) ve sayılı (*assumptive*) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan rastlantısal tahmin konuşucunun önermenin gerçekliğine ilişkin bir kanıt olmadığı zamanki ‘emin olmama’ durumunu ifade etmektedir (Palmer, 2001: 25):

(1) John may be in his office.

‘John ofisinde olabilir.’

(1)’de konuşucu John’un ofisinde olduğuna ilişkin bir kanıtla sahip değildir, bu yüzden İngilizcede olasılık gösteren *may* (-Abil) kiplik belirticisi kullanılmaktadır.

İçdoğrultulu (*deductive*) bilgisellik kipliği ise, gözlemlenebilir gerçeklerden yapılan çıkarımı göstermektedir (Palmer, 2001: 25):

(2) John must be in his office.

‘John ofisinde olmalı.’

(2)’de konuşucu John’un evde olmaması, ofisinin ışıklarının yanıyor olması gibi kanıtlara dayanarak kesin bir yargıya varmaktadır.

Bilgisellik kipliğinin üçüncü ve sonuncusu olan sayılı (*assumptive*) ise genel bir duruma dayanılarak yapılan çıkarımı göstermektedir (Palmer, 2001: 25):

(3) John’ll be in his office.

‘John ofisinde olacaktır.’

(3)’teki yargı John hakkında genel olarak bilinen olgulara (her zaman sabah 8’de işe başlaması, işkolik olması v.s.) dayandırılmaktadır.

İki önerme kipliğinin ikincisi olan tanıt kipliği de kendi içinde aktarım (*reported*) ve duyuş (*sensory*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aktarım konuşucunun önermedeki bilginin kaynağının kendisi olmadığı, bilgiyi bir başka

kaynaktan aldığı durumlarda kullanılmaktadır. Bu kipliklerin farklı dillerde farklı kodlanma biçimlerine ilişkin açıklama ve örnekler bir sonraki bölümde yer almaktadır; ancak İngilizcedeki kodlanışına örnek olarak aşağıdaki tümceler gösterilebilir (Cumming, 2003):

(4) Joe said, 'it's raining'.

'Joe, 'Yağmur yağıyor' dedi.'

(5) Joe says it's raining.

'Joe yağmurun yağdığını söylüyor.'

(6) It's reported to be raining.

'Yağmurun yağdığı bildiriliyor.'

Yukarıdaki İngilizce örnek tümcelerde konuşucunun aktardığı bilginin kaynağına olan farklı tutumlarını nasıl ifade ettiği görülmektedir. (4)'teki doğrudan ve (5)'teki 'dolaylı' aktarım yoluyla konuşucu bilginin gerçekliği konusundaki sorumluluğu Joe'ya yüklemektedir. (6)'da ise, bilginin kaynağına işaret edilmemektedir.

Tanıt kipliğinin ikincisi olan *duyuş* ise, İngilizcede konuşucunun önermede verilen bilgiye ilişkin algısının doğrudan ve dolaylı şekilde belirtilmesine bağlı olarak iki farklı biçimde kodlanabilmektedir (Cumming, 2003):

(7) I can hear / see / feel / smell it raining.

'Yağmurun yağdığını duyabiliyorum/görebiliyorum/hissedebiliyorum.'

(8) It feels / looks / smells / sounds like it's raining.

'Yağmur yağıyor gibi hissediliyor/Hava yağmur yağıyor gibi görünüyor/kokuyor.'

(7)'de konuşucu yağmurun yağdığına doğrudan tanık olduğunu gösteren eylemler kullanarak söylediğinin doğruluğuna ilişkin sorumluluğu üstlenirken, (8)'de

yağmurun algılanışına işaret eden daha dolaylı ifadeler kullanarak bu sorumluluğu zayıflatmaktadır.

İki temel kiplik çeşidinden ikincisi olan eylem kipliği de *istek kipliği* ve *içedim kipliği* olmak üzere iki alt ulamdan oluşmaktadır. İstek ve içedim kipliği gerçekleştirilmemiş, meydana gelmemiş fakat gerçekleştirilme ve meydana gelme potansiyeli olan olaylara, eylemlere gönderimde bulunmakta bu yüzden de ‘eylem kipliği’ olarak adlandırılmaktadır. İstek ve içedim kiplikleri arasındaki temel fark istek kipliğinin özne olarak gösterilen kişinin dışında kalan etkenleri; içedim kipliğinin ise içsel etkenleri belirlemesidir. Diğer bir nokta da, istek kipinin genellikle bir otoriteye (çoğunlukla özneye) bağlı olmasıdır. Bu otoritenin izin, zorunluluk/gereklilik ve buyrum biçimindeki yetki ve yaptırımları istek kipliği belirticileriyle gösterilmektedir (Palmer, 2001: 70-73):

(9) You may/can go now.

‘Artık gidebilirsin.’

(10) You must go now.

‘Artık gitmelisin.’

(11) You shall do as you are told.

‘Sana söylenileni yapacaksın.’

(9)’da özneye bir otorite tarafından ‘git-’ eylemini gerçekleştirmesi için verilen izin İngilizcede bu işlevi yerine getirmek için kullanılan *may/can* (-Abil) kiplik belirticileri ile; (10)’da ise, özneye yüklenen zorunluluk/gereklilik *must* (-mAlI) kiplik belirticisiyle kodlanmaktadır. (11)’deki örnekte de, buyrum işlevi *shall* (-AcAk) kullanımıyla yerine getirilmektedir.

Öznenin bir eylemi yerine getirmesinde rol oynayan içsel etkenler olan *yeterlilik* ve *dilek* ifade eden içedim kipliğine örnek olarak aşağıdaki tümceler incelenebilir (Palmer, 2001: 77-78):

(12) He can run a mile in under four minutes.

Bir mili dört dakikanın altında koşabilir.

(13) Why don't you go and see if Martin will let you stay?

'Neden gidip Martin'in kalmana izin verip vermeyeceğini (izin vermek isteyip istemediğini) öğrenmiyorsun?'

(12)'de *can* kiplik belirticisiyle öznenin bir eylemi yerine getirmedeki fiziksel yeteneği ifade edilmektedir. (13)'deki *will* ise, gelecek zamandan çok isteklilik işlevini yerine getirmektedir.

Kiplik türlerine ilişkin yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı gibi, dilbilgisel bir yapı birden fazla kiplik belirtme işlevi üstlenebilmektedir. Örneğin, *must*'ın (2)'de içdoğrultulu, (10)'da ise zorunluluk/gereklilik anlamı taşıması ya da *will*'in (3)'te sayıltı, (13)'de dilek işlevini görmesi gibi. Bir dilbilgisel yapının bu şekilde birden fazla kiplik işlevi görebilmesine diğer birçok dilde örneğin, İngilizce ve Fransızca gibi kiplik-yönelimli Avrupa dillerinde de rastlanabilmektedir (Aikhenvald, 2004: 105-106).

Palmer'in sınıflandırmasına göre tanıtsallık, önerme kipliği başlığı altında ve bilgisellik kipliği ile iç içe geçmiş durumda bulunmaktadır. Tanıtsallığı benzer biçimde ele alan araştırmacılara örnek olarak tanıtsalları bilgisellik kipine dahil eden Bybee (1995) ve Hengeveld (1988, 1989) gösterilebilir (aktaran Nuyts, 2001: 27). Bununla birlikte tanıtsallığın bilgisellik kipliğinden tamamen ayrı bir ulam olarak tanımlanabileceği de ileri sürülmektedir. Buna göre, tanıtsallık konuşucunun sözcede ifade edilen olay durumu için gösterdiği kanıtın doğasıyla (türü ve niteliğiyle) ilgilidir ve olay durumunun doğru olup olmamasına ilişkin açık herhangi bir değerlendirme içermemektedir (Nuyts, 2001: 27). (14)'teki örnek bu görüşü açıklamaktadır (Papafragou, 2006: 1689):

(14) John may be at home.

John evde olabilir.

Tanıtsallığın, önermenin doğruluğuna ilişkin bir katkısı olmadığı yolundaki görüş (14)'te konuşucunun yalnızca John'un evde olup olmaması konusundaki görüşünü ifade ettiğini, fakat bunun John'un gerçekten evde olup olmamasıyla bir ilgisi bulunmadığını ileri sürmektedir.

Tanıtsallığı kipliğin bir alt-ulamı olarak kabul eden ve tanıtsallığı ayrı bir dilbilgisel ulam olarak ele alan iki farklı görüşün bulunmasının nedeni tanıtsallığın kapsamının daha önce belirtildiği gibi farklı biçimlerde tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. İşlevsel açıdan bakıldığında tanıtlama işlevini yerine getiren her türlü dilsel yapı tanıtlama belirticisidir (Aikhenvald, 2004: 105). Buna göre tanıtlama işlevinin net bir tanımı yapıldığında bu işlevi yerine getiren dilsel düzeneklerin tümü tanıtlama belirticisi olarak etiketlenebilir.

Farklı dillerde tanıtlama işlevinin nasıl gerçekleştirilebildiğinin incelenmesi tanıtsallık kavramının daha net bir biçimde anlaşılmasına ışık tutabilir. Bu amaçla 2.2'de farklı dillere ilişkin tanıtsallık dizgeleri tanıtılmakta ve örneklendirilmektedir.

1.2. Dillerdeki Tanıtsallık Dizgeleri

Dünya dillerinde yer alan tanıtsallık dizgelerini, belirttikleri bilgi kaynağı türü ve sayısı açısından ve bilginin kaynağını ve güvenilirlik derecesini göstermede kullanılan dilsel yapılar açısından olmak üzere iki farklı yönden incelemek mümkündür. Bu bölümde dillerdeki tanıtsallık dizgeleri öncelikle işaret ettikleri bilgi kaynağı türü açısından daha sonra da tanıtsallığı dilbilgisel olarak kodlamada kullandıkları yapılar açısından ele alınarak örneklendirilmektedir.

Bir önceki bölümde tanıtsallığa ilişkin olarak yapılan tanımlamalarda dikkat çeken ortak nokta, bir "bilgi kaynağı"nın bulunması ve bu kaynağın dilsel olarak belirtilmesidir. Her doğal dilde, bilginin kaynağının belirtilmesini sağlayan yapılar bulunmaktadır (Aikhenvald ve Dixon, 2003: 1). Ancak, diller ifade ettikleri bilgi kaynağı türlerinin sayısı açısından farklılık göstermektedir. Aikhenvald'ın sınıflandırmasına göre, çoğu dünya dili yalnızca ilk-elden olan ve ilk-elden olmayan

bilgileri birbirinden ayırmaya yarayan tanıtısallık dizgelerine sahiptir. Bu tür dillere, Güney Amerika dillerinden biri olan Jawara dili örnek verilebilir (2004: 24):

(15) [moto ati] ka-tima **re-** ka
motorlu tekne(eril) ses ol.içinde.hareket YUKARI-SÜREKLİ GEÇMİŞ ZAM.-(eril)
İLK-EL.OLMAYAN.(eril)- BİLDİRME
'Motorlu teknenin sesi nehrin yukarisına doğru geliyordu (ses duyulabiliyordu).'

(16) Wero kısa-me-**no**,
ad in.aşağı-GERİ- SÜREKLİ GEÇMİŞ ZAM.İLK-EL DIŞI.eril
ka-me-**hiri**-ka
ol.içinde.hareket- GERİ-YAKIN BİTMİŞLİK ZAMANI.İLK-EL.eril-BİLDİRME.eril
'Wero hamağından indi (bunu görmedim), dışarı çıktı (bunu gördüm).'

(15)'teki tümcede konuşucu, motorlu teknenin kendisini görmediği halde sesini duymasına dayanarak geldiğini bildirmektedir. Bilginin kaynağı konuşucunun işitme duyusu olduğu için bu tümce ilk-elden edinilmiş bilgiye örnek oluşturmaktadır. (16)'daki tümcede ise, konuşucu Wero'nun hamaktan indiğini görmemiştir; ama evden çıktığını gördüğü için hamaktan inmiş olduğunu çıkarsamaktadır. Tümcedeki ilk eylemde kullanılan **-no** tanıtılma belirticisi ilk-elden olmayan bilgiyi ifade etmektedir.

Yukarıda örnek olarak gösterilen Jawara dili gibi daha birçok dilin yalnızca iki tür bilgi kaynağını gösteren düzenekleri kullanmasına karşın, az sayıdaki bazı diller de, görsel verileri, işitsel yolla, koku yoluyla ya da çıkarımla edinilen bilgilerden ayırt edebilen ve aktarılmış bilgiyi gösterebilen örüntüleri kullanabilmektedir. Pek çok bilgi kaynağı belirtebilen böylesine geniş tanıtısallık dizgesine sahip dillere Kuzeybatı Amazon'da konuşulan bir Arawak dili olan Tariana tipik bir örnek oluşturmaktadır. Tariana dilinde, örneğin, yalnızca 'José futbol oynadı' gibi bir anlatım kullanılmamaktadır. Aynı zamanda olayın görülerek mi, duyularak mı, yoksa başka birinden öğrenilerek mi bilindiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Bu da dilbilgisel zamanla kaynaşık, bir grup tanıtısallık belirticisi (tanıtlayıcı) aracılığıyla sağlanmaktadır. Tanıtlayıcının kullanılmaması durumunda dilbilgisi-dışı ve kabul edilebilirliği tartışmalı tümceler ortaya çıkmaktadır. (17)'deki

tümcenin kullanılması, eğer bir kişi José'yi futbol oynarken gördüyse uygundur. –**ka** hem tanıtısallığı hem de yakın bitmişlik zamanını belirtmektedir (Aikhenvald, 200: 1-3):

(17) Juse irida di- manika **-ka**

José futbol 3.tek.kişi erkek oyna yakın bitmişlik görsel
'José futbol oynadı (biz gördük)'

Eğer bir kişi futbol maçı yapıldığını topun, seyircilerin, hakemin düdüğünün sesinden anlıyor; ama görmüyorsa, bu durumu (18)'deki tümce açıklar. –**mahka** görsel olmayan tanıtısallığı ve yakın bitmişlik zamanını belirtmektedir:

(18) Juse irida di- manika **-mahka**

José futbol 3.tek.kişi erkek oyna yakın bitmişlik görsel değil
'José futbol oynadı (biz duyduk)'

Eğer futbol topu ve José'nin futbol ayakkabıları evde her zamanki yerinde yoksa ve futbol sahasından dönen bir kalabalık varsa, bu José'nin futbol oynadığı çıkarımının yapılması için yeterli görülmekte ve böyle bir durumda (19)'da görüldüğü gibi –**nihka** tanıtısallığı ve yakın bitmişlik zamanını belirtmektedir:

(19) Juse irida di- manika **-nihka**

José futbol 3.tek.kişi erkek oyna yakın bitmişlik çıkarım
'José futbol oynadı (biz bunu görsel kanıttan çıkarsadık)'

Pazar öğleden sonra José'nin evde olmadığını ve genellikle Pazar öğleden sonraları futbol oynadığını bildiğimizi düşünelim. O zaman José'nin alışkanlıklarına ilişkin artalan bilgimize dayanarak (20)'deki varsayımda bulunabiliriz. –**sika** varsayıma dayalı tanıtısallığı ve yakın bitmişlik zamanını belirtmektedir:

(20) Juse irida di- manika **-sika**

José futbol 3.tek.kişi erkek oyna yakın bitmişlik varsayım
'José futbol oynadı (bunu daha önce bildiklerimize dayanarak varsayıyoruz)'

Son olarak, eğer “José’nin futbol oynadığı” bilgisini bir başkasından almışsak, kabul edilebilir tanıtlama seçeneği (21)’deki tümcedir ve **-pidaka** aktarılmış bilgiye ilişkin tanıtsallığın yanı sıra yakın bitmişlik zamanını da belirtmektedir (Aikhenvald, 2004: 1-3):

(21) Juse irida di- manika **-pidaka**
José futbol 3.tek.kişi erkek oyna yakın bitmişlik aktarılmış
‘José futbol oynadı (bu bize söylendi)’

Jawara ve Tariana dillerinden verilen örneklerde de görüldüğü gibi, diller, belirttikleri bilgi kaynağı türünün sayısı açısından farklılık göstermektedir.

Dillerin tanıtsallık açısından gösterdikleri farklılık yalnızca kaç tür bilgi kaynağı kodlayabildiklerinde yatmamaktadır. Diller arasında bu bilgi kaynaklarını kodlayan dilsel biçimler açısından da farklılıklar gözlenmektedir. Her dilde bilginin kaynağına gönderimde bulunmayı mümkün kılan farklı dilsel biçimler bulunduğundan söz etmiştik. Aikhenvald’ın saptamasına göre doğal dillerin bazıları, yalnızca tanıtsallığı kodlamak için dilbilgiselleşmiş belli yapılara (dilbilgisel tanıtsallığa) sahipken diğer bazı dillerde tanıtlama işlevi, zaman, kiplik, koşul gibi başka işlevleri de yerine getiren dilsel yapılar aracılığıyla sağlanmaktadır (2004: 105). Dilbilgisel tanıtsallığa sahip dillere Amerikan Kızılderili dillerinden biri olan Wintu dili örnek verilebilir. Bu dilde yalnızca tanıtsallığı kodlamaya yarayan dört sonek bulunmaktadır. Bunlardan biri, görsel-olmayan, duyuşal tanıtlayıcı olarak kullanılan ve eylem sonunda *-m* söylenti kipi belirticisinden¹ önce gelen *-nt^he* sonekidir (Schlichter, 1986: 47):

(22) Heket wira wača'-bint^he m.
biri gel ağla BG. SKB.
‘Biri ağlayarak geliyor (Duyuyorum).’

¹ Dilbilgisel açıklamada kullanılan kısaltmalar şunlardır: bitmemişlik görünüşü (BG.), dizisel görünüş (DG.) ve söylenti kipi belirticisi (SKB.).

(23) Pi k'ilepma' daqča nt^he m.
o (hava) korkunç sıcak SKB.
'Hava korkunç sıcak (Sıcaklığı hissediyorum).'

(24) Po'm yel-hurawi nt^he m.
toprak zarar ver DG. SKB.
'Toprak zarar görecek (Biliyorum, hissediyorum).'

(22), (23) ve (24)'te görüldüğü gibi, Wintu dilindeki *-nt^he* soneki duyusal kanıtlara dayalı bilgileri kodlamak üzere dilbilgiselleşmiş, başka bir işlev yüklenmeyen bir belirticidir. Doğal dillerin hepsinde bu tür tanıtlama dizgeleri bulunmamaktadır, ama bu, tanıtlama dizgesine sahip olmayan dillerde bilginin kaynağının belirtilmediği anlamına da gelmemektedir.

Özelleşmiş bir tanıtlama dizgesi (dilbilgisel tanıtımsallık) olmayan diller, kiplik, zaman ve kişi belirtme, adlaştırma, yantümceleme gibi dilbilgisel işlemlerle tanıtımsalların anlambilimsel özelliklerine benzer bir etki oluşturmaktadır. Tanıtlamanın, aslında başka işlevleri yerine getirmek olan dilbilgisel yapılarla gerçekleştirilmesi 'tanıtımsallık stratejileri' olarak adlandırılmaktadır (Aikhenvald, 2004: 105; Hsieh, 2008: 208). Bilginin kaynağını tanıtlama stratejileri ile kodlayan dillere Fransızca örnek verilebilir. Sözelimi, Fransızcadaki koşul tümcelerinde, bir varsayımı ya da mevcut gerçeğe aykırı bir durumu ifade etmek için kullanılan dilbilgisel yapı, yantümce yerine bir temel tümcede kullanıldığında, ikinci-el kaynaktan alınan ve konuşucunun, güvenilirlik konusunda sorumluluk almayı reddettiği, sorgulanabilir bilgiyi kodlayan bir tanıtlama belirticisi işlevini üstlenebilmektedir (Tanıtlama belirticisinin altı çizilmiştir) (Aikhenvald, 2004: 105):

(25) La flotte britannique aurait quitté ce matin le port de Portsmouth.
'İngiliz Donanması bu sabah Portsmouth Limanından ayrılmış (bize öyle söylendi).'

Örnek (25)'te görüldüğü gibi, koşul belirtme işlevini yerine getiren aurait quitté yapısı temel tümcede kullanıldığında, aşağıdaki anlambilimsel özellikleri sergilemektedir:

- (i) Verilen bilgiye ilişkin ‘belirsizlik’ ifade eder;
- (ii) Bilginin başka bir kaynaktan alındığını gösterir;
- (iii) Konuşucu/yazar bilginin güvenilirliğine ilişkin olarak hiçbir sorumluluk almaz (Aikhenvald, 2004: 106).

(17-21)’deki örneklerin ait olduğu Tariana dili de tanıtısal stratejileri kullanılan dillerden biridir. Tariana’da yakın bitmişlik zamanını kodlayan *-ka*, *-mahka*, *-nihka*, *-sika* ve *-pidaka* biçimbirimleri aynı zamanda tanıtılma belirtecileri olarak da kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, doğal dillerin tümünde bilginin kaynağını belirtmek için kullanılan dilbilgisel yapılar bulunmakta, fakat diller kodladıkları bilgi kaynağının sayısı ve kullandıkları bilgiyi kodlama düzenekleri açısından farklılıklar göstermektedir.

1.3. Tanıtısal İlişkin Olarak Yapılan Çalışmalar

Tanıtsallık konusunda yapılmış ilk çalışmalar 1981 yılında Berkeley’de Wallace Chafe ve Johanna Nicholas tarafından düzenlenmiş olan bir konferansta bir araya gelmiş olan araştırmacıların çalışmalarıdır. Bu konferansta sunulan bildiriler daha sonra 1986 yılında Chafe ve Nicholas tarafından ‘Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology’ (Tanıtısal: Bilgi Kuramının Dilsel Kodlanması) başlıklı bir kitapta toplanmıştır. Kitaptaki çalışmalar içeriklerine göre üç başlık altında toplanmıştır. İlk iki bölümde tanıtısal ilişkin tipolojik çalışmalar yer almaktadır. İlk bölüm tanıtılmanın en yaygın biçimde görüldüğü Kuzey ve Güney Amerika’daki Kızılderili Dillerinde yer alan tanıtılma dizgelerine ayrılmıştır. İkinci bölümde ise dünyanın çeşitli yerlerinde konuşulan dillerde (Türkçe, Balkan Dilleri, Şerpa, İngilizce, Tibetçe, Japonca, Çince-Rusça Kırmı Dili) bulunan tanıtlayıcılara ilişkin örnekler yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise, genel olarak, tanıtısal kavramını ve İngilizce’de tanıtısal konusunu ele alan makalelere ayrılmıştır. Bu kitapta yer alan çalışmalar tanıtısal konusunu geniş bir yelpazede incelemeleri ve tanıtısal özgün

bir dilsel düzenek olarak ele almaları nedeniyle günümüzde de önemini korumakta ve bu alanda yapılan çalışmalara kaynak oluşturmaktadır.

Günümüzde tanıtsallık konusunda yapılan önemli çalışmalardan biri de Ilana Mushin'in 2001'de yayımlanan "Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling" (Tanıtsallık ve Bigi-kuramsal Duruş: Öyküleyici Anlatım) başlıklı kitabıdır. Bu kitapta Mushin, yalnızca tanıtsallık için özelleşmiş dilbilgisel yapıların kullanıldığı 'dilbilgisel tanıtsallık' ve zaman belirtme, koşul belirtme gibi başka dilsel işlevleri yerine getiren dilsel yapıların tanıtlama amacıyla da kullanıldığı 'tanıtlama stratejileri'ne ilişkin bilgi sunmakta ve farklı dillerden örnekler vermektedir.

Tanıtsallık konusunun incelenmesine ilişkin bir diğer önemli etkinlik 2001 yılında Avustralya'da bulunan La Trobe Üniversitesi Dil Tipolojisi Araştırma Merkezince düzenlenmiş olan 'Uluslararası Tanıtsallık Semineri' olmuştur. Bu seminerde sunulan bildiriler 2003 yılında Alexandra Y. Aikhenvald ve Robert M. W. Dixon tarafından 'Studies in Evidentiality' (Tanıtsallığa İlişkin Çalışmalar) başlıklı bir kitap haline getirilmiştir. Çeşitli dillerindeki tanıtsallığa ilişkin makaleler içeren bu kitap aynı zamanda tanıtsallık dizgelerine ilişkin genel bir bakış sunmaktadır.

Tanıtsallık konusunda yakın zamanda yapılan en önemli çalışmalardan biri de yine Alexandra Y. Aikhenvald tarafından 2004 yılında yazılan 'Evidentiality' (Tanıtsallık) başlıklı kitaptır. Aikhenvald çalışmasında öncelikle tanıtsallığa ilişkin temel bilgiler vermekte daha sonra da tanıtsallık dizgelerini bilginin kaynağını sunuş biçimlerine göre (birinci elden alınan bilgi, görsel ya da işitsel kaynaktan alınan bilgi, söylentiye dayalı bilgi gibi) sınıflandırmaktadır. Dünya dillerinin yalnızca dörtte birinde dilbilgiselleşmiş (dilbilgisel) tanıtsallar bulunduğunu ileri süren Aikhenvald bu tanıtsallara farklı dillerden örnekler sunmaktadır.

Sayıca fazla olmasa da Türkçede tanıtsallıkla ilgili olarak yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki Aksu-Koç ve Slobin'in (1986)'da *-mİş* ekinin işlevleri, edimbilimsel uzanımları, bu işlevlerin altında yatan ruhbilimsel nedenler ve

-*mİş* ekinin tarihsel ve gelişimsel yönünü inceledikleri “Türkçede Tanıtsalların Gelişimi ve Kullanımına İlişkin Ruhbilimsel Bir Açıklama” (A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish) başlıklı çalışmadır. Aksu-Koç ve Slobin (1986) -*mİş* ekinin temel işlevlerinin çıkarım ve söylenti aktarmak olduğunu, bu işlevlerin konuşucunun olaya dolaysız ya da dolaylı tanık olmasıyla açıklanabildiğini belirtmektedirler. -*mİş* ekinin bu işlevlerini göstermek için “Ahmet gel-miş.” tümcesi örnek verilebilir. Bu tümce farklı bağlamlarda çıkarım ya da söylenti ifade edebilir. Örneğin, konuşucu Ahmet’in paltosunun askıda asılı olduğunu görerek onun gelmiş olduğu çıkarımında bulunabilir ya da Ahmet’in geldiğini ona bir başkası haber verebilir. Her iki durumda da konuşucu Ahmet’in gelişine tanık olmamış ve onu henüz görmemiştir (Aksu-Koç ve Slobin, 1986: 159). Aksu-Koç ve Slobin çalışmalarında ayrıca -*mİş* ekinin işlevlerinin temelinde yatan ruhbilimsel nedenin bu ekin hazırlıksız zihinlere giren olayları kodlaması olduğunu saptamışlardır.

Yukarıda sözü edilen çalışmanın yanı sıra, Türkçenin dilbilgisine ilişkin çalışmalarda tanıtlama, bir kiplik işlevi türü olarak incelenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005). Kiplikle ilgili bu çalışmalarda Türkçede tanıtlama işlevlerinin, genel olarak, ‘kiplik sonekleri’ (Göksel ve Kerslake, 2005: 338), ‘kiplik sıfatları’ ve ‘kiplik belirteçleri’ ile kodlandığı görülmektedir.

Türkçede tanıtsallığa ilişkin olarak yapılan en son çalışmalar Ağustos 2008’de yapılan 14. Uluslararası Dilbilim Kurultayında Csató ve Uzun tarafından sunulan çalışmalardır. Csató “Rendering Evidential Meaning in Turkish and Swedish” (Türkçe ve İsveççede Tanıtsallık Anlamı Oluşturma) başlıklı çalışmasında Türkçe ve İsveççede tanıtsallık ifade etmede kullanılan dilbilgisel ve sözcüksel stratejileri karşılaştırmakta ve bu stratejilerin tanıtsallık ulamının kullanımındaki etkisini göstermektedir (Csató, 2008). Subaşı-Uzun ise “Orhon Yazıtlarında Nedensellik ve Öznellik Sunumları” başlıklı çalışmasında Türkçenin en eski yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtlarının (Kül Tegin, Bilge Kağan, Tunyukuk vb.) söylemsel özelliklerini karşılaştırmalı anlatı çözümlemesi yaparak betimlemekte, nedensellik ilişkilerinin türlerinin ve öznellik derecesinin, derlemdeki metin örneklerinin

söylemsel özelliklerinin farklılaşmasına neden olup olmadığını sorgulamaktadır. Çalışmada öznelliğin ölçütünü belirlemede Nuyts (2001)'de yer alan tanıt ve ona dayandırılan sonucun yalnızca konuşucu için ulaşılır olması ya da dinleyiciyi de kapsayacak biçimde daha geniş bir bilinirlik taşıması ilkesi temel alınmaktadır (Subaşı-Uzun, 2008).

Tanıtsallığın yapısal olarak dillerarası özelliklerine ve bu alanda yapılmış olan çalışmalara değindikten sonra, tanıtsallığı kapsamı ve işlevi açısından Türkçeye ve bu çalışmaya en uygun biçimde ele aldığı düşünülen Chafe'nin yaklaşımının incelenmesi konuya ilişkin temel kavramların açıklanmasına katkıda bulunacaktır.

1.4. Tanıtsallığa Chafe'nin Yaklaşımı

Tanıtsallığı yalnızca bilginin kaynağı olarak sınırlayan dilbilimciler bu yaklaşımın daha evrensel olduğunu ileri sürseler de, tanıtsallığı, tanıtsallık stratejileri (başka dilbilgisel işlevleri olan dilsel yapıların tanıtsallık belirtme işlevini de yerine getirmesi) kullanarak kodlayan kiplik-yönelimli dillerin, özellikle Avrupa dillerinin incelenmesi için Chafe (1986)'nin bilginin hem kaynağı hem de güvenilirlik derecesini içeren tanıtsallık tanımının, daha uygun olduğu görülmektedir (Aikhenvald, 2004: 6). Bu tanım çerçevesinde Chafe (1986), Avrupa dillerinden biri olan İngilizcedeki tanıtsallık olgusunu açıklamada bazı kavramlardan yararlanmakta ve bu kavramları Çizelge 2'de görüldüğü biçimde birbirleriyle ilişkilendirmektedir (Chafe, 1986: 263):

Çizelge 2. Chafe'nin tanıtsallık kavramına yaklaşımı

bilginin kaynağı		bilgiyi bilme biçimi		güvenilir
???	----->	inanç	----->	b
kanıt	----->	tümevarım	----->	i
dil	----->	söylenti	----->	l
varsayım	----->	tümdengelim	----->	g
				i
				güvenilmez

Şimdi Chafe'nin Çizelge 2'de gösterdiği kavramları ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya çalışalım. Chafe (1986)'nin tanıtsallık çerçevesinde ele aldığı kavramlardan biri **bilgi**dir. Bilgi, konuşucu ya da yazar tarafından az ya da çok güvenilir olarak nitelendirilebilir ve Çizelge 2'de gösterildiği gibi **en güvenilir**den **en az güvenilir**re doğru uzanan bir ölçekle belirtilebilir. Tanıtsallıkla ilgili bir başka kavram **bilgiyi bilme biçimi**dir. Chafe'ye göre bilginin, **inanç**, **tümevarım**, **söylenti** ve **tümdengelim** olmak üzere dört farklı biçimde bilindiği varsayılmakta ve bunların her birinin farklı **kaynak**lara dayandığı belirtilmektedir. İnançın kaynağının ne olduğu kesin değildir. Tümevarımın kaynağını **kanıt**, söylentinin kaynağını **dil**, tümdengelim kaynağını ise **varsayım** oluşturmaktadır. Bilgiyi bilme biçimi başlığı altında yer alan dört ögenin sıralanmış biçiminin bilginin güvenilirliği ile ilgisi yoktur; yani inanç diğerlerinden daha güvenilir ya da tümevarım diğerlerine göre daha az güvenilir anlamına gelmez. Her bir öge güvenilirlik ölçeğinde kendi ekseninde aşağı-yukarı hareket edebilir (Chafe, 1986: 263). Örneğin, duyuya dayalı kanıt birinci elden alınan bilgiyi göstermesine karşın bilgi kaynağına bağlı olarak söylentiye dayalı kanıttan daha güvenilir olmayabilir. Chafe'nin ölçeğindeki güvenilirlik her bir bilgi kaynağına ilişkin tanıtsalların kendi türünden olan örneklerini güvenilirlik derecesi açısından karşılaştırmaya yaramaktadır. Her ikisi de duyuya dayalı kanıt gösteren *Bir karaltı gördüm* ve *Galiba bir karaltı gördüm* tümcelerinin verdiği bilginin güvenilirliği birinci tümcede daha fazlayken ikinci tümcede 'galiba' belirteci nedeniyle daha

düşüktür. Öte yandan ikinci elden alınan bilgiyi ifade etmesine karşın *Öğretmen sınavın iptal edildiğini söyledi* tümcesi bazı bağlamlarda duyuya dayalı kanıtın yukarıdaki *Bir karaltı gördüm* biçimindeki örneği kadar güvenilir olabilmektedir. Dolayısıyla ölçekteki sıralama tanıtısallığın türlerinin değil her bir türün kendi içinde karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Chafe'nin çalışmasının bizim çalışmamıza olan katkısı daha çok 'konuşucunun/yazarın, sahip olduğu bilginin gerçekliğine ilişkin tutumunu belirtmesi' biçimindeki tanıtısallık tanımını benimsemiş olmamızdır. Öte yandan çalışmamızda tanıtısalıkları 'bilgiyi bilme biçimleri'ne göre sınıflandırmayı amaçlamamamıza karşın Chafe'nin İngilizcedeki tanıtısallık için belirlediği kavramlar, tanıtısallığın ne olduğunun anlaşılmasında ve nelerin tanıtılma belirticisi olarak kabul edilebileceğinin saptanmasında model oluşturmuştur. Chafe (1986)'nin çalışmasında yer alan kavramlar ve tanıtılma türleri aşağıda açıklanarak örneklendirilmektedir:

1.4.1. Güvenirlik Dereceleri

İnsanlar her bilginin eşit derecede güvenilir olmadığını farkındadırlar, bu yüzden bilgiyi nitelmenin bir yolu, konuşucunun/yazarın bilginin güvenirlilik derecesini, yani bilginin gerçek olup olmadığını belirtmesidir. Bu, İngilizcede sıfatlarla, belirteçlerle ve kiplik yardımcı eylemleriyle sağlanmaktadır (Chafe, 1986: 264-265):

(26) We kept thinking maybe they'd be stationed at the Presidio.

Sürekli, belki de Presido'da konuşlanacaklarını düşünüyorduk.

(27) But I'm probably not going to do it any more.

Fakat belki de artık bunu yapmayacağım.

(28) He's quite nice, and certainly very cheery.

Çok hoş ve kesinlikle çok neşeli.

(26) ve (27)'deki tümcelerde *maybe* ve *probably* (belki) belirteçlerinin kullanımını konuşucunun önermede belirttiği durumdan emin olmadığını göstermektedir. (26)'da Presido'da konuşlanıp konuşlanılmayacağı üzerinde düşünülmesi, bir çıkarımda bulunulduğunu sezdirmekte ve konuşucunun verdiği bilginin güvenilirliğinin düşük olmasına neden olmaktadır. (27)'de ise, *but* bağlacının kullanılması tümce bağlamında konuşucunun eskiden yapmakta olduğu şeyden vazgeçme konusunda bir karar verme aşamasında olduğunu göstermekte; *probably* (belki) belirtecinin etkisiyle de konuşucunun yaşadığı tereddüdün yansıtılması güvenilirlik derecesini azaltmaktadır. Öte yandan, (28)'de konuşucu sözünü ettiği kişinin neşeli olması konusunda dinleyiciyi ikna etmek için *certainly* (kesinlikle) belirtecini kullanarak söylediğinin güvenilirliğini arttırmaya çalışmaktadır.

(29) ve (30)'daki tümceler ise, güvenilirliğin kiplik yardımcı eylemleriyle kodlanmasına örnek olarak gösterilebilir (Chafe, 1986: 264-265):

(29) The one thing that might shed light on it was something about requests.
'Ona ışık tutabilecek tek şey isteklerle ilgili bir şeydi.'

(30) You know I may not really be putting in full time even this quarter.
'Biliyorsun, bu dönem bile tam gün için başvuruda bulunamıyor olabilirim.'

(29)'da konuşucu konuya ışık tutması düşünülen şeyin bunu yapma olasılığının pek fazla olmadığını *might* (-(y)Abil) kiplik yardımcı eylemi ile; (30)'da ise, başvuruda bulunup bulunamayacağı konusundaki bilgi eksikliğini *may* (-(y)Abil) kiplik yardımcı eylemi ile kodlayarak düşük güvenilirlik derecesinde bilgi vermektedir. İngilizcede *might* (-(y)Abil) ve *may* (-(y)Abil) kiplik yardımcı eylemleri düşük olasılık derecesi gösterdikleri için (Palmer, 2001: 25) kodladıkları bilgiler de düşük güvenilirlikte olmaktadır.

Bu örneklere ek olarak, İngilizcede bilginin güvenilirliğinin sıfatlarla kodlanması da mümkündür (Irmak, 1975: 106):

(31) It is possible to arrange the new courses.

'Yeni kursları düzenlemek mümkün.'

(32) It was evident that the forests in the area would not survive for long.

'Bölgedeki ormanların pek uzun ömürlü olmayacağı belliydi.'

(31)'de konuşucu yeni kursların düzenlenmesi konusunda tahmine dayalı bir çıkarımda bulunmaktadır. Bu tahminin gerçekleşeceğinden çok emin olmadığını göstermek için de olasılık ifade eden *possible* (muhtemel/olası) sıfatını kullanmayı tercih etmektedir. (32)'den ise, geçmiş zaman kullanımı ile konuşucunun ormanların yok olmasına tanık olduğu, gerçekleşmiş bir durumu aktardığı için de *evident* (açık/belli) sıfatını kullanarak verdiği bilginin kesinliğini göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Böylece, (31)'deki olay durumu, (32)'dekinden daha yüksek bir güvenilirlik derecesiyle belirtilmektedir.

Chafe (1986), İngilizcede güvenilirlik derecesinin hangi dilsel düzeneklerle kodlandığını açıklayıp örneklendirdikten sonra, **inanç**, **tümevarım**, **söylenti** ve **tümdengelim** diye sınıflandırdığı 'bilgiyi bilme biçimleri'ni ve bunları belirtmekte kullanılan dilsel düzenekleri tek tek ele almaktadır:

1.4.2. İnanç

Bilgiyi bilme biçimlerinden biri olan inançta kanıt kaygısı azdır. İnsanlar bir şeye ya görüşlerine saygı duydukları biri inanıyor diye ya da yalnızca istedikleri için inanabilirler. İnançlarını, ancak inanmayan biri baskı yaptığında göstererek desteklemeye çalışabilirler, fakat inanç her zaman kanıtın dışında bir şeylere dayanmaktadır (Chafe, 1986: 266):

(33) I think that a lot of the time I've been misjudging her.

'Sanırım çoğu zaman onun hakkında yanlış hükümler verdim.'

(34) I guess I was thinking about it in a different way.

'Sanırım onun hakkında farklı biçimde düşünüyordum.'

(35) The idea is that Christ followed this pattern, and Moses, I suppose.

‘Sanırım İsa’nın- ve Musa’nın- bu yolu takip ettiği düşünülüyor.’

Örnek (33), (34) ve (35)’te görüldüğü gibi, İngilizcede *I think, I guess, I suppose* (sanırım) gibi yapılarla inanç ifade edilebilmektedir. İnanç, kişinin bilgiye yönelik öznel tutumunu yansıttığı için daima düşük bir güvenilirlik derecesi sergilemektedir.

Chafe (1986)’nin sınıflandırmasında yer alan bir sonraki bilgiyi bilme biçimi de ‘tümevarım’dır.

1.4.3. Tümevarım

İnancın aksine, tümevarım ve çıkarım kanıtın çok önemli rol oynadığı bilgiye ulaşma biçimleridir. İngilizcede tümevarım kiplik yardımcı eylemleri, sıfatlar, eylemler ve belirteçlerle belirtilebilmektedir (Chafe, 1986: 266-7):

(36) It must have been a kid.

‘O, bir çocuk olmalı (Herhalde bir çocuktur.)’

İngilizcede çıkarım, çoğunlukla kanıtın türüne ilişkin herhangi bir işaret olmaksızın belirtilmektedir. (36)’da konuşucu hangi kanıtı dayanarak sözü edilen kişinin bir çocuk olabileceğine ilişkin çıkarımda bulunduğu işaret etmemekte, ancak bu çıkarımına olan güvenini yansıtmak için İngilizcede yüksek güvenilirlik derecesinde çıkarım gösteren en yaygın kiplik yardımcı eylemi olan *must* (-mAll)’ı (Palmer, 2001: 8) kullanmaktadır.

(37)’deki tümce ise, tümevarımın sıfatla belirtilebileceğine bir örnek olarak verilebilir:

(37) Well it was just obvious I couldn’t work.

‘Çalışamadığım besbelliydi.’

Obvious (besbelli/apaçık) sıfatı (36)'dakine kıyasla çok daha inandırıcı bir çıkarım ifade etmektedir; çünkü konuşucunun çalışmaması kendi kişisel deneyimidir ve ayrıca 'besbelli' ifadesi gözlemlenebilen bazı nedenlere işaret ettiği için güvenilirlik artmaktadır.

İngilizcede tümevarım eylemlerle de belirtilebilmektedir:

(38) And she absolutely did not seem to know what was going on.

'*Ve kesinlikle ne olup bittiğini biliyor gibi görünmüyordu.*'

(38) sonuca ilişkin olarak daha az kesinlik gösteren bir anlam taşımaktadır. Konuşucu sözünü ettiği kişinin olanları bildiğinden emin olmadığını *seem* (gibi görün-) eylemini kullanarak ifade etmektedir. 'Gibi görünmek' 'aslında öyle olmayabilmek' anlamını taşımakta ve eylemin olumsuzlanarak *absolutely* (kesinlikle) belirtecinin kullanımını da daha çok durumun tam tersinin (öznenin olanları bilmemesinin) söz konusu olduğunu kesinleştirmektedir.

Belirteçlerin tümevarım işlevini gerçekleştirmesine örnek olarak da (39)'daki tümce verilebilir:

(39) It had evidently been under snow.

'*Açıkça kar altındaydı.*'

(39)'da konuşucu gözle görülebilir olduğu anlaşılan bazı kanıtlardan yola çıkarak sözü edilen yerin ya da şeyin kar altında olduğuna ilişkin çıkarımını *evidently* (açıkça/açık şekilde) belirtecini kullanarak ifade etmekte; böylece önermeye karşı yüksek güvenilirlikte bir tutum sergilemektedir. Chafe bu belirtecin kullanımının pek yaygın olmadığını ifade etmektedir (1986: 267).

Görüldüğü gibi, İngilizcede tümevarım farklı dilbilgisel yapılarla, farklı güvenilirlik dereceleri gösterecek biçimde kodlanabilmektedir.

Chafe (1986)'nin tanımladığı bir başka kavram da duyular aracılığıyla edinilen 'kanıt'tır.

1.4.4. Duyusal Kanıt

Kanıt yalnızca bilginin tümevarımla edinildiğini göstermek için kullanılmaz. Duyusal veya algısal kanıt da söz konusudur. İngilizcede güvenilir bilginin duyusal kanıtlardan edinildiği duyusal algıları anlatmak için kullanılan eylemlerle belirtilebilmektedir (Chafe, 1986: 267):

(40) I see her coming down the hall.

'Onun hole inmekte olduğunu görüyorum.'

(41) I hear her taking a shower.

'Onun duş almakta olduğunu duyuyorum.'

(42) I feel something crawling up my leg.

'Bacağıma bir şeyin tırmanmakta olduğunu hissediyorum.'

(40), (41) ve (42)'deki örneklerde konuşucunun, meydana gelen olaya duyuları aracılığıyla tanık olduğunu gösteren *see* (gör-), *hear* (duy-) ve *feel* (hisset-) eylemleri kullanılmaktadır. Kişinin kendi duyu organlarıyla edindiği bilgiye yönelik tutumu yüksek derecede güvenilirlik sergilemektedir. Algısal kanıtı dayalı bilginin güvenilirliğinin yüksek olması aşağıdaki tümcelerın tanıtısallık belirticisi olmaksızın (40-42)'dekilere eşdeğer olmasından anlaşılmaktadır (Chafe, 1986: 267):

(43) She's coming down the hall.

'Hole iniyor.'

(44) She's taking a shower.

'Duş alıyor.'

(45) Something is crawling up my leg.

'Bacağıma bir şey tırmanıyor.'

(43), (44) ve (45)'teki tümcelerde duyular aracılığıyla algılamayı gösteren *see*, *hear* ve *feel* eylemleri kullanılmadığı halde, bu tümceler (40-42)'dekilerle aynı anlamı taşımaktadır. Bu etkiyi, konuşmacının olaya konuşma anında tanık olduğunu belirten sürekli şimdiki zaman eylem çekimi oluşturmaktadır. Öte yandan, duyuşal kanıtı dayalı bilgi tam güvenilirlikten daha az bir güvenilirlik derecesine de sahip olabilmektedir (Chafe, 1986: 267):

(46) She looks like she's asleep.

'Uyuyor gibi görünüyor.'

(47) He sounds like he's mad.

'Çıldırılmış gibi görünüyor.'

(48) It feels like the door is open.

'Kapının açık olduğu hissediliyor.'

Bu daha düşük güvenilirlik derecesi İngilizcede *looks like* (gibi görün-), *sounds like* (gibi görün-) ve *feels like* (-diği hisset-) gibi eylem öbekleriyle ifade edilebilmektedir. (40-42)'in ifade ettiği güvenle karşılaştırıldığında, (46-48)'de kuşku bulunmaktadır; çünkü, sözgelimi, (46)'daki kişinin uykuya dalmış gibi görünmesi mutlaka uyuyor olduğu anlamını taşımamaktadır.

Çıkarıma ve algılara dayalı kanıtın yanı sıra başkalarından, dil aracılığıyla edinilen bilginin dayandığı bir kanıt türü de söylentiye dayalı 'kanıt' tır.

1.4.5. Söylentiye Dayalı Kanıt

Pek çok bilgiyi başkalarının bize söylemesi yoluyla da edinmekteyiz. Bu şekilde edinilen bilgiler dolaylı dil kullanımı ile kodlanmaktadır (Chafe, 1986: 268):

(49) They were using more verbs than English speaking kids have been said to learn.

'İngilizce konuşan çocukların öğrendiği söylenenden daha çok eylem kullanıyorlardı.'

(49)'daki örnekte görüldüğü gibi, İngilizcede dolaylı dil kullanımını kodlama işlevini yerine getiren *people say* (insanlar söylüyor), *they say* (söylüyorlar), *I've been told* (bana söyleniyor) gibi çeşitli anlatım biçimleri bulunmaktadır. Bu örnekte, konuşucu bilgiyi bir başkasından dil aracılığıyla edindiğini belirtmekte, ama edilgen yapı kullanarak bilginin kaynağını örtüklemektedir. Bu da bilginin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Yazılı bilimsel metinlerde dil yoluyla elde edilen bilgileri kodlama, bilginin kaynağı olan kişiye atıfta bulunularak da gerçekleştirilmektedir (Chafe, 1986: 268):

(50) Craik and Tulvig (1975, Experiment 6) suggested that the congruity effect is not due to positive decisions per se, but rather to the likelihood of greater elaboration in those cases.

'Craik and Tulvig (1975, Deney 6) benzerlik etkisinin yalnızca olumlu karardan değil, daha ziyade bu vakalara daha fazla özen gösterilmesi olasılığından kaynaklandığını ileri sürmektedirler.'

(50)'deki örnek, verilen bilginin Craik ve Tulvig'in 1975'te yapmış oldukları 6 no'lu deneyin sonucuna dayandığını göstermektedir. Bu tür bir tanıtlama konuşucunun/yazarın hem bilginin kaynağı olan kişilere gönderimde bulunabilmesini hem de bu kişilerin çalışma alanlarındaki itibarından yararlanarak verdiği bilginin güvenilirliğini arttırmaktadır.

Chafe (1986)'nin belirlediği bilgiyi bilme biçiminin sonuncusu 'tümdengelim'dir.

1.4.6. Tümdengelim

Tümdengelim, kanıt olarak sayılabilecek durumları tahmin etmek için bir model oluşturmaktır. Bu tür bir akıl yürütme kanıtla ilişkin sonuçların çıkarılabileceği bir varsayıma sezgisel olarak ulaşmayı gerektirir (Chafe, 1986: 269):

(51) He or she should take longer to respond following exposure to inconsistent information than when exposed to no information at all.

'O bayanın ya da erkeğin tutarsız bilgiye yanıt vermeleri hiçbir bilgiye maruz kalmamaya yanıt vermelerinden daha uzun zaman alacaktır.'

(51)'deki örnekte İngilizcedeki tipik tündengelimi belirtenlerden biri olan *should* (-AcAk/-mAlI) kiplik yardımcı eylemi kullanılmaktadır. Bu tümcede konuşucu bir genellemeden yola çıkarak verdiği bilginin doğru olduğunu tahmin etmektedir.

İngilizcede tündengelimi belirteçlerle de kodlanabilmektedir (Chafe, 1986: 269):

(52) Adults presumably are capable of purely logical thought.

'Yetişkinler muhtemelen katıksız mantıksal düşünceye muktedirdir.'

(52)'de İngilizcede tündengelimi işlevini belirtmede *presumably* (muhtemelen) belirteci yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu belirtecin sözlüksel içeriği, verilen bilginin konuşucunun varsayımına dayalı olduğunu göstermektedir (Chafe, 1986: 269).

Tümevarımda olduğu gibi farklı tündengelimi belirtecileri farklı derecede güvenilirlik gösterebilmektedir (Chafe, 1986: 269):

(53) One can -at least in principle- provide the experience that is needed to bring readiness about.

'İsteklilik yaratmak için gerekli deneyim -en azından prensipte- sağlanabilir.'

(54) No normal phonological rules could account for the loss of this h.

'Hiçbir normal sesbilimsel kural bu h'nin düşmesini açıklayamaz.'

(53) ve (54)'te kullanılan *can* (-(y)Abil) veya *could* (-(y)Abil) kiplik yardımcı eylemleri olasılık ifade ettiği için (51) ve (52)'deki örneklerden daha düşük derecede güvenilirlik belirtmektedir.

Gerçekleşmemiş bir koşula dayalı olduğu varsayılan bir tür bilgi de İngilizcede *would* (-(y)Abil-AcAk) kiplik yardımcı eylemi ile gösterilmektedir (Chafe, 1986: 269):

(55) This claim does not address other retrieval influences that would be consistent with the obtained results.

'Bu iddia, elde edilen sonuçlarla uyumlu olabilecek diğer erişim etkilerini kapsamamaktadır.'

Would olasılığı azaltan bir anlam taşımaktadır. Böylece, (55)'teki gibi varsayımlar kanıtla ilişkin sorumluluktan kaçınmanın bir yoludur ve yazılı bilimsel metinlerde yaygın olarak kullanıldığı gözlenmektedir (Chafe, 1986: 269).

Görüldüğü gibi Chafe (1986), tanıtısallığı bilginin hem kaynağı hem de güvenilirlik derecesi olarak kabul ettiği yaklaşımıyla inanç, tümevarım, söylenti ve tündengelim olmak üzere dört tür bilgiyi bilme biçimi saptamıştır. Kanıt, dil ve varsayımı da bu bilgilerin kaynağı olarak kabul etmektedir. Bu kavramların her biri, kendi içinde, bir güvenilirlik ölçeği üzerinde güvenilir kutupla güvenilir olmayan kutup arasında hareket edebilmektedir. Farklı güvenilirlik derecelerindeki bu kavramlar, İngilizcede eylemler, kiplik yardımcı eylemleri, sıfatlar, belirteçler ve aktarımsal dil kullanımı ile kodlanabilmektedir.

Chafe (1986)'nin çalışması tanıtısallığın ne olduğunun, kapsamının ve temel kavramlarının anlaşılması açısından bu çalışma için model oluşturmaktadır. Bir sonraki bölümde Türkçede tanıtısallık, kiplik ve zaman konusunda yapılmış olan çalışmalar yardımıyla Chafe (1986)'nin çalışmasında saptadığı tanıtlama belirtecileriyle aynı işlevi yüklenen Türkçe dilsel yapılar belirlenecektir.

1.5. Türkçede Tanıtsallık

Şimdiye kadar tanıtsallığa ilişkin olarak sunulan bilgiler ışığında Türkçedeki tanıtlama belirtecilerinin işlevleri aşağıda sunulan bölümlerdeki gibi sınıflandırılıp örneklendirilebilir.

1.5.1. Farklı Güvenilirlik Dereceleri Gösteren Tanıtlama Belirtecileri

Türkçede farklı güvenilirlik dereceleri gösteren kiplik belirteçleri, kiplik sonekleri, eylem öbekleri ve kiplik sıfatları bulunmaktadır.

Kiplik belirteçlerine *kesinlikle/mutlaka, asla, hiç, hep / her zaman / daima, büyük ihtimalle / büyük olasılıkla, belki* örnek verilebilir (Ruhi, Zeyrek ve Osam, 1997; 108):

(56) Kesinlikle okula gitmiş.

(57) Mutlaka okula gitmiştir.

(56) ve (57)'deki *kesinlikle* ve *mutlaka* en yüksek güvenilirlik derecesi gösteren, yaygın kiplik belirteçleri arasında yer almaktadır. *Büyük ihtimalle/büyük olasılıkla* belirteç öbekleri ise daha düşük bir güvenilirlik derecesini göstermektedir:

(58) Büyük olasılıkla rapor bugün tamamlanır.

(58)'deki *büyük olasılıkla* belirteç öbeği 'olasılık' ifade ettiği için tam bir kesinlik derecesi taşımamaktadır.

En düşük güvenilirlik derecesini ise, *belki* kiplik belirteci göstermektedir (Ruhi, Zeyrek ve Osam, 1997: 108) :

(59) Belki sevgiye inanmıştır.

(59)'da ifade edilen durum yalnızca sezgisel bir fikir yürütmeye dayalı olduğu için yüksek güvenilirlik taşımamaktadır.

Türkçede kiplik soneklerinin de farklı güvenilirlik derecelerini gösterebildiğinden söz etmiştik. Bunlardan bazıları *-Dir*, *-DI*, *-Iyor*, *-(y)Abîl+Ir* sonekleridir. Bunlardan *-Dir*, *-DI*, *-Iyor* yüksek derecede güvenilirlik kodlayabilmektedir. Örneğin, *-Dir* kullanıldığı tümcelere güçlü bir kesinlik, açıklık ve belirgin olma niteliği kazandırmaktadır (Tura Sansa, 1986: 145):

(60) Bella Bartok tanınmış bir Macar bestecisidir.

(61) Genel olarak dikkatli bir şofördür.

(62) Evine bağlı kocaların tipik bir örneğidir.

(60), (61) ve (62)'deki tümcelerde konuşucu, *-Dir* soneki kullanarak ileri sürdüğü fikri kesinleştirmektedir, fakat verdiği bilgiye ilişkin olarak kişisel tutumunu yansıttığı için bu, konuşucunun, verdiği bilgidan ne derece emin olduğunu yansıtmakta; ancak bilginin mutlaka doğru olduğunu göstermemektedir. *-DI* kiplik soneki de Türkçede kesin geçmiş zamanı göstermektedir (Gencan, 2001: 304):

(63) Yağız atlar kışnedi, meşin kırbaç şakladı...

(63)'te konuşucu, tanık olduğu bir olayı anlattığı için kanıta dayalı bilgi sunmaktadır. Kanıta dayalı bilginin inandırıcılığının, dolayısıyla güvenilirliğinin her zaman yüksek olduğu düşünülmektedir. *-Iyor* kiplik soneki de duysal kanıta dayandığı için yüksek derecede güvenilirlik göstermektedir (Gencan, 2001: 307):

(64) Kar yağıyor. Çocuklar kartopu oynuyorlar.

(64)'teki tümcede konuşucu, konuşma anında tanık olduğu bir olayı anlattığı için (63)'e benzer bir durum söz konusudur. Bilgi yine ilk elden alındığı için yüksek güvenilirlik derecesi olduğu kabul edilmektedir.

Bir başka kiplik soneki olan -(y)Abil+Ir gelecekle ilgili öngörülerini kodladığı için güvenilirlik derecesi daha düşüktür (Güven, 2001: 80):

(65) Sınavda üçüncü konudan soru çıkabilir.

(65)'teki örnekte henüz meydana gelmemiş bir olaya ilişkin tahminde bulunmaktadır. Tahmine dayalı bilgi geçerli bir kanıt gösterilmediği takdirde yüksek güvenilirlik ifade edememektedir.

Emin ol-, (*gibi*) *görün-*, *san-*, *düşün-*, *tahmin et-*, *zannet-* ve *varsay-* gibi bazı eylemler de sözlüksel içerikleri nedeniyle farklı derecelerde güvenilirlik göstermektedir:

(66) Bizi kimsenin görmediğine eminim.

(67) Bizi kimsenin görmediğini zannediyorum.

(66) ve (67)'de kullanılan *emin ol-* kesinlik ifade ettiği için yüksek güvenilirliğe, *zannet-* ise daha düşük güvenilirliğe sahiptir.

Görüldüğü gibi, Türkçede verilen bilginin güvenilirliği çeşitli kiplik belirteçleri, kiplik soneklere, eylem öbekleri ve kiplik sıfatları ile sağlanabilmektedir. Bu yapıların her biri kendi içlerinde farklı güvenilirlik derecelerini belirtebilmektedirler.

Edinilen bilgilerin kaynakları ve ediniliş biçimleri de farklı derecelerde güvenilirliğe sahip olabilmektedir. Bunlardan 'inanç', düşük güvenilirliğe sahip olduğu düşünülen bilgiyi bilme biçimlerinden biridir (Chafe, 1986: 266).

1.5.2. İnanç İşlevi Görebilen Tanıtlama Belirticileri

İnanç, kaynağı tartışmalı olan bir bilgi türü olduğu için güvenilirliği de hemen her zaman düşüktür. Türkçede *düşün-*, *inan-*, *zannet-* ve *san-* gibi eylemler sözlüksel içerikleri nedeniyle bilginin inanca dayalı olduğunu göstermektedir:

(68) Ayşe'nin güzel bir kız olduğunu düşünüyorum.

(68)'deki *düşün-* eylemi verilen bilginin, konuşucunun öznel değerlendirmesi olduğunu göstermekte, dolayısıyla verilen bilginin güvenilirliğini azaltmaktadır. *Bence (bizce), kanımca (kanımızca), (bizim/-nIn) fikrimize/fikrine göre* gibi kiplik belirteçleri de Türkçede inanç ifade edilebilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 216):

(69) Bence endişelenecek bir şey yok.

(69)'daki *bence* belirteci de (68)'deki gibi öznel yargı anlamı vermekte ve güvenilirliği kanıt dayalı bilgiye göre daha az güvenilir olan bilgiyi kodlamaktadır.

Bilgiyi bilmenin diğer biçimleri ve bilgi kaynakları, bilgi verme işlevini inançtan daha yüksek güvenilirlikle gerçekleştirmektedir. Bunlardan biri 'tümevarım'dır.

1.5.3. Tümevarım İşlevi Görebilen Tanımlama Belirticileri

Kanıt dayalı çıkarım olan tümevarım işlevi Türkçede bazı kiplik sonekleriyle belirtilmektedir. Bunlardan biri *-miş* sonekidir (Aksu-Koç ve Slobin, 1986: 159):

(70) Ahmet gelmiş.

(70)'te konuşucu bazı kanıtlara dayanarak, sözgelimi, Ahmet'in paltosunun askıda asılı olduğunu görerek bir sonuca ulaşmakta, yani bir çıkarımda bulunmaktadır.

Tümevarım işlevi belirten bir diğer kiplik soneki de *-Dir* ekidir (Göksel ve Kerslake, 2005: 338):

(71) (Gelen) Ayşe'dir.

(71)'deki tümcede konuşucu, örneğin, kapının anahtarla açıldığını işittiği için Ayşe'nin geldiği çıkarımını yapabilmektedir. Bu çıkarım, duyusal kanıt aracılığıyla edinilmiş bir bilgi vermekte ve kanıt dayandığı için yüksek güvenilirlik belirtmektedir.

Türkçede, *-AcAk* kiplik soneki de tümevarım ifade edebilir (Göksel ve Kerslake, 2005: 338):

(72) Çok bulut var. Yağmur yağacak.

(72)'de gökyüzünde çok bulut bulunması bu konudaki genel bilgi ve deneyime dayanılarak yağmurun yağacağına ilişkin bir işaret olarak görülmekte, yani ilk tümce, ikinci tümcedeki çıkarım için kanıt oluşturmakta ve bilginin güvenilirliğini arttırmaktadır.

-mAlI da tümevarım işlevi yerine getiren bir kiplik sonekidir (Göksel ve Kerslake, 2005: 345):

(73) Kapı açık, evde olmalılar.

(73)'te yine bir kanıttan yola çıkılarak bir sonuç çıkarılmaktadır; kapının açık olması evde yaşayanların o anda evde olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir, çünkü normalde insanlar evlerinde bulunmadıkları zamanlarda kapılarını kapalı tutarlar. Böylece, bu tümcede bilginin kaynağı olarak kanıt gösterilmesi bilgiyi güvenilir kılmaktadır.

Türkçede, çıkarım yoluyla bir sonuca ulaşma, kiplik belirteçleri ile de kodlanabilmektedir (Ruhi, Zeyrek ve Osam, 1997: 108):

(74) Galiba ödevini yapmış.

(75) Herhalde ödevini yapmıştır.

(74) ve (75)'te *herhalde* ve *galiba* kiplik belirteçlerine örnek verilmektedir. Kesin olmayan tahminleri ifade etmek için kullanılan bu belirteçler ile kodlanan bilgi güvenilirlik ölçeğinde düşük bir noktada bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, bilginin kanıtla dayalı çıkarım sonucunda edinildiğini gösteren tümevarım, Türkçede bazı kiplik sonekleriyle ve kiplik belirteçleriyle kodlanabilmektedir. Bilginin dayandırıldığı kanıt, algılama yoluyla ya da başkalarından öğrenilerek edinilmektedir. Algı yoluyla elde edilen kanıt 'duyusal kanıt' olarak adlandırılmaktadır (Chafe, 1986: 267-8).

1.5.4. Duyusal Kanıtla Dayalı Çıkarım İşlevi Gören Tanıtılma Belirticileri

Türkçede duyusal kanıtlar *-Dir -DI, -Iyor*, kiplik soneklerinin (46-50) yanı sıra, konuşmacının olaya doğrudan tanık olduğunu gösteren *gör-, duy-, gözlemle-* gibi duyusal algılamayı ifade eden bazı eylem öbekleriyle kodlanmaktadır:

(76) Birinin inlediğini duyuyorum.

(77) Bazı çocukların diğerlerinden daha çabuk geliştiği gözlemlenmektedir.

(76) ve (77)'de konuşucu kendi algılama yetisi ile edindiği bilgiyi sunduğu için bu bilgiye ilişkin tutumunun güvenilirliği yüksektir.

Bir bilgiye ilişkin kanıt, yalnızca duyular aracılığıyla elde edilmemektedir. Bir başka kanıt türü de bilginin ikinci-elden edinildiği durumlardaki söylentiye dayalı kanıttır (Chafe, 1986: 268).

1.5.5. Söylentiye Dayalı Kanıt İşlevi Gören Tanıtılma Belirticileri

Söylenti türündeki bilme biçimi konuşucunun/yazarın olaya tanık olmadığı, bilgiyi bir başkasından öğrendiği durumları anlatmaktadır. Türkçede söylenti *-miş* kiplik soneki ile kodlanmaktadır (Aksu-Koç ve Slobin, 1986: 161):

(78) Her gün koşuyormuş.

(78)'de konuşucu, tümcedeki kılıcının koştuğuna kendisi tanık olmamakta, bu bilgiyi başkasından dil aracılığıyla edinmektedir. *-miş* kiplik soneki ile kodlanan söylentide, bilginin kaynağı belirtilmediği için hem bilginin güvenilirliği hem de konuşucunun bilgiye ilişkin sorumluluğu azalmaktadır. Türkçede söylentinin bir başka ifade ediliş biçimi de aktarımdır. Aktarılan bilgi adlaştırılarak *söyle-*, *belirt-*, *ifade et-* gibi eylemlerle (genellikle bu eylemlerin edilgen biçimleriyle) birlikte kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 135):

(79) Maçın birazdan başlayacağı söyleniyor.

(79)'daki aktarımda yine, konuşucu/yazar olaya kendisi tanık olmamakta, başkasından öğrendiği bilgiyi sunmaktadır.

Söylentinin bir başka biçimi de çalışmamızın bütüncesini oluşturan bilimsel metinlerde sıkça görülen atıflardır. Atıflar, iki farklı yolla gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birincisi, bilginin kaynak kişi ya da kişilerin kendi sözcükleriyle aynen aktarılmasıdır (İmer, 2001: 101):

(80) Bu bölümde Demircan (2000; 52), öncelikle “Anadolu’da devlet dili olarak Arapça ve Farsçanın yerine Osmanlıcanın gelmesi pratikte Türk halkını yabancı bir dille idare edilmek durumundan kurtaramamıştır” saptamasını yaptıktan sonra.....

Diğer atıf türü de açıklama yoluyla yapılmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen atıflarda aktarımı yapan kişi, kaynak kişinin sözcüklerini değil, kendi sözcüklerini kullanmaktadır (Cengiz ve Cem-Değer, 2005: 2):

(81) Demircan (2000), Türkçede EB (ezgi birim) üzerine de belirlemeler yapmaktadır.

(80)'de yazar Demircan'dan yaptığı alıntıyı Demircan'ın kendi sözlerini tırnak içinde aynen yazarak kendi metninde kullanmaktadır. (81)'de ise, yine Demircan'dan yapılan bir başka alıntıda yazarlar dolaylı aktarımı tercih etmektedirler. Hangi yöntemle olursa olsun yapılan atıflar aracılığıyla, konuşucu/yazar çalıştığı bilimsel alanda itibar gören, güvenilirliği kanıtlanmış diğer araştırmacılara gönderimde bulunarak verdiği bilgileri geçerli kılmakta, dolayısıyla da güvenilirliğini arttırmaktadır.

Sonuç olarak, söylenti işlevli tanıtımlar, konuşucu/yazar aktardığı bilginin sorumluluğunu üstlenmek istemediğinde ya da kaynağın güvenilirliğine göre bilginin ikna ediciliğini arttırmak istediğinde kullanılmaktadır.

Bilgiyi bilme biçimlerinden bir diğeri olan tümdengelim Türkte hangi düzeneklerle kodlanabildiği de aşağıdaki bölümde açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.5.6. Tümdengelim İşlevi Gören Tanıtımla Belirticileri

-(y)Ebil+Ir, -AcAk(-Dır), -A/ır kiplik sonekleri Türkte, çıkarım sonucunda kanıta ilişkin bir varsayıma ulaşıldığını, yani sonuçtan nedenin çıkarsanabildiğini gösteren tümdengelim belirtmek için kullanılabilir:

(82) Hükümet yakında vergileri düşürebilir.

(83) Hükümet yakında vergileri düşürür.

(84) Hükümet yakında vergileri düşürecek.

(82), (83) ve (84)'teki tümcelerdeki gibi bir durumda sonucun altında yatan neden, eğer bağlamda belirtilmiyorsa, dinleyicinin dünya bilgisi ya da konuşucu ile olan ortak bilgisi yoluyla ulaşabileceği bir varsayımdır. Yukarıdaki tümcelerde hükümetin vergileri düşürebileceği yolundaki bilgi, sözelimi, hükümetin bu konuda çok tepki almış olduğu şeklindeki bir kanıta ulaşmayı sağlayabilmektedir. Ayrıca, (82)'de olasılık gösteren -(y)Ebil+Ir kiplik sonekleri kullanıldığı için düşük derecede bir güvenilirlik görülmektedir. (83) ve (84)'te daha kesin yargıları gösterebilen

-AcAk(-Dir) ve -A/Ir kiplik soneklerinin kullanımı ise, hükümetin daha önce benzer durumlarda benzer bir tutum sergilediği varsayımını akla getirmektedir.

Varsay-, *öngör-*, (...-diğini/diye/olarak) *kabul et-* gibi varsayım anlamı taşıyan eylem ve eylem öbekleri de tüm dengelim ifade etmek için kullanılabilir (Halliday, 1994: 112):

(85) Geçen yılki enflasyon rakamların bu yıl için de geçerli olduğu varsayılmaktadır.

(86) Geçen yılki enflasyon rakamların bu yıl için de geçerli olduğu öngörülmektedir.

(87) Geçen yılki enflasyon rakamların bu yıl için de geçerli olduğu kabul edilmektedir.

(85), (86) ve (87)'deki tümcelerde yer alan eylemlerin sözlüksel içeriği sayesinde çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşıldığı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu örneklerin kanıtla ilişkin birer varsayım olabilmesi için bağlamda “çünkü bu yılki mali koşullar geçen yılki koşullarla aynıydı” gibi bir bilginin yer alması gerekmektedir. (85), (86) ve (87)'deki *varsay-*, *öngör-* ve *kabul et-* eylemleri zihinsel süreçleri ifade eden eylemler (Halliday, 1994: 112) oldukları ve olmamış bir şeyi olmuş ya da olacak saymak anlamına geldikleri için tüm den gelim işlevini üstlenmekte, dolayısıyla önermedeki bilgiye karşı çok kesin olmayan bir tutumu yansıtmaktadır.

Buraya kadar Chafe (1986)'nin İngilizce için belirlediği tanıtlama belirticilerinin Türkçede hangi dilsel düzeneklerle kodlanabileceğini Türkçede yapılan çalışmaların yardımıyla ortaya çıkarmaya çalıştık. Bizim bütüncemizde yer alan metinlerde bu tanıtlama belirticilerine rastlanabileceği gibi tanıtlama işlevi görebilen başka dilsel düzeneklere de rastlanabileceğini öngörmekteyiz. Çözümleme sırasında tanıtlama işlevi için ölçütümüz Chafe (1986)'nin tanımından yola çıkarak “yazarın, verdiği bilginin kaynağı ya da güvenilirlik derecesine duyduğu güveni yansıtmak için kullandığı tüm dilsel düzenekler” olacaktır. Yukarıda derlediğimiz bilgiler Türkçede hangi dilsel düzeneklerin tanıtlama işlevi görebileceğine ve çözümleme sırasında hangi dilsel yapıların incelenebileceğine ilişkin bir model oluşturmaktadır. Bu dilsel düzenekler ve işlevleri Çizelge 3'te özetlenmektedir:

Çizelge 3. Türkçede tanıtısallığı kodlayabilen dilsel düzenekler ve işlevleri.

Tanıtsallığı kodlayan dilsel düzenek	İşlev
<i>-mİş</i>	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma) -söylenti (tanık olunmayan başkasından öğrenilen bilgi)
<i>-Dİr</i>	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
<i>-AcAk</i>	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma) -tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
<i>-mAlI</i>	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
<i>-Dİ</i>	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
<i>-Iyor</i>	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
<i>(y)-Abİl</i>	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
<i>-A/İr</i>	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
<i>galiba, herhalde</i> belirteçleri	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
<i>bence, kanımca, fikrime göre</i> gibi belirteçler	-inanç (konuşucunun öznel değerlendirmesi)
<i>-gör, -duy, gözlemler-</i> gibi eylemlerle birlikte <i>-Iyor</i> soneki ve birinci kişi eki kullanımı	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
<i>söyle-, belirt-</i> gibi aktarma eylemleri	-söylenti (tanık olunmayan başkasından öğrenilen bilgi)
<i>varsay-, öngör-, kabul et-</i> gibi varsayım anlamı taşıyan eylemler	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
<i>-düşün, inan-</i> gibi inanç gösteren eylemler	-inanç (konuşucunun öznel değerlendirmesi)
Atıflar	-söylenti (kaynağı ve güvenilirlik derecesi yüksek olan bilgi verme)

Çizelge 3'te birinci sütunda Chafe (1986)'nin çalışmasına koşut olarak Türkçede tanıtısallığı kodlayabilen dilsel düzenekler yer almaktadır. İkinci sütunda ise bu dilsel düzeneklerin ne gibi tanıtılma işlevleri üstlenebildikleri gösterilmektedir. Çizelgede görüldüğü gibi, bir tanıtılma işlevi farklı dilsel düzeneklerle yerine getirilebildiği gibi aynı dilsel düzenek birden fazla tanıtılma işlevini de yerine getirebilmektedir. Bu durumda bir dilsel düzeneğin hangi tanıtılma işlevini yerine getirdiğini belirleyebilmek için, içinde kullanıldığı metinsel bağlama başvurmak gerekmektedir. Bağlam-bağımlı dilsel düzenekler olan tanıtılma belirticileri (Viechnicki, 2002: 5) bir sonraki bölümde bağlam içerisinde incelenerek örneklendirilmektedir.

1.5.7. Tanıtısallık ve Bağlam

Yukarıda belirtildiği ve örneklendirildiği gibi Türkçede tanıtılma işlevlerinin, genel olarak, 'kiplik sonekleri', 'kiplik sıfatları' ve 'kiplik belirteçleri' ve sözlüksel içeriği açısından kanıt gösterme, çıkarımda bulunma gibi tanıtılma anlamları taşıyan eylem ve eylem öbekleriyle kodlandığı görülmektedir. Ancak bu örnekler tümce düzeyindeki örneklerdir. Oysa daha önce (56) *Ahmet gel-miş.* örneğinde *-mİş* sonekinin hem çıkarım hem de söylenti ifade edebilmesinde olduğu gibi, aynı dilsel yapı farklı bağlamlarda farklı tanıtılma işlevi üstlenebilmektedir. Bu yüzden tanıtılma belirticileri ve işlevlerine bir kez de bağlam içerisindeki örneklerde bakmak yerinde olacaktır:

(88) ...İnsanlar, her şeyden ziyade karıncalara benziyorlar. Ekonomi ve çalışma melekesi, her yaratıktan fazla bu iki cinste kendini gösteriyor. Ve bu duygu, bir çeşit yarını görme, yarını düşünme kudretiyle birleşerek onları alelâde hayvanlığın üzerine çıkartıyor... (Karaosmanoğlu, 1981: 121).

Daha önce (65) *Kar yağıyor. Çocuklar kartopu oynuyorlar.* örneğinde *-Iyor* sonekinin konuşucunun konuşma anında duysal kanıtı dayalı olarak verdiği bilgileri aktarma işlevini gördüğü belirtilmişti. (88)'deki örnekte ise, *-Iyor* soneki konuşucunun metinde sözü edilen insanlara ilişkin gözlemleri sonucunda yaptığı genellemeleri ifade etmesini sağlamak ve bu işleviyle de daha çok Türkçede *-A/İr*

ekinin görevini yerine getirmektedir (Gencan, 2001: 407). –*Iyor* eki bu özelliğiyle (89)'daki örnekte yer alan –*A/ır* ekinin işlevini üstlenmektedir:

(89) ... Bir dışçının bekleme salonunda otururken sırtımızı koltuğa rahatça yayarak oturmayız. Misafirliğe gittiğimizde de eğreti oturmaya gayret ederiz. Patronun odasına girdiğimizde de oturuyorsak aynı şey yapılır, ama öncelikle kapıya yakın durulur. İkili ilişkilerimizde aradaki mesafe güçlerimize ve samimiyetimizin sınırlarına bağlı olarak kısalır ya da uzar... (Akyürek, 2005: 68).

(89)'daki alıntıda yazar insan ilişkilerinin yakınlığına göre sergiledikleri davranışlar konusundaki fikirlerini ortaya koyarken –*A/ır* ekini kullanmıştır. –*A/ır* soneki Türkçede kesinlik gösteren eklerden biridir (Göksel ve Kerslake, 2005: 338). (89)'da bu ekin kullanılması söylenenlerin genel gerçekler olarak sunulması amacına hizmet etmektedir.

(90) İşte o gün bu şekilde Lâleli'ye kadar hemen hemen beraber gibi geldik. Ondan bir veda ile ayrılıp konağa kadar geldim. Geldim ama ondan sonra aklım, fikrim Mukaddes Hanım'ın melek gibi hayaliyle meşgul olmaya başladı... (Nihat Bey, 2005: 38).

(90)'daki –*DI* sonekinin işlevi de konuşucunun tanık olduğu, hatta bizzat kendisinin deneyimlediği bir durumu göstermesidir. Bu örneğin temsil ettiği öykü türündeki anlatılarda birinci tekil kişi bakış açısının kullanıldığı durumlarda –*DI* ekinin kullanımı oldukça yaygındır (Gencan, 2001: 385).

Örnek (91)'de bir öyküdeki polis tutanağından alınan tümcede –*mİş* ve –*Dir* sonekleri bir arada kullanılmaktadır. –*mİş* soneki daha önce belirtildiği gibi söylenti ve çıkarım ifade edebilmektedir (örnek (70) *Ahmet gel-miş.*). –*Dir* soneki ise (60) *Bella Bartok tanınmış bir Macar bestecisidir.*, (61) *Genel olarak dikkatli bir şoförsündür.* ve (62) *Evine bağlı kocaların tipik bir örneğiyimdir.* örneklerinde olduğu gibi kesinlik ve (71) *(Gelen) Ayşe'dir.* örneğinde olduğu gibi tümevarım

belirtme işlevlerini üstlenebilmektedir. Fakat bu iki sonek bir arada kullanıldığında aşağıda örneklenen farklı bir görevi yerine getirmektedir:

(91) ... Ve dikte eden polis, daktilo makinesinin tik taklarını bekledikten sonra devam etti:

- Tespit edilen eşya arasında ölüye ait not defterini bazı anlaşılmasız ibarelerle dolu olduğu görülmüştür. Bu ibareler arasında polis incelemesi yönünden mühim olabilecek satırlar şunlardır:... (Kısakürek, 2000: 240).

Örnek (91)'de yer alan *-mİşDir*, *-DI* ekinin işlevini görmekte, yani geçmiş zamanda gerçekleşen ve konuşucunun kendisinin tanık olarak aktardığı bir olguyu ifade etmektedir. Fakat *-DI* yerine *-mİşDir* kullanılması ifadeye yetkili bir makam tarafından ileri sürülen önemli bir iddia anlamı katmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 342).

(92)'de kesinlik belirten *-DI* sonekinin *galiba* belirteciyle birlikte kullanımına ilişkin bir örnek yer almaktadır:

(92) ... Sonra ... Galiba hiç, ama hiçbir şey konuşmadılar. Annem de babamın yanına oturmuştu. Ben saçlarımı her ikisinin dizleri üzerine dökmüştüm. Uzun uzun sokağı, o senelerdir bizim olmayan ve bir gün tekrar bizim olacağını hayal bile edemedikleri sokağı seyre daldılar... (Hançerlioğlu, 2000: 7).

Örnek (92)'de anlatıcı geçmişe ait bir olayı hatırlamaya çalışmaktadır. Örnek olarak incelenen tümcede kesinlik belirten *-DI* zaman eki kullanılmasına karşın *galiba* belirtecinin anlamı nedeniyle ifadenin kesinliği zayıflamakta, konuşucunun meydana gelen olayı tam olarak anımsayamaması nedeniyle verdiği bilginin kesinliğine ilişkin güveninin azaldığı görülmektedir.

Örnek (93)'te yine *-DI* eki bu kez *demek ki* söylem bağlayıcısı ile birlikte kullanılarak aşağıda açıklanan daha farklı bir işlevi yerine getirmektedir:

(93) ... Ara sıra kasırganın çığlıklarından ayırt edilebilen insan çığlıkları duyuluyordu. Demek ki boğulanlar vardı. Köpük ve su yalnız denizlerden değil göklerden de savruluyordu. Artık kayık kapkara bir kâbusun ortasında gidiyordu... (Kabağaçlı, 2000: 297).

(93)'te *-DI* sonekinin kesinlik derecesi bu kez de *demek ki* söylem bağlayıcısının kullanımı ile zayıflamaktadır. Yazar duyduğu insan çığlıklarına dayanarak boğulanların olabileceğini düşünmektedir. *Demek ki* tümceyi bir önceki tümceyle ilişkilendirmekte ve *-DI* ekine tümevarıma dayalı bir çıkarım işlevi yüklemektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 528).

(94) ise tanıtlama belirticilerinden olan atıflara bir örnek teşkil etmektedir:

(94) Konserve kutularını üst üste dizip pop çağının ipliğini pazara çıkaran Andy Warhol'un sözünü çoğumuz biliriz: "Bir gün herkes 15 dakikalığına şöhret olacak." Bu sözü benim zihnimde hep meşhur bir hocamızın aforizması tamamlar: "Şöhret kenar mahalle kızlarının rüyasıdır."... (Kiremitçi, 2005: 161)

Daha önce atıfların söylenti işlevli tanıtımlar sınıfına dahil edildiği ve bu tanıtımların konuşucu/yazarın, aktardığı bilginin sorumluluğunu üstlenmek istemediğinde ya da kaynağın güvenilirliğine göre bilginin ikna ediciliğini arttırmak istediğinde kullanıldığı belirtilmişti. Örnek (94)'te de, yazar kendi görüşlerini desteklemek ve inandırıcılığını arttırmak amacıyla iki atıfta bulunmuştur. Bunlardan birincisinde paylaşılan bir bilgi vererek bilginin kaynağını açıkça belirtirken, ikincisinde yalnızca kendisinin bildiği bir kaynaktan aldığı bilgiyi sunmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar tanıtlama belirticilerinin tanımına, Türkçe'de tanıtlama işlevinin ne gibi dilbilgisel yapılarla yerine getirilebildiğine ilişkin genel bilgileri kapsamaktadır. Tanıtlama belirticilerinin işlevlerine gelince, bilginin kaynağı ve güvenilirlik derecesini gösterdikleri için bu belirticiler, konuşucunun/yazarın yansıttığı bakış açısının öznelliğini ya da nesnelliğini kodlayabilmektedir. Sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde tanıtlama

belirticilerinin söylem işlevlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmamızda tanıtlayıcıların bu işlevleri nasıl yerine getirdiklerine ilişkin nitel bir sınıflandırma gereği ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, tanıtlama ‘öznellik’ ve ‘nesnellik’ (Nyuts, 2001b: 384) aracılığıyla da kodlanabilmektedir. Aşağıdaki bölümde öznellik ve nesnellğin tanıtlama belirticileri aracılığıyla nasıl temsil edildiği açıklanmaktadır.

1.6. Tanıtlama ve Öznellik-Nesnellik

Tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerdeki işlevlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmamızda tanıtlama belirticilerinin öznellik ve nesnellğin kodlanmasında bir araç teşkil edebileceği görüşünden hareketle, bu bölümde öznellik ve nesnellik kavramlarının farklı araştırmacılarca şimdiye kadar nasıl tanımlandığı incelendikten sonra bu araştırmalardan yararlanarak çalışmamızda öznellik ve nesnellik kavramlarını nasıl tanımladığımız, nasıl ele alacağımız açıklanarak örneklendirilecektir.

Konuşucunun/yazarın önermenin gerçeklik durumuna ilişkin yargısını ifade eden bilgisellik kipliğine (Palmer, 2001: 8) ilişkin alan yazında bir olay durumunun ‘öznel’ ve ‘nesnel’ biçimde değerlendirilmesi arasında bir fark olduğuna ilişkin görüşlere sıkça rastlanmaktadır. Öznellik ve nesnellik ayrımını ilk ortaya atanlardan biri Lyons (1977)’dir. Lyons’a göre, öznel bilgisellik kipliği olay durumunun doğruluğuna ilişkin tamamen öznel bir tahmin içermekte; nesnel bilgisellik kipliği ise bir olay durumunun doğru olup olmama olasılığının nesnel olarak ölçülebilirliğini ifade etmektedir (Lyons, 1977: 797). Bu tanıma göre, aşağıdaki örnek öznel ve nesnel olmak üzere iki anlamsal boyutta da değerlendirilebilir (Nyuts, 2001a: 33):

(95) Alfred may be unmarried.

(*Alfred evlenmemiş olabilir.*)

Öznel kiplik olarak değerlendirildiğinde, konuşucunun Alfred’in evlenmemiş olmasına (varsayımına) ilişkin olarak emin olmayan bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Nesnel kiplik olarak değerlendirildiğinde ise, konuşucuya göre

Alfred'in evlenmemiş olması olasılığının matematiksel olarak hesaplanabilir olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır; çünkü konuşucu, sözgelimi, Alfred'in otuzu bekâr olan doksan kişilik bir topluluğa dahil olduğunu ve böylece üçte bir oranla bekar olabileceğini bilmektedir. Görüldüğü gibi, eldeki kanıtın ne derece iyi olduğuna dayalı bu iki farklı değerlendirme aslında oldukça sezgiseldir. Öte yandan, 'bir gerçekten emin olmama'nın tam olarak ne anlama gelebileceği de görelidir. (95)'teki tümcenin öznel kiplik anlamı taşıdığına kabul edilmesi durumunda bile mutlaka konuşucunun yargısını destekleyecek bazı etkenler bulunmalıdır: Alfred'in yaşı, toplumsal konumu, yaşam biçimi gibi. Zaten konuşucunun olay durumuna ilişkin hiç bir kanıt göstermemesi, olasılığı değerlendiremeyeceği, yalnızca bilmediğini söyleyeceği anlamına gelmektedir (Nuyts, 2001b: 386). Görüldüğü gibi, Lyons'un klasik nesnellik-öznellik tanımı, bu iki kutba ilişkin sezgisel bir değerlendirme içermekte ve bu kutupların dilsel olarak nasıl kodlanabileceği konusuna yeterli açıklama getirmemektedir. Yine de Lyons'un açıklamalarından çıkarılabilecek önemli bir nokta bulunmaktadır: Kiplik belirtecilerinin nesnellik ya da öznellik kutuplarından hangisini gösterdiğine ilişkin değerlendirme bağlam bağımlı bir nitelik taşımaktadır. Bir dilsel ifadenin, bağlamdan-bağımsız olarak tek başına ele alındığında, hangi kutupta yer aldığı belirsizlik sergilemektedir.

Nuyts da Lyons'un öznellik-nesnellik tanımından yola çıkarak bu iki kavramın (ilişkili olmalarına karşın) iki farklı anlambilimsel boyutu kapsadığını belirtmektedir. Buna göre, konuşucunun olay durumunun olasılığına ilişkin değerlendirmesi bilgisellik niteliğini; bu olasılığa ilişkin kanıtın niteliğinin değerlendirilmesi ise, tanıtıllık boyutunu oluşturmaktadır. Nuyts bu tanım doğrultusunda özneliğin bilgisellik değil tanıtıllık alanının sınırlarına dahil olduğunu ileri sürmekte ve klasik öznellik-nesnellik kipliği ayrımı yerine *öznellik* ve *paylaşılan-öznellik tanıtıllığı* terimlerini kullanmaktadır (2001a: 35). *Bence/fikrimce/bana göre/bana sorarsanız* gibi ifadeler konuşucunun olay durumuna ilişkin olarak verdiği *öznel* bilgileri kodlamak için kullanılmaktadır. Bu gibi ifadeler sözcede (bilgisellik, istek gibi) nitelik belirleyici başka bir ifade bulunmaması durumunda bile öznellik kutbunda yer almaktadır (Örnek, *Bana sorarsan, Alfred bekar*). Öte yandan, konuşucunun verdiği bilginin doğruluğuna ilişkin sorumluluğu

tek başına yüklenmediği, etkileşim içerisinde olduğu, aynı kanıt ve sonuçlara sahip kişi ya da kişilerle paylaştığı durumlar *paylaşılan-öznellik* kutbunda yer almaktadır (Örnek, *Alfred'in bekar olduğunu hepimiz biliyoruz*) (Nuyts, 2001a: 36; Nuyts, 2001b: 393). Nuyts'un açıklamaları ve örnekleri öznellik ve nesnellik (paylaşılan-öznellik) boyutlarını belirtmede somut dilsel göstergeler kullanması nedeniyle oldukça net ve anlaşılır görülmektedir. Öznelğin ve nesnelğin dilsel olarak nasıl kodlanabildiği metin çözümlemelerine ışık tutması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmamız için gereksinim duyulan öznellik-nesnellik ayrımının net tanımlar içermesi, her önermesel sözceye uyarlanabilmesi ve hangi dilsel özellikler tarafından belirlendiğinin açık olması gerekmektedir. Bu açıdan, Fairclough (1992)'ın kiplik için tanımladığı nesnellik ve öznellik kavramları da metin çözümlemeye uyarlanabilecek önemli ipuçları sunmaktadır.

Fairclough'a göre, her önermesel sözcede konuşucu/yazar önermeye ilişkin tutumunu belirtmek zorundadır ve böylece her sözce kiplik özelliği taşımaktadır. (1992: 158). Kiplik, dilbilgisinde geleneksel olarak kiplik yardımcı eylemleriyle (Türkçede kiplik sonekleri) ilişkilendirilmektedir. Oysa kiplik yardımcı eylemleri diğer pek çok kiplik özelliğinden yalnızca biridir. Bir diğeri ise zaman belirtmedir. Şimdiki zaman (Türkçede geniş zaman) kesinlik gösteren bir kiplik belirticisi işlevi görmektedir (Fairclough, 1992: 159). Bir başka kiplik belirticisi grubu da *belki, muhtemelen, açıkça, kesinlikle* gibi kiplik belirteçleridir. Bu belirteçlere karşılık gelen *muhtemel, olası, kesin* gibi sıfatlar da kiplik işlevi görmektedir (Fairclough, 1992: 159). Bütün bu olasılıkların yanı sıra, farklı derecelerde kesinlik ifade edebilen oldukça geniş bir yelpaze oluşturabilecek ifade biçimleri de bulunmaktadır. ...*gibi bir şey, bir çeşit, biraz* gibi kaçınma ifadeleri, '*Çoktaaaan bitti.*' tümcesindeki gibi tonlama örüntüleri ya da '*Şey, yardım ederim tabi...*' sözcesindeki gibi tereddütlü konuşma biçimi bunlar arasında sayılabilir (Fairclough, 1992: 159).

Fairclough da kipliği öznel ve nesnel olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrıma göre, konuşucu/yazar bir önermenin doğruluğuna ilişkin tutumunu (herhangi bir güvenilirlik derecesinde) öznenin kendisi olduğunu dilbilgisel olarak açıkça

kodlayarak belirttiğinde öznellik söz konusudur. Bu öznel tutum, temel dilbilgisel düzlemde örtükleştirildiğinde ise, verilen bilginin doğrudan konuşucuya/yazara ait olmadığı izlenimi yarattığı için kiplik nesnel olmaktadır (Fairclough, 1992: 159):

(96) Sanırım dünya düz/Dünyanın düz olduğundan emin değilim.

(97) Dünya düz olabilir/Dünyanın düz olması olasıdır.

(96)'da özne, *-Im* birinci tekil kişi ekleriyle kodlanarak konuşucunun/yazarın düşük ya da yüksek güvenilirlik derecesindeki öznel tutumu dilbilgisel olarak açıkça gösterilmektedir. (97)'deki nesnel kiplik durumunda söylenilenin konuşucunun/yazarın kendi görüşü olup olmadığına ilişkin açık bir dilbilgisel belirtme bulunmamaktadır. Konuşucunun/yazarın dünyanın düz olması konusunda kendi görüşlerini mi ifade ettiği, yoksa düşüncelerini evrensel görüşler gibi mi sunduğu ya da başka bir kişi ya da gruba ait görüşler için bir araç işlevi mi gördüğü, kısacası kimin bakış açısını yansıttığı çok açık olmayabilir. Böylece konuşucu/yazar bu dilsel biçimi kendi öznel düşüncesini örtükleştirip genel bir gerçekmiş ya da bir grubun ideolojisiymiş gibi sunarak söylediklerinin arkasında duran bir gücün varlığını sezdirebilmektedir (Fairclough, 1992: 159). Ayrıca bu örneklerde dikkat çeken bir başka nokta da, tümcelerde dünyanın biçimine ilişkin önermelerin evrensel gerçekle örtüşmemesidir. Dünyanın düz olmadığı bilimsel olarak kanıtlanmış olmasına karşın, (96) ve (97)'deki örneklerde bu konuda verilen bilgi dilsel düzlemde öznel ya da nesnel olarak sunulabilmektedir. Fairclough öznellik ve nesnelligi önermenin gerçekliğinden bağımsız, yalnızca konuşucunun/yazarın verdiği bilginin kesinliğine ilişkin tutumunu yansıtan bir olgu olarak ele almaktadır.

Kipliğin tek bir sözce ya da tümceye ilişkin çoklu özellikler yoluyla gerçekleştirilmesi sık görülen bir durumdur. Örneğin, *Sanırım, o biraz sarhoş, değil mi?* tümcesinde düşük derecedeki kesinlik, öznel kiplik belirticisi *sanırım*, kaçınma ifadesi *biraz* ve bir eklenti sorusu olan *değil mi* ile sağlanmaktadır (Fairclough, 1992: 159).

Kiplik konusunda ifade edilmesi gereken önemli noktalardan biri de, konuşucu ya da yazarın önermelerin doğruluğuna ilişkin olarak yüklediği sorumluluğun ötesinde bir işleve sahip olduğudur. Konuşucu ya da yazar bir önermeye olan tutumunu dinleyici(ler)/okuyucu(lar) ile iletişim içerisinde göstermektedir. Önermenin doğruluğuna ilişkin bu tutuma bakarak iletişimde bulunulan kişilerle kurulmaya çalışılan yakınlık ve dayanışma duygusunun anlaşılması çoğunlukla kolay olmamaktadır. Örneğin, *Şu kız güzel, değil mi?* hem “Şu kız güzel” önermesinin kesinlik derecesine olan yüksek güveni kodlayabilmekte hem de etkileşimde bulunulan kişi ya da kişilerle kurulan dayanışma duygusunu ifade edebilmektedir. Bu tür olumsuz ya da eklentili sorular hitap edilen kişi ya da kişilerle önermenin yüksek doğruluk derecesi taşıdığına olan inancın paylaşıldığını önvarsaymakta ve bilgi almaktan çok bu yakınlık ve dayanışmayı göstermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, yüksek kesinlik belirtme önermeye olan tutumla pek de ilişkili olmayıp daha çok dayanışma gösterme arzusunu yansıtabilmektedir (Fairclough, 1992: 159-160).

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, kiplik kapsamlı bir kavram olarak ele alındığında söylemin temel bir boyutunu oluşturmaktadır. Kiplik kullanımları açısından farklı söylem türleri arasında çeşitlilikler bulunmakta ve belli kiplik uygulamaları, belli söylem türlerinden yararlananlara dayatılmaktadır (Fairclough, 1992: 160-162).

Kendine özgü kiplik kullanımlarını içeren söylem türlerinden biri de bilimsel söylemdir. Bilimsel metin yazma geleneğinde (büyük ölçüde eleştirilmesine karşın) kesinlik belirten kiplik kullanımından kaçınılması, oldukça yaygın biçimde, temel bir ilke olarak kabul görmektedir. Bu, önermelere karşı düşük derecede güvenilirlik duyulmasından değil, bilim insanlarına özgü, onaylanmış, dikkatli ve temkinli bir öznelliğin yansıtılmasını amaçlayan sözbilimsel nedenlerden kaynaklanmaktadır (Fairclough, 1992: 162).

Görüldüğü gibi Fairclough’ın kipliğe ve nesnellik-öznellik boyutlarına yaklaşımı oldukça açık ve uygulanabilir görünmektedir. Ayrıca, bu yaklaşımın

kipliğin söylemle ve belli söylem türleri ile arasındaki ilişkiyi ele almasının ve yüzey yapıya ilişkin örnek ve yorumlar sunmasının, metinlerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarına da ışık tutabilecek nitelikler olduğu düşünülmektedir.

Halliday (1994) de Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinde öznellik ve nesnellik ifade eden dilbilgisel yapılara yer vermektedir. Halliday'ın olasılık kipliğine ilişkin olarak öznel ve nesnel bakış açılarının yüzey yapıda açık ve örtük biçimde kodlanışına verdiği örneklerin tanıtımsallık belirticilerine uygulanabilir bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu kodlama biçimleri ve ifade ettikleri öznel ve nesnel bakış açıları Çizelge 4'te gösterilmektedir (Halliday, 1994: 355):

Çizelge 4. Olasılık İfadeleri

Ulam	Gerçekleştirilme türü	Örnek
(1) Öznel		
(a) açık	I think, I'm certain (<i>sanırım, eminim</i>)	I think Mary knows <i>Sanırım Mary biliyor</i>
(b) örtük	will, must (<i>-AcAk, -mAll</i>)	Mary'll know <i>Mary'nin bilmesi gerek</i>
(2) Nesnel		
(a) örtük	probably, certainly (<i>muhtemelen, kesinlikle</i>)	Mary probably knows <i>Mary muhtemelen biliyor</i>
(b) açık	it's likely, it's certain (<i>muhtemel, kesin</i>)	It's likely Mary knows <i>Mary'nin biliyor olması muhtemel</i>

Çizelge 4'te görüldüğü gibi, Halliday'e göre, öznel ve nesnel tutumlar dilbilgisel olarak açık ve örtük biçimde kodlanabilmektedir. Ayrıca, Halliday '*bence/kanımca/bana göre*' anlamına gelen öznel tutumu örtükleştirir; böylece, bilgiyi genel bir gerçekmiş gibi sunan ifadeler bulunduğunu belirtmektedir. Aşağıda bu tür ifadeler için örnekler verilmiştir (Halliday, 1994: 355):

it is obvious that ...

(...-diği açıktır)

it stands to reason that ...

(...-diği akla uygundur/makuldür)

it would be foolish to deny that ...

(...-diğini inkar etmek aptalca olur)

Halliday'den alınan bu üç örnekte sunulan bilgi bir ad tümcesine dönüştürülerek adlaştırılmıştır. Adlaştırma, bir 'eylem' ya da 'süreç'in yüzey yapıda silme ya da biçimbilimsel değişiklikler yoluyla bir 'durum'a, bir 'nesne'ye dönüştürülmesidir (Hodge ve Kress, 1993: 21-26). Örneğin, “*The current financial crisis is becoming more severe*” (Şu andaki ekonomik kriz giderek ciddileşiyor) gibi bir bildirim tümcesi kullanmak yerine, bu tümceyi bir ad tümcesine dönüştürüp “*It is obvious that the current financial crisis is becoming more severe*” (Roubini 2008) (Şu andaki ekonomik krizin giderek ciddileştiği açıktır) biçiminde bir başka tümcenin öznesi haline getirmek arasında oluşturduğu etki açısından fark bulunmaktadır. Adlaştırma yoluyla yazarın kişisel tutumu silinmekte (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 208), böylece soyutlama ve genelleştirme sağlanmaktadır (Foley, 2004: 174). “*The current financial crisis is becoming more severe*” (Şu andaki ekonomik kriz giderek ciddileşiyor) tümcesinde sürece odaklanılmakta ve ekonomik krizin ciddileşmesinin altında yatan nedenler akla gelmektedir. Oysa, bu süreç adlaştırıldığında süreçten ve katılımcılardan uzaklaşmakta, okuyucunun dikkati ifadenin odağından uzaklaştırılarak darltılmaktadır. Kaybolan katılımcı ve nedenlerin yorumlanma olasılığı da azalmaktadır (Hodge ve Kress, 1993: 21-26).

Yukarıda verilen örneklere benzer bir durum Türkçede de görölmektedir. Türkçede bir temel tümcenin adlaştırılması eylemin köküne ya da gövdesine –*DIK*, –(y)*AcAK*, –*mAsI* eklerinin getirilmesiyle sağlanabilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 428-429). “*Şu andaki ekonomik kriz giderek ciddileşiyor*” tümcesi “*Şu andaki*

ekonomik krizin giderek ciddileştiği açıktır” biçimine dönüştürüldüğünde yazara ait bir yargı tümcesi olmaktan çıkmakta; herkesçe bilinen bir gerçek gibi sunulmaktadır; özel bir durum genel bir duruma dönüştürülmektedir (Hodge ve Kress, 1993: 26).

Halliday konuşucunun/yazarın öznel tutumunu örtüklediğini ileri sürdüğü ifadelerle aşağıdaki örnekleri de vermektedir (1994: 355):

the conclusion can hardly be avoided that ...

(...-diği sonucuna varmak kaçınılmazdır)

Yukarıdaki örnekte adlaştırmanın yanı sıra edilgenleştirme de kullanılmaktadır. Edilgenlik de olay durumunun katılımcılarının silinmesi yoluyla yazarların öznel kimliklerini dilsel olarak örtükleştirmede kullanılan stratejilerden biridir (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 208). Örnek tümcede sonuçtan ‘kaçınmayan’ kişi ya da kişilerin kim olduğu silinmiş; böylece olayın katılımcıları örtükleştirilmiştir. Edilgenlik de adlaştırma gibi, okuyucuyu, eylemi gerçekleştiren aktörlerden ve sürecin altında yatan nedenlerden uzaklaştırmakta; okuduğunu yorumlamadaki zihinsel süreçlerini yönlendirmektedir (Hodge ve Kress, 1993: 25-28).

Aşağıdaki örneklerde de benzer bir durum sözkonusudur (Halliday, 1994: 355):

you can’t seriously doubt that ...

(...-diğinden şüphe edilemez)

everyone admits that ...

(...-diğini herkes kabul etmektedir)

commonsense determines that ...

(çoğunluk ...-diğini kabul eder)

Bu iki örnek, biçimsel olarak etken gibi görünseler de, aslında anlamca edilgendir. ‘Herkes’ ya da ‘çoğunluk’ sözcüğünün tam olarak kime gönderimde bulunduğu açık değildir. Zaten ‘herkes’in ya da ‘çoğunluk’un bir şeyi kabul edip etmediği pratikte bilinmesi mümkün olmayan bir durumdur. Dolayısıyla bu örneklerde de yine adlaştırma ve edilgenlik stratejileri kullanılarak öznellik örtükleştirilmektedir.

all authorities on the subject are agreed that ...

(bu konudaki tüm otoriteler ...-diğini kabul eder)

Bu örnekte de benzer bir durum söz konusudur. ‘Tüm otoriteler’ ifadesi yine anlamca edilgen sayılabilir. ‘Otorite’ sözcüğü kullanılarak verilen bilgiye kesinlik, bilimsellik kazandırılmaya çalışılmaktadır, fakat otorite diye adlandırılan kişilerin kim olduğunun açıkça belirtilmemesi aslında verilen bilgiyi bilimsel alanda kabul görececek bir bilgi olmaktan uzaklaştırmaktadır. Kısacası yukarıdaki örneklerin tümünde konuşucunun/yazarın öznel tutumunu dilsel stratejiler kullanarak örtükleştirdiği ve genel bir gerçekmiş gibi sunduğu görülmektedir (Halliday, 1994: 355). Yazarın/konuşucunun bu şekilde, bilgiyi öznel tutumunu örtükleştirerek nesnel bir gerçekmiş gibi sununması, *paylaşılan-öznellik* diye adlandırılan ve kişinin bilginin doğruluğuna ilişkin sorumluluğu tek başına yüklenmeyip, etkileşim içerisinde olduğu, aynı kanıt ve sonuçlara sahip kişi ya da kişilerle paylaşması anlamına gelen tutumu yansıtmaktadır (Nuyts, 2001a: 36; Nuyts, 2001b: 393).

Bütün bu bilgiler ışığında tanıtlama belirtecilerinin kodladığı bilginin güvenilirliğini belirlemede kullanılan ölçütleri somutlaştırmak gerekirse, öncelikle, bu ölçütleri tanımlamak ve çalışmamızda nasıl kullanılacaklarını belirlemek gerekmektedir. Buna göre, üç ölçütten söz edilebilir: Nesnellik, öznellik ve paylaşılan-öznellik.

‘Nesnel’ ve ‘öznel’ terimleri genellikle algılayan bir özne (normalde bir kişi) ve algılanan ya da algılanmayan bir nesne ile ilişkilendirilmektedir. Nesne, öznenin algısından bağımsız biçimde var olduğu varsayılan şeydir. Diğer bir deyişle, nesne,

hiçbir özne onu algılamasa bile vardır. Dolayısıyla, nesnellik de bir bilginin herhangi bir öznenin algısından bağımsız, tarafsız bir biçimde yansıtılmasıdır. Bu yüzden nesnellik gerçeklik, doğruluk ve güvenilirlikle ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, algılayan öznenin doğru algılaması ya da nesnede var olmayan özellikleri varmış gibi algılaması mümkündür. Örneğin, sarılık olan biri hastalığın etkisiyle normalde sarı renkte olmayan bir nesneyi sarıymış gibi algılayabilir. Dolayısıyla ‘öznel’ terimi hata olasılığı içermektedir (Mandik, 2002).

Paylaşılan-öznellik ise, öznel bir durumun iki ya da daha fazla kişi tarafından paylaşılması olarak tanımlanmaktadır (Nyuts, 2001a: 35; Scheff, 2006). Diğer bir deyişle, paylaşılan-öznellik farklı öznelerin fikir ya da algılarının örtüşmesi durumunda ortaya çıkan, nesnellik açısından zayıf bir özelliktir. Estetik zevkler paylaşılan-öznellikçe örnek olarak gösterilebilir; çünkü insanlar bazı şeylere benzer biçimde tepki gösterebilirler. Fakat bu, nesnel olmayan, zevklerin tesadüfen örtüşmesiyle ortaya çıkmış bir durum olarak kabul edilmektedir (Philosophy Dictionary).

Bütün bu bilgiler ışığında çalışmamızda tanıtısalığın, yani bilgiye olan tutumun nasıl ele alındığı şöyle özetlenebilir: Araştırmamızda bilgiye olan tutum Lyons’un önerdiği klasik öznellik ve nesnellik kutuplarının yanı sıra Nyuts (2001a)’un paylaşılan-öznellik diye adlandırdığı üçüncü bir boyutu da kapsamaktadır. Paylaşılan-öznellik çalışmamızda yazarın/yazarların bilginin sorumluluğunu üstlenmemek amacıyla öznel kimliğini örtükleştirme için kullandığı dilsel stratejiler olarak ele alınmaktadır. Bu üç boyutun dilsel olarak kodlanma biçimlerinin belirlenmesinde ise, temelde Fairclough’ın ve Halliday’in görüşleri ve örneklerinden yararlanılmaktadır. Buna göre, yazarın verdiği bilginin kendi öznel görüşü olduğuna ilişkin dilbilgisel bir belirtme olması durumunda öznel, olmaması durumunda ise nesnel bir bakış açısının yansıtıldığı kabul edilmektedir. Paylaşılan-öznellik için temel ölçüt öznelğin örtükleştirilip örtükleştirilmediğidir. Bunun için Halliday’in “.... –diği inkar edilemez bir gerçektir” biçimindeki adlaştırma ve edilgenleştirme yoluyla öznelğin örtükleştirildiğini ileri sürdüğü ifadeler örnek alınmakta, fakat bunun yanı sıra bağlamdan öznelliği örtükleştirdiği saptanan diğer

yapılar da alanyazında yer alan çalışmalarla desteklenerek paylaşılan-öznelliğe dahil edilmektedir.

Nesnellik, öznel ve paylaşılan-öznel durumlarının dilsel düzlemde nasıl kodlandıklarına örnek vermek gerekirse, nesnellik kesinlik ve güvenilirlik gösteren yapılar aracılığıyla ifade edilmektedir:

(98) Dünya yuvarlaktır.

(99) Deniz seviyesinde su 100°C’de kaynar.

(98) ve (99)’da ölçülebilen, kanıtlanabilen gerçekler sunulmakta bu bilgiler daha önce Türkçede kesinlik gösterdiği belirtilen –*Dır* ve –*A/Tr* kiplik belirtecileriyle kodlanmaktadır.

Öznel ise, nesnelere ya da olguları kişinin kendi algıladığı biçimde yansıttığı dilsel yapılar aracılığıyla kodlanmaktadır:

(100) Kişisel fikrim, konunun bu açıdan ele alınması yönündedir.

(100)’de konuşucu/yazar ‘kişisel fikrim’ ifadesiyle öznel yaklaşımını dilsel olarak açıkça belirtmektedir.

Bazen de konuşucu/yazar çeşitli nedenlerle kendi öznel düşüncesini çoğunluk tarafından kabul edilen bir durummuş (paylaşılan-öznel) gibi sunabilmekte bunun için de öznel kimliğini örtükletiren ve paylaşılan bilgiyi çağrıştıran ifadeler kullanmaktadır:

(101) İnşaat kalitesinin depremin afete dönüşmesindeki başlıca etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir (Südaş, 2004: 81).

(101)'de yazar '... tartışılmaz bir gerçektir' ifadesi aracılığıyla öznel bir görüşü çoğunluğun paylaştığı, kanıtlanmış bir bilgi gibi sunmaktadır. Kısacası, paylaşılan-öznellik aslında öznel görüşlerin nesnel biçimde yansıtılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Özet olarak bu bölümde, çalışmamızın temel kavramını oluşturan tanıtıcılık ele alınarak ayrıntılı olarak incelenmiştir. Öncelikle tanıtıcılığın ne olduğu üzerinde durularak farklı tanıtıcılık tanımlarına yer verilmiştir. Buna göre, tanıtıcılığa üç farklı biçimde yaklaşılmaktadır. Bunlardan birincisi tanıtıcılığı bilginin kaynağıyla, ikincisi ise bilginin güvenilirlik derecesiyle ilişkilendiren yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşım Chafe (1986) tarafından ileri sürülen ve tanıtıcılığı hem bilginin kaynağı hem de kaynağın güvenilirlik derecesiyle ilişkilendiren yaklaşımdır. Bilginin kaynağı söz konusu olduğunda doğal olarak bu kaynağın güvenilirlik derecesi de önem kazanmaktadır; farklı kaynaklardan alınan bilginin aynı derecede güvenilir olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir. Bilimsel metinlerden oluşan bir bütüncenin inceleneceği bu çalışmada bilimsel bilginin kaynağı güvenilirlik derecesiyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, çalışmamızda Chafe'nin tanıtıcılığa yaklaşımı benimsenmiştir.

Tanıtıcılık kavramının ne olduğu ve çalışmamızda benimsenen tanıtıcılık tanımı böylece belirlendikten sonra tanıtıcılığın kiplikle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur; son zamanlarda ayrı bir dilbilgisel yapı olarak da ele alınmaya başlanan tanıtıcılık Bybee (1995), Hengeveld (1988, 1989) ve Palmer (2001) (Nuyts, 2001: 27) gibi araştırmacıların çalışmalarında bir kiplik türü olarak kabul edilmektedir. Tanıtıcılık kavramı böylece netleştikten sonra farklı dillerdeki tanıtıcılık dizgelerinden örnekler verilerek tanıtıcılığın evrenselliği üzerinde durulmuştur. Daha sonra Chafe'nin 1986'da yazılı ve sözlü bilimsel metinlerdeki tanıtılma belirticilerine ilişkin çalışmasında saptadığı tanıtılma belirticileri incelenerek aynı işlevi Türkçede yerine getirebilecek tanıtılma belirticileri, kiplik ve tanıtıcılık konusunda Türkçede yapılmış çalışmalar yardımıyla saptanmıştır. Türkçede tanıtılma işlevini gerçekleştiren dilsel yapıların belirlenmesi, çalışmamızın birinci sorusu olan 'Türkçede tanıtılma belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlandıkları'nın yanıtlanması için çözümleme sırasında

nelerin inceleneceği konusunda bize ışık tutacaktır. Bu bölümde ayrıca tanıtlama belirticilerinin bağlam içerisinde kullanımına verilen örnekler de çözümleme için bir hazırlık niteliği taşımaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde ayrıca, konuşucunun/yazarın bilgiye olan öznel ve nesnel tutumunun nasıl yansıtılabileceğine ilişkin örnekler de sunulmuştur. Saptanan tanıtlama belirticilerinin öznellik, nesnellik ya da paylaşılan-öznellik bakış açılarından hangisinin yansıtıldığının belirlenmesi çalışmamızın ‘Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde ne tür söylem işlevleri yükledikleri’ biçimindeki ikinci sorusunun yanıtlanması için olacaktır. Bilimsel metinlerde nesnel, öznel ya da paylaşılan öznel bir bakış açısının tercih edilmesi sunulan bilginin kaynağı ve güvenilirliğine ilişkin ipuçları vermekte ve böylece incelenen metinlerin eleştirel açıdan değerlendirilmesine de olanak sağlamaktadır. Tanıtlama belirticilerinin saptanması ve işlevlerinin belirlenmesi Halliday’in Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli çerçevesinde yapılacak çözümlemelerle gerçekleştirilecek; buradan elde edilen bulgular Eleştirel Söylem Çözümlemesi genel çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu amaçla bir sonraki bölümde Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli tanıtılacak; böylece çalışmamızın kuramsal çerçevesi çizilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilimsel metinlerde yalnızca tanıtlama işlevini gören dilsel düzenekleri ve bunların işlevlerini belirlemenin yeterli olmayacağı, bunun yanı sıra bu dilsel düzeneklerin bilimsel metinlerde kullanılmasının ne gibi söylemsel ve ideolojik amaçlara hizmet ettiği ortaya konulmasının daha anlamlı olacağı düşünülerek çalışmamızda, söylem yapılarını yalnızca betimlemek yerine onları toplumsal etkileşimin ve özellikle toplumsal yapının özellikleri açısından açıklamaya çalışan (Van Dijk, 2001: 352) Eleştirel Söylem Çözümlemesi genel çerçevesi benimsenmiştir.

Ayrıca, çalışmamızın kuramsal tabanını Halliday'in Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli oluşturmaktadır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli ile ortak özellikler taşımaktadır. Öncelikle her ikisi de dili toplumsal bir ürün olarak kabul etmekte ve dilin toplum içerisindeki rolünü ve toplumun dili nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Bunun bir sonucu olarak, belli söylem olaylarının içinde bulunduğu bağlamı etkilediği ve bunun karşılığında bağlamların bu söylem olaylarından etkilendiğini savunan, dile ilişkin eytişimsel görüş hem Eleştirel Söylem Çözümlemesi hem de Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi tarafından benimsenmektedir. Ayrıca, her ikisi de anlamın kültürel ve tarihsel yönlerini vurgulamaktadır (Young, 2004: 1). Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modelinin bu özellikleri nedeniyle Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde değerlendirilecek bir çalışmaya uygun olması, tanıtlama belirtecilerini Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli tarafından dilin üst işlevleri olarak tanımlanan düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevlerden kişilerarası işlevin yerine getirilmesinde rol oynaması ve bu işlevin bilimsel metinlerde yazarın okuyucuyla kurduğu ilişkiler açısından önem taşıması nedeniyle çalışmamızın kuramsal tabanı için Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli tercih edilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle tarihsel gelişimi ve temel kavramlarıyla Eleştirel Söylem Çözümlemesine yer verilmekte; buna bağlı olarak da

çalışmanın dilsel çözümlemesine temel oluşturan Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli tanıtılacaktır.

2.1. Söylem ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerden oluşan bir bütüncü üzerinde yapılacak olan bu çalışmada öncelikle söylemin ne olduğu, toplum içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durmak ve daha sonra, söylemden yola çıkarak toplumsal pratikleri ve ideolojiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan Eleştirel Söylem Çözümlemesini tanıtmak yerinde olacaktır.

2.1.1. Söylem:

‘Söylem’ terimi günümüzde sosyoloji, dilbilim, felsefe ve sosyal psikoloji gibi pek çok disiplin için ortak bir değer haline gelmiştir. Yaygın kullanımına ve terimler içerisinde belki de en fazla anlama sahip olmasına karşın kuramsal metinlerde en az tanımlanan terimdir. Bir terimi açıklamada akla gelecek ilk yol öncelikle sözlük anlamlarına bakmaktır (Mills, 1997: 1).

En kapsamlı İngilizce sözlüklerden biri olan Collin’s Online Dictionary söylem için aşağıdaki tanımları vermektedir (Collin’s Online Dictionary):

discourse (n)

- 1 conversation
- 2 a formal treatment of a subject in speech or writing
- 3 (v) to speak or write (about) at length

‘söylem (ad)

- 1 karşılıklı konuşma
- 2 bir konunun yazılı ya da sözlü olarak resmi biçimde ele alınması
- 3 (eylem) bir konuda ayrıntılı olarak konuşmak ya da yazmak’

Görüldüğü gibi Collin’s söylem için oldukça sınırlı yeterince açıklayıcı olmayan bir tanım vermektedir. Longman’ın İngilizce sözlüğünde yer alan söylem tanımı da Collin’s’tekine benzer biçimde söylemi konuşma ve yazma, karşılıklı konuşma, resmi konuşma ya da yazma biçimi olarak tanımlamaktadır (Longman Online Dictionary):

discourse (n)

- 1 a serious speech or piece of writing on a particular subject
- 2 serious conversation or discussion between people
- 3 the language used in particular types of speech or writing
- 4 (v) to make a long formal speech about something, or to discuss something seriously

'söylem (ad)

- 1 belli bir konuya ilişkin (bir parça) ciddi konuşma ya da yazı
- 2 kişiler arasında ciddi konuşma ya da tartışma
- 3 belli konuşma ya da yazı türlerinde kullanılan dil
- 4 (eylem) bir şey hakkında uzun resmi bir konuşma yapmak ya da bir şeyi ciddi biçimde tartışmak'

Merriam Webster's İngilizce sözlükte yer alan söylem tanımı diğerlerine göre daha ayrıntılı ve çok yönlü görünmektedir (Merriam Webster's Online Dictionary):

discourse:

- 1 (archaic) : the capacity of orderly thought or procedure: rationality
- 2 verbal interchange of ideas ; especially conversation
- 3 **a:** formal and orderly and usually extended expression of thought on a subject **b:** connected speech or writing **c:** a linguistic unit (as a conversation or a story) larger than a sentence
- 4 (obsolete) : social familiarity
- 5 a mode of organizing knowledge, ideas, or experience that is rooted in language and its concrete contexts (as history or institutions)

'söylem:

- 1 (eski kullanım) düzenli düşünce ve yargı yeteneği: mantık
- 2 düşüncelerin sözlü olarak değiş tokuş edilmesi; özellikle karşılıklı konuşma
- 3 **a:** bir konudaki düşünceye ilişkin resmi, düzenli ve genellikle uzun ifade **b:** bağlantılı konuşma ya da yazı **c:** tümceden büyük dilsel bir birim (karşılıklı konuşma ya da öykü gibi)
- 4 (eski kullanım) toplumsal yakınlık (samimiyet)
- 5 dil ve dilin somut bağlamlarından (tarih ya da kurumlar gibi) kaynaklanan, bilgi, fikir ya da deneyimleri düzenleme biçimi'

Görüldüğü gibi Merriam Webster's söylemi diğerlerinden farklı olarak zihinsel süreçlerle, bağlamla ve toplumsallıkla bağdaştırarak açıklamaktadır. Türkçe için nispeten daha yeni bir kavram olan 'söylem' son yıllarda pek çok bilim dalının yanı sıra basında ve günlük konuşma dilinde de kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğünde 'söylem' için verilen iki tanıma bakıldığında yukarıdaki İngilizce sözlüklerden alınan tanımlardan oldukça farklı oldukları görülmektedir:

söylem:

- 1 söyleyiş, söyleniş, telaffuz.
- 2 ifade, kalıplaşmış, klişeleşmiş söz.

Türkçe Sözlük'te yer alan tanımlarda, diğer tanımlardan farklı olarak 'söylem' sesletimle eşdeğer tutulmuş ve "tümceden uzun olma", "yazılı ya da sözlü olabilme" özelliklerine hiç değinilmemiştir.

Çalışmamızın yer aldığı bilimsel alan olan dilbilim alanında 'söylem' sözcüğünün nasıl tanımlandığını saptamak için dilbilim terimleri sözlüklerine de başvurmak yerinde olacaktır. Trask'ın dilbilim terimleri sözlüğünde söylem "bir ya da daha çok konuşucuya ait bağlantılı bir dizi sözce" (a connected series of utterances by one or more speakers) olarak tanımlanmaktadır (1993: 84). Bu tanım diğer genel sözlüklerin tanımları kadar kısıtlı bir tanımdır. Tehrani ve Yeganeh'in 'A Dictionary of Discourse Analysis' (Söylem Çözümlemesi Sözlüğü) başlıklı sözlüklerinde de söylem benzer biçimde "iletişim için dil kullanımı" (language in use for communication) olarak tanımlanmaktadır. Vardar'ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde de 'söylem' için yukarıdaki sözlüklerden alıntılanan tanımlara benzer tanımlar yer almaktadır (2002: 131-132):

söylem:

- 1 söz ; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı
- 2 sözce; bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri
- 3 tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce.

Görüldüğü gibi dilbilim terimleri sözlüklerinde yer alan 'söylem' tanımları diğer sözlüklerin tanımlarından çok farklı görünmemektedir. Bütün bu sözlüklerdeki tanımlara bakıldığında söylem hakkında öğrendiklerimiz şu noktalarla özetlenebilir:

- Söylem dil ile ilgili bir olgudur.
- Söylem dil kullanımıyla ilişkilidir.
- Söylem yazılı ya da sözlü olabilir.
- Söylem tümceden daha uzun bir dilsel birimdir.

Yukarıdaki sözlük tanımlarından yalnızca Merriam Webster's İngilizce sözlükte yer alan söylem tanımının 5. maddesi 'söylem'i içinde yer aldığı bağlamlarla ve zihinsel süreçleri düzenleme biçimiyle ilişkilendirerek söylemin farklı bir yönünü ortaya koymaktadır. Bütün bu tanımlar söyleme ilişkin bazı fikirler edinmemizi sağlasa da

söylem hakkında yeterli ve kapsamlı bilgi vermemektedir. Bir terimin anlamına sözlükten bakmak yararlı olabilir, fakat terimin anlamını saptamada terimin yer aldığı disiplin bağlamı önem taşımaktadır (Mills, 1997: 3). Bu yüzden oldukça yaygın bir kavram olan söylemin ne olduğunu anlamının en iyi yolu bu konuda çalışan dilbilimcilerin söylemi nasıl tanımladığına bakmak olacaktır.

Dilbilim alanında yapılan çalışmalara bakıldığında da söylem kavramına yaklaşımlarda çeşitlilik görüldüğü ve tanımında belirsizlikler olduğu gözlemlenmektedir. Bu belirsizliklerden biri 'metin' ve 'söylem' kavramları arasındaki belirsizliktir; bu nedenle söyleme ilişkin tanımların pek çoğunda bu iki kavramın karşılaştırılarak farklılıkları ortaya konulmaktadır. Örneğin, Crystal söylemin konuşma, karşılıklı konuşma, röportaj, yorum gibi doğal olarak ortaya çıkan konuşma dili yapıları olarak; metni ise, makale, ilan, yol işaretleri, kitap bölümleri gibi yazılı dil yapıları olarak tanımlandığını belirtmekte; fakat bu ayrımın çok net olmadığını, 'söylem' ve 'metin'in çok daha geniş bir anlamda ister yazılı ister sözlü olsun tanımlanabilir iletişimsel bir işleve sahip tüm dil birimlerini kapsadığını ifade etmektedir. Bu yüzden bazı araştırmacılar 'sözlü ve yazılı söylem' ifadelerini kullanırken diğer bazıları da 'sözlü ve yazılı metin' ifadelerini kullanmaktadırlar (1987: 116). Metin ve söylem kavramlarının kullanımındaki bu belirsizlik aslında söylem konusundaki çalışmaların tarihsel gelişiminden kaynaklanmaktadır. 1960'ların başlarında Avrupa'da tümceden büyük dilsel birimlerin yapısal ilişkilerinin incelenmesiyle başlayan 'metin dilbilgisi' ve 'metindilbilim' adıyla yapılan çalışmalar söylem çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. 'Söylem' terimi de bu yapısalcı yaklaşımdan türediği için hala 'tümce ötesi dil birimi' anlamında kullanılmakta (Van Dijk, 1985: 4) bu yüzden de 'metin' ile karıştırılmaktadır.

Günümüzdeki söylem çalışmalarında 'metin' ve 'söylem' kavramları farklı ama birbirleriyle ilişkili kavramlar olarak görülmektedir. Söylem çözümlemesinde 'metin' terimi çoğunlukla dil dizgelerini içeren ama onunla sınırlı olmayan söylem süreçlerinin kaydı anlamına gelmektedir. Yazılı ya da sözlü bir biçimde olabilen metin, bir dilin sesbilimsel ve/veya yazıbilimsel, sözcüksel, sözdizimsel ve

anlambilimsel kaynaklarına örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda da tür gelenekleri ve beklentileri (örneğin, yazılı bir yemek tarifinin malzeme, yapılaş ve sunuluş bölümleri) ve belli söylem türlerinin biçim ve işlevlerine ilişkin toplumsal beklentiler gibi dilsel ileti verme kaynaklarına örnek oluşturmaktadır. Bu anlamda metin, sözlü metinler için ses kalitesi, yazılı metinler için yazı biçiminin seçimi gibi fiziksel kaynakları da içeren anlam oluşturma kaynaklarına bir örnektir (Stillar, 1998: 11). Metinler, rastlantısal olarak bir araya gelmiş tümce grupları değildir. Bir grup tümcenin bir metin sayılması için aralarında bağdaşıklık ilişkisi olması gerekir. Bağdaşık bir metin, tümcelerin (veya daha büyük metin parçalarının) anlamlı biçimde bir konu veya ana izlek çerçevesinde birbirine bağlandığı, “bütünlüğü” olan bir metindir (Yağcıoğlu, 1999: 55). Bağdaşıklık metinlerin bir bütün olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Kimin kime hangi durumda ne söylediği metinlerin bütünlükleri ve toplumsal bağlamlarına uygunluklarına ilişkin algılarımızı etkilemektedir (Stillar, 1998: 11).

‘Söylem’ terimi çoğunlukla dilsel ve diğer göstergebilimsel kaynaklarla anlam oluşturduğumuz toplumsal etkinlikler anlamına gelmektedir. Bu terim, metnin anlam potansiyellerini şekillendiren yorum, etkileşim ve karşılıklı konuşma biçimlerini vurgulamaktadır. Söylem katılımcıları, metnin yer aldığı belli durumları ve metnin ilgili kişiler için ne anlama geldiğini etkileyen toplumsal dizge ve yapılarla ilgilidir. Bu durum pek çok bilim insanının ‘söylemler’ ya da ‘X söylemi’nden söz etmesine yol açmaktadır. Bu terimler tekrarlanan toplumsal etkinliklere ilişkin olarak özgün konuşma, yazma ve metin yorumlama biçimlerini ayırt etmek için kullanılmaktadır. Örneğin, politik söylem, medya söylemi gibi. Sözelimi meclisteki politikacıların yazılı ve sözlü dil kullanımlarının (mecliste yapılan konuşmalar, kullanılan hitap biçimleri, yasa tasarıları, meclis tutanakları) günlük dil kullanımından sistematik olarak farklı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak belli metinler belli söylemlerin somut olarak gerçekleştirilmesidir. Bu yüzden iki terim birbirini tamamlar niteliktedir (Stillar, 1998: 12).

Bütün bu tanımlardan anlaşıldığı gibi, metin üretmenin, dolayısıyla söylemin hem dilsel hem de toplumsal bir yönü bulunmaktadır. Söylemin toplumsal boyutuna

önem veren dilbilimcilerden biri Fairclough'tır. Fairclough, söylemin toplumsal boyutuna büyük önem vermekle birlikte kendi yaklaşımını metinsel (dolayısıyla dilsel) yönelimli bir yaklaşım olarak da tanımlamaktadır (1992: 37-38). Fairclough'a göre, en genel tanımıyla bir tür iletişim aracı olduğu düşünülen dil, iletişimi sağlamanın ötesinde önemli toplumsal işlevleri yerine getiren çok yönlü bir olgudur. Toplumun bir parçası olan dil aynı zamanda da toplumsal bir süreçtir. Bu süreç, toplumun dil-dışı yapıları tarafından koşullandırılmaktadır. Dil kullanıcıları dili, bu toplumsal koşullandırmanın oluşturduğu geleneğe uygun biçimde kullanmaktadırlar (1989: 23). Öte yandan, toplumsal olgular da dilseldir; çünkü toplumsal bağlamlarda devam eden dil etkinliği yalnızca toplumsal süreç ve uygulamaların bir yansıması değil, aynı zamanda bunların bir parçasıdır (Fairclough, 1989: 23). Toplum ve dilin bu karşılıklı etkileşim süreci içerisinde, toplum tarafından belirlenen dil kullanımına söylem denilmektedir (Fairclough, 1989: 22).

Toplum homojen bir yapı göstermemekte; bünyesinde çeşitli kesim ve kurumları barındırmaktadır. Fairclough toplumun, her biri kendine özgü pratik türleriyle ilişkili çeşitli alanlara ayrılarak yapılanmasına 'toplumsal düzen' adını vermekte; söylem çerçevesinden bakılan toplumsal düzeni de 'söylem düzeni' olarak adlandırmaktadır. Toplumsal düzen ve söylem düzeninin yapılanması Çizelge 5'te sergilenmektedir (1989: 29):

Çizelge 5. Toplumsal Düzen ve Söylem Düzeninin Yapılanması.

Toplumsal düzen	Söylem düzeni
Pratik türleri	Söylem türleri
Gerçekleştirilen pratikler	Üretilen söylemler

Görüldüğü gibi toplumsal düzen ve söylem düzeninin yapılanması birbirine koşut, aşamalı bir biçim sergilemektedir. Bu yapılar arasında tek yönlü bir ilişki bulunmamaktadır. Toplumsal yapılar söylemi belirlerken söylem de toplumsal yapıları etkilemekte; böylece toplumsal sürekliliğin sağlanmasına ya da toplumsal

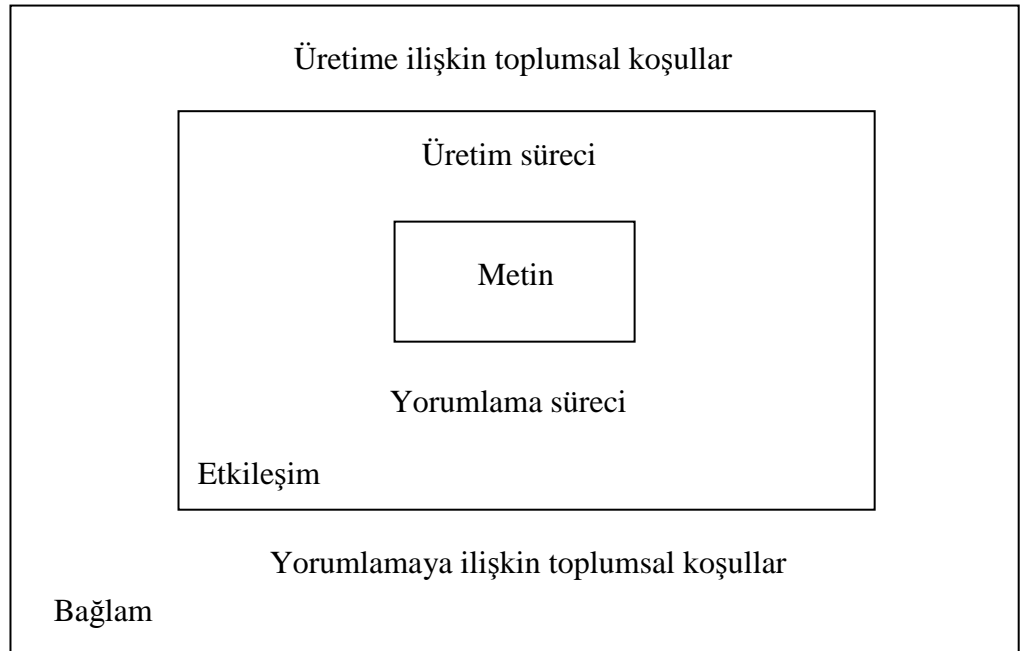
değişime katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 1989: 37). Toplumsal yapıların söylemi belirlemesi rastlantısal değildir. Her toplumsal yapının kendine özgü pratikleri, bu yapının elinde tuttuğu gücü sürdürme çabasını yansıtmaktadır. Bu gücü elde tutabilmek de, söz konusu toplumsal kesim ya da kurumun ideolojisini söylem aracılığıyla üretmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu özelliğiyle söylem, ideolojinin en baskın aracı olarak görülmektedir (Fairclough, 1989: 30). Her toplumsal yapı, pratikleri ve ideolojisi çerçevesinde kendine özgü dilsel seçimler yapmakta, yani dili kendi bakış açısı ve amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu şekilde biçimlenen söylem, ait olduğu toplumsal kesimin ideolojisini yansıtmaktadır. Fakat söylemin tek işlevi bu değildir. Söylem aynı zamanda ideolojilerin yeniden üretilmesini ve gücün elde tutulmasını da sağlamaktadır. Böylece, toplumsal yapılar yalnızca söylemi belirlememekte; aynı zamanda söylemin bir ürününü oluşturmaktadır (Fairclough, 1989: 38). Başka bir deyişle, dil kullanımı, yani söylem toplumsal olarak şekillendirildiği gibi kendisi de toplumu şekillendirmekte, yani toplumsal bir kurgulayıcı görevini görmektedir (Oktar, 2001a: 74).

Çizelge 5'te de görüldüğü gibi, toplumun yapılanması içerisinde yer alan farklı pratikler farklı söylem türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu söylem türleri farklı pratiklere sahip toplumsal yapıların dil kullanımındaki seçimlere ideolojilerini yansıtmaya stratejileri olarak getirdikleri kısıtlılıklardan doğmaktadır. Bir söylem topluluğunun üyeleri, her zaman bilinçli olmasa da, dili ait oldukları topluluğun öngördüğü biçimde kullanmaktadırlar. Bu dilsel kısıtlılıklar zamanla gelenekselleşmekte ve toplumun o kesimine ait söylem biçimini oluşturmaktadır. Örneğin, 'mahkeme' bir kurum olarak ele alındığında burada kurulan toplumsal ilişkilerin dil kullanımına olan etkileri görülebilmektedir (Fairclough, 1995: 42). Mahkemede 'hâkim' adaletin temsilcisidir; davalı, davacı ve onların temsilcileri olan avukatlar onunla konuşurken adalete olan saygının temsili olarak "sayın hâkim" gibi son derece nazik ifadeler kullanmaktadırlar. 'Hâkim' adaletin uygulayıcısı olma yetkisiyle aynı zamanda bir 'otorite', dolayısıyla da 'güçlü' olma durumdadır. Bu da onu kurumsal bir yapı olan mahkemede hiyerarşik olarak en üstte konumlandırmaktadır. Kurumsal kimliği nedeniyle bir kişiye karşı kullanılan dil

insanlara özellikle öğretilmemekte, deneyimle edinilmekte ve içselleştirilerek ‘neden böyle’ olduğu sorgulanmamaktadır.

Fairclough’ın söylem çözümlemesine yaklaşımı dilin toplumsal yaşamın önemli bir parçası ve mantıksal olarak toplumsal yaşamın diğer öğeleriyle bağlantılı olduğu, bu yüzden toplumsal çözümleme ve araştırmalar yapılırken daima dikkate alınması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Fairclough’a göre, metin çözümlemesi söylemin kuramsal yönüyle (örneğin, söylemin kurgulayıcı toplumsal etkileriyle) ilişkili olmalıdır, öte yandan söylemin toplumsal etkilerine ilişkin gerçek bir anlayış için insanlar konuşurken ya da yazarken neler olup bittiğine de bakmak gerekmektedir. Metin çözümlemesi söylem çözümlemesinin çok önemli bir parçasıdır, fakat söylem çözümlemesi yalnızca metinlerin dilsel çözümlemesinden ibaret değildir (Fairclough, 2003: 2-3). Kısacası Fairclough söylem çözümlemesinin önemli ölçüde dilsel yönelimli olması; fakat söylemin oluşmasının altında yatan toplumsal nedenlerin göz ardı edilmemesi görüşünü savunmaktadır. Metinlerin üretilmesi ve yorumlanmasının, bu süreçler altında yatan toplumsal koşullarla olan etkileşimini, yani metin ve söylem ilişkisini Fairclough aşağıdaki çizelgede göstermektedir (Fairclough, 1989: 25):

Çizelge 6. Metin, etkileşim, bağlam: Söylem

Çizelge 6’da görüldüğü gibi, ‘söylem’ belli toplumsal koşullarda gerçekleşen bütün toplumsal etkileşim sürecini ifade ederken ‘metin’ bu etkileşim sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan ürün durumundadır (Fairclough, 1989: 24).

Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanındaki önemli isimlerden biri olan Van Dijk’ın söyleme ilişkin görüşleri de oldukça önem taşımaktadır. Van Dijk’a göre, söylemin net bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir, çünkü ancak bütün bir kuram ya da disiplin söylemi açıklayabilir. Kısaca söylem, hem özgül bir dil kullanımı hem de toplumsal bir durumda bir iletişim olayı olarak yorumlanan özgül bir toplumsal etkileşim olarak tanımlanabilir. Söylem aynı zamanda da bilişsel bir yapıdır. Söyleme ilişkin kavramları yalnızca ‘gözlemlenebilir’ sözlü ya da sözlü olmayan özelliklerle veya toplumsal etkileşimle değil, aynı zamanda da söylemin üretilmesi ve anlaşılması sürecinde gerekli olan bilişsel temsil ve stratejilerle de ilişkilendirmek gerekmektedir. Burada kastedilen yalnızca bireysel bir biliş değildir. Söylem, bireysel olduğu kadar ortak paydada bir toplumsal bilişin de göstergesidir (Van Dijk, 1990: 164). Görüldüğü gibi, Van Dijk’ın söylem tanımı diğer tanımların içerdiği ‘bir çeşit dil kullanımı olma’ ve ‘bir tür toplumsal iletişim biçimi olma’ özelliklerini vurgulamanın yanı sıra söylemin ‘bilişsel’ bir özellik taşıdığını ileri sürmesi açısından farklılık taşımaktadır. Böylece, şimdiye kadar incelediğimiz, söylemin özelliklerini ortaya koymaya çalışan bütün bu açıklamaları özetleyecek olursak söylemi şöyle tanımlamak mümkündür: Bir söylem topluluğunu oluşturan üyelerce zihindeki yoğun ve karmaşık ilişkiler ağı içinden amaca göre seçilip bir araya getirilen anlamsal oluşumların iletişimi sağlayacak dilsel koşullara göre düzenlenerek tümce boyutunu aşan yapılarla yansıtılmasıdır (Van Dijk, 1990: 163-165 aktaran Büyükkantarcıoğlu, 2006).

Bütün bu bilgiler ışığında, çalışmamız için benimsediğimiz söylem tanımı ‘ait olduğu toplumsal kesimin ideolojisini yansıtan, toplumsal yapı içerisindeki güç ilişkileri tarafından belirlenen ve aynı zamanda toplumsal yapıyı şekillendiren pratikler’ biçimindedir. Toplumun belli bir kesimince yerine getirilen bu toplumsal pratiklerden biri de metin üretimidir. Sözlü ya da yazılı biçimde üretilen metinler söylemin somut ürünleridir. Metinlerden yola çıkarak, üretildiği toplumsal kesimin

ideolojisini ve bu toplumsal kesimin toplumsal yapı içerisindeki gücünü, diğer bir deyişle, konumunu saptamak mümkündür.

Söyleme bu şekilde ‘eleştirel’ bir çerçeveden bakıldığında dil kullanımındaki seçimlerin altında “ideolojilerin” yattığı ve bu yüzden, ‘ideoloji’nin Eleştirel Söylem Çözümlemesi için bir anahtar kavram olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Eleştirel Söylem Çözümlemesine geçmeden önce ideoloji kavramının ne olduğuna, nasıl tanımlandığına ve söylemle olan ilişkisine açıklama getirilmesi yerinde olacaktır.

2.1.2. İdeoloji

İlk kez 18. yüzyılda Antoine Destutt de Tracy tarafından kullanılan ideoloji terimi (Dant, 1991: 57) Fransızca *idéologie* (*idée*: fikir; düşünce ve *-ologie*: bilim) sözcüğünden türetilmiştir (Wikipedia Online Ansiklopedi). Siyasal veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, ahlakî ve estetik düşünceler bütünü (Türk Dil Kurumu Online Türkçe Sözlük) olarak tanımlanabilen ideoloji, genel olarak Marksizm ile ilişkilendirilen felsefi, sosyolojik, politik ve ekonomik bir kavram olarak tanınmaktadır. Marksizm’e göre ideoloji, bireylerin bilincindeki gerçekliğe dair *yanlış bir bilinç* ya da *bilgi* durumunun ürünüdür (Dant, 1991: 63). Bilinçteki bu yanlışlama kapitalist düzenin kendi kendisini meşrulaştırmak amacıyla bilgiyi yeniden kurgulaması sonucunda ortaya çıkmakta (Dant, 1991: 66); böylece toplumda yaşayan bireylerin, farkında olmadan, gerçekliği olduğundan daha farklı bir biçimde algılaması sağlanmaktadır. Örneğin, kitle iletişim araçlarıyla verilen haberler gerçeği örtükletmekte ya da çarpıtmakta, böylece toplumdaki adaletsizliğin, eşitsizliğin bireylerce normal olarak algılanması sağlanmaktadır. Basın tarafından ideolojinin meşrulaştırılmasında tanımlar ve kavramsallaştırmalar yapmak, akıl yürütme ve mantıksal çıkarımlar yapmak gibi stratejiler kullanılmaktadır. Laik ideolojiye sahip bir gazetenin ‘demokrasi’, ‘laiklik’ gibi kavramların evrensel tanımlarını yaparak fikirlerini bu zeminde açıklamaya çalışması ya da laiklik karşıtı bir gazetenin dini metinlerden (Kuran ve Hadisler) yola çıkarak fikirlerini tartışılmaz kılması bu stratejilere örnek olarak gösterilebilir (Göregenli, 2002: 205).

Marksist ideoloji kuramının doğuşundan sonra Lenin, Antonio Gramsci, Georg Lukács, Goldmann, Louis Althusser gibi isimler de bu kuramın gelişimine katkıda bulunacak çalışmalar gerçekleştirmişlerdir: Sovyetler Birliği Komünist Partisinin ilk başkanı olan Lenin aynı zamanda bilimsel sosyalizmin kurucularından biri ve Marksizm konusunda kuramsal ve felsefi yazıları olan bir yazar olarak da tanınmaktadır. Emperyalizmi sert bir biçimde eleştiren Lenin'in en büyük amacı proleter bir Dünya devrimi oluşturup sınıf ayrımlarının olmadığı bir topluluk (Komünizm) yaratmaktır. Lenin, Marksizm üzerine kurulmuş politik ve ekonomik bir kuram olan Leninizm'in de kurucusudur. Leninizm, Marksizmin çağın gereklerine göre hem kuramsal hem politik hem de ekonomik alanda, temel ilkelere bağlı kalarak yeniden uyarlanması olarak anlaşılmaktadır. Leninizm kavramı, yeni olgular ve yeni bilimsel gelişmeler doğrultusunda Marksizmin yeniden üretilmesi gereği üzerinden değerlendirilmekte ve Marksizmin devrimci ve bilimsel özüne uygun olarak geliştirilmesi olarak anlaşılmaktadır (Wikipedi Online Ansiklopedi). Antonio Gramsci (1891-1937), İtalya Komünist Partisinin kurucu üyeleri arasında yer almış, bir süre liderliğini yapmış ve Mussolini'nin Faşist rejimi sırasında hapsedilmiş bir düşünür, siyasetçi, dilbilimci ve Marksist kuramcıdır. Hegemonya, sivil toplum, altyapı-üstyapı ilişkileri, toplumda aydınların işlevleri üzerine yaptığı çalışmalarla Marksist literatüre katkıda bulunmuştur. Devlet kuramı üzerine ileri sürdüğü ve başta Althusser olmak üzere birçok Marksist kuramcıyı etkileyen özgün görüşler ileri sürmüştü ve bu görüşleri Batı Marksizminin temellerini oluşturmuştur. Hapiste olduğu sürece 30'dan fazla defter ve toplam 3000 sayfa tarih ve analiz yazısı yazmıştır. Gramsci'nin İtalya tarihinin ve milliyetçiliğinin izlerini sürdüğü ve Marksist kuram, eleştirel kuram ve kendi adıyla anılan eğitim kuramıyla ilgili bazı düşüncelerinin yer aldığı bu yazılar *Hapisane Defteri* olarak adlandırılmaktadır (Wikipedia Online Ansiklopedi). Georg Lukács da 20. yüzyılın ilk yarısında Marksist felsefe ve Marksist kuramın yeniden oluşturulmasında en önemli isimlerden biri olan Macar filozof ve edebiyat bilimcisidir. 1960'larda yazdığı *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı ünlü kitabında Marksizmi nasıl anladığını ve nasıl geliştirdiğini ortaya koymuş, aynı zamanda da Marksizme 'bütünsellik', 'sınıf bilinci', 'şeyleşme' gibi kavramlar kazandırmıştır. 2000 sayfadan fazla olmasına karşın tamamlanmadığı *Toplumsal Varlığın Ontolojisi* adlı kitabında özeleştirisini yapmış ve eskisine oranla daha materyalist ve

nesnel bir yönelim sergilemiştir (Wikipedia Online Ansiklopedi). Fransız bir felsefeci ve toplumbilimci olan Lucien Goldmann Marksizmin en etkili kuramcılarında biri olmuştur. 1950'lerde ve 60'larda Marksizmin ciddi bir kriz geçirdiğini ve kendini yeniden keşfetmesi gerektiğini savunmuştur. Marksizmin proliteryan görüşüne karşı çıkan Goldmann aydınlanma düşüncesinin temelini 'dünyanın özgür birey üzerine kurgulanması'nın oluşturduğunu ileri sürmüştür. Lukács'ın çalışmalarından etkilenen Goldmann'ın, Marksizmin ve yapısalcılığın uzlaştırılması yönündeki görüşü 1960'larda özellikle edebiyat ve kültür sosyolojisinde etkili olmuştur (Wikipedia Online Ansiklopedi). Fransız bir felsefe profesörü olan Althusser, Fransız Komünist Partisinin önde gelen akademik sözcülerinden biri olmuştur. Erken dönem çalışmalarından olan *Kapital'i Okumak* Althusser ve öğrencilerinin, Karl Marks'ın *Kapital*'ini yoğun felsefi bir biçimde tekrar-okumalarını bir araya getiren bir çalışmadır. Kitap 'politik ekonominin eleştirisi' olarak Marksist kuramın felsefi durumunu yansıtmaktadır. En çok tanınan eseri olan *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları: Bir Soruşturmaya Dönük Notlar* Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramına dayanarak ideolojinin kapsamını oluşturmaktadır. Althusser'e göre, toplum ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerden oluşmaktadır. Althusser burada pratiği, belli insan emeği ile etkilenmiş, belli üretim araçları kullanarak, belli bir ürünün iletişim süreci olarak tanımlamaktadır. Althusser'e göre kapitalizm üretken bir sistem olarak üretim koşullarını yeniden üretmektedir. 'Yeniden üretim' işgücünün, düzenin kurallarına uymasının sürdürülmesidir. Devlet toplumsal üretimin toplumun tümünün rızasıyla yapılmasını ve uzun dönemde sermayenin ve yönetici sınıf bloğunun hegemonyasını sürdürmesini güvence altına alan yapıdır. Üretimde kullanılan araçlar, devlet tarafından örgütlenmiş olsun olmasın Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır (Wikipedia Online Ansiklopedi).

Marksist kuramın ortaya çıkması ve pek çok düşünür ve siyaset bilimcinin katkılarıyla yukarıdaki gelişim sürecini geçirmesi sonucunda ideoloji, genellikle yalnızca politika ile ilgili bir kavram gibi algılanmaya başlanmıştır. İdeolojilerin gerisinde güç ve iktidar ilişkilerini barındırmaları nedeniyle bu düşünce çok da yanlış sayılmamaktadır. Bununla birlikte, güç ilişkilerinin söz konusu olduğu tüm alanlarda

ideolojilerden söz edilmektedir. Bu alanlardan biri de söz konusu güç ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan Eleştirel Söylem Çözümlemesidir. Bu yüzden ideolojiyi Eleştirel Söylem Çözümlemesi açısından tanımlamak gerekmektedir.

İdeoloji, en temel tanımıyla, kişinin ya da toplumun dünyayı anlamlandırırken başvurduğu inançlar, değerler ve ulamlar dizgesi olarak tanımlanabilmektedir (Oktar, 2002: 37). Bu dizge, toplumsal, tarihsel, kültürel ve politik süreçler içinde oluşarak algılanan gerçekliği koşullayan; dile yansiyarak söylemin yapılanmasında rolü olan her türlü bilgiyi, düşünceyi ve değeri kapsamaktadır (Büyükkantarcioglu, 2001: 223). Fairclough, ideolojinin toplumdaki konumlar, inançlar, tutumlar ve bakışaçıları olarak tanımlanmasını ‘betimleyici’ olarak nitelendirmekte ve ideolojiyi bir güç biçimi olarak gören ‘eleştirel’ görüşü benimsemektedir. Buna göre, ideolojiler ait oldukları toplumsal gruplar tarafından üretilen sözlü ve yazılı metinlerde somutlaştırılmaktadırlar (Fairclough, 2003: 9).

Yukarıdaki tanımlardan farklı olarak Van Dijk ideoloji tanımına ‘bilis’ boyutunu eklemektedir. Van Dijk’ın *bilis-toplum-söylem* üçgeniyle yaptığı ideoloji tanımı, ideolojinin toplum ve dil kullanımıyla olan ilişkisini de açıklamaktadır. Van Dijk (1998: 5)’a göre, öncelikle, ideolojiler (onu inkâr edenler arasında bile) en azından örtük olarak bir çeşit ‘düşünceler dizgesi’ olarak ele alınmakta ve böylece sembolik düşünce ve inanç alanına, yani psikologların ‘bilis’ dedikleri şeye ait olmaktadır. İkinci olarak, ideolojiler şüphesiz toplumsaldır ve (her zaman olmasa da) çoğu zaman grup çıkarları, çatışma ya da mücadeleleri ile ilişkilendirilmektedir. İdeolojiler güç ve baskınlığı meşrulaştırmak ya da onlara karşı çıkmak için veya toplumsal sorun ve çelişkileri sembolize etmek için kullanılabilen, kurum, örgüt ve diğer toplumsal yapılarla olduğu kadar sınıf ve diğer gruplar gibi toplumsal topluluklarla da ilgili olabilmektedir. Bu yüzden, toplumbilimciler ve siyaset bilimcileri ideoloji kavramına yaygın biçimde ilgi göstermektedir. Üçüncü olarak da, pek çok çağdaş ideoloji yaklaşımı yalnızca ideolojilerin toplumda nasıl ifade edildiği ve yeniden üretildiğini açıklamaya yönelik olsa da ideoloji kavramını dil kullanımı ya da söylemle ilişkilendirmekte hatta özdeşleştirmektedir. Toplumdaki ideolojilerin birincil işlevleri olarak görülen gizleme, meşrulaştırma, yönetme ve bunlarla ilgili

kavramlar büyük ölçüde söylemsel (ya da daha genel olarak göstergebilimsel) toplum pratikleridir. Kuşkusuz bu, ideolojilerin yalnızca söylem aracılığıyla ifade edildiği anlamına gelmemektedir. Öte yandan ideolojilerin yeniden üretilmesinde diğer toplumsal pratikler içerisinde yalnızca söylemin özgül bir rolü olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, söylemler ideolojiye dayalı tek toplumsal pratik olmamalarına karşın, ideolojilerin toplumsal olarak yeniden üretilmelerinde kesinlikle en önemli olanlardır. Dil kullanımı, metin, konuşma ve iletişim (hepsi 'söylem' genel terimi altında yer almakta) grup üyelerince ideolojileri öğrenme, edinme, değiştirme, teyit etme, dile getirmenin yanı sıra diğer grup içi üyelere ideolojileri dayatma, propagandasını yapma, ideolojileri dış gruplara karşı savunma ya da onlardan korunma amacıyla kullanılmaktadır. Sonuç olarak, ideolojilerin gerçekten neye benzediğinin, nasıl işlediğinin, nasıl yaratıldığının, değiştirildiğinin ve yeniden üretilmişliğinin anlaşılması isteniyorsa bunların söylemsel gösterimlerinin (discursive manifestations) ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir (Van Dijk, 1998: 6). Böyle ayrıntılı bir söylem çözümlemesinin çok yönlü olarak bilişsel ve toplumsal bir açıklamayla ilişkili olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Söylem anlamları, çıkarımları, amaçları ve zihnin diğer birçok özellik ve süreçleri yeterli bir metin ve konuşma tanımıyla yakından ilişkili bulunmaktadır. Aynı zamanda, söylem çalışmalarında söylemlerin katılımcılarının yalnızca konuşucu/yazar ve dinleyici/okuyucu değil aynı zamanda grupların ve kültürlerin toplumsal aktörleri olan toplumsal bağlamlara yerleştirilmiş toplumsal eylem ve etkileşimler olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Buna göre, söylem kuralları ve normları toplumsal olarak paylaşılmakta ve bu söylem edinci toplumsal olarak edinilmektedir. Özet olarak, söylem ve söylemin zihinsel boyutları, toplumsal durum ve toplumsal yapıların içine yerleşmiş bulunmaktadır. Öte yandan, toplumsal ilişkiler ve toplumsal yapılar da çoğunlukla yazılı ve sözlü metinlerde ve metinlerce oluşturulmakta, yapılandırılmakta, geçerli ve normal kılınmaktadır (Van Dijk, 1998: 6).

Görüldüğü gibi Van Dijk'ın ideoloji kavramı toplumsal yapı ve toplumsal biliş arasında bir arayüz işlevi görmekte ve kişilerin grup üyeleri olarak kendileri için iyi-kötü, doğru-yanlış olan çok yönlü toplumsal inançları organize etmelerine ve buna göre davranmalarına olanak tanımaktadır. İdeolojiler doğru ya da yanlış kabul

edilen şeyleri de etkileyebilmektedir- özellikle grubun çıkarlarına hizmet ettiğinde. Grupları 'grup' yapan ilkeler ideolojiler çerçevesinde oluşmaktadır. Buna göre, bir toplumsal grubun "Biz kimiz?", "Ne yapıyoruz?", "Neden yapıyoruz?", "İyi ve kötü nedir?", "Toplumdaki konumumuz ve diğer gruplarla olan ilişkimiz nedir?", "Neye sahibiz? Kayıtsız şartsız elde tutmak istediğimiz şey ne?" sorularının yanıtlarından oluşan bir öz-şemaya sahiptir (Van Dijk, 2001a: 14). Bilgikuramsal anlamda ideolojiler aynı zamanda özgül savların temelini oluşturabilir ya da genel olarak özgül dünya anlayışını etkileyebilir (Van Dijk, 1998: 8), çünkü inanç dizgelerinin ve belli grupların toplumda temsil ediliş biçimlerinin temelini ideolojiler oluşturmaktadır. Örneğin, bir grubun cinsel taciz, kürtaj gibi konulara ilişkin bilgi ve tutumunun temelinde feminist ya da anti-feminist bir ideoloji yatabilir (Van Dijk, 2001a: 12). Çoğu durumda, ideolojiler kendine hizmet etmekte ve grupların maddi ve simgesel çıkarlarının bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çıkarlar içerisinde öteki gruplar üzerinde güç sahibi olmak (veya öteki grupların baskınlığına karşı direnç) çok önemli bir rol oynamakta ve ideolojilerin gelişmesi için temel koşul ve amaç olarak işlev görmektedir (Van Dijk, 1998: 8). Deneysel çalışmalar, toplumsal grupların ideolojileri doğrultusunda kendilerini toplum içerisinde ve diğer gruplara göre konumlandırmalarının genellikle kutuplaşmış düşünce, fikir, eylem ve söylem biçiminde ortaya çıktığını göstermektedir (Van Dijk, 2001a: 13). Örneğin, Oktar ve Cem-Değer "Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri" başlıklı çalışmalarında gruplararası BİZ-ONLAR karşıtlığının metinsel düzlemde dilsel açıdan nasıl kodlandığına medya söyleminden oluşturdukları bütünceden örnek sunmaktadırlar (2002: 69):

Buradayız, varız, beraberiz...
Siz orada karışık hesapları aklayıp durun.
Siz orada karışık işlerin üstünü örtmeye çalışın.
Siz orada 'Nasıl etsek de bizimkini sıyırsak' deyin.
Siz orada kaçıp saklanın.
Siz orada pişkin pişkin gülün...

Cumhuriyet, 24 Şubat 1997

Türkiye'de "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eyleminin yapıldığı dönemde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısından alınan yukarıdaki örnekte "biz" ve "onlar" karşıtlığı dilsel düzlemde kişi adıl ve soneklerinin kullanımı

aracılığıyla vurgulanmakta, “biz”e ilişkin değerlendirmeler olumlama ile sunulurken “siz” olumsuzlanmakta ve içinde bulunduğu olumsuz durum abartılmaktadır. Ayrıca, bir bakıma ayrımcılık olarak değerlendirilebilecek bu karşıtlık “orada” yer belirteci ve “siz” adının göndergesi olan kişilere yönelik bir suçlama ve alayla pekiştirilmektedir. Metinde karşıtlık oluşturma işlevi gören bir diğer dilsel strateji “siz”e yönelik tümcelerde buyurum kipinin tercih edilmesidir. Küçümseme ve suçlama içeren bu tümcelerin buyurum kipiyle sunulması yazarın kendini de dâhil ettiği grup adına bir yetki ve gücü örtük biçimde karşı grup üzerinde kullanma amacını gösterdiği düşünülebilmektedir (Oktar ve Cem-Değer, 2002: 70).

Van Dijk ideoloji tanımına bilişsel boyutu katmakta, fakat ideolojileri yalnızca bilişsel açıdan tanımlamamakta; makro düzeyde toplumsal gruplar, grup ilişkileri, kurumlar açısından; mikro düzeyde ise, toplumsal pratikler açısından tanımlamakta ve ideolojilerin, çoğunlukla söylemsel olan özgül toplum pratikleri içerisinde yer alan grup üyeleri konumundaki toplumsal aktörler tarafından kurulduğu ve değiştirildiğini vurgulamaktadır (Van Dijk, 1998: 9). Söylemin, toplumsal aktörler tarafından üretilen ideolojiye dayalı bu boyutunun gerisinde güç ilişkileri yatmaktadır. Güç ilişkilerinin toplumda meşrulaştırılması da toplumsal açıdan çok önemli bir olgu olan bilgi aracılığıyla sağlanmaktadır. Bilgi ve güç arasında karşılıklı olarak birbirini destekleyen bir ilişki bulunmaktadır; bilgi gücü meşrulaştırırken güç de belli bilgi türleri ve biçimlerinin kabul görmesini sağlayabilmektedir. Örneğin, üniversitedeki bir profesör sahip olduğu bilgi ve bulunduğu konum sayesinde toplumda (özellikle öğrencilerine karşı) bir gücü elinde bulundurmaktadır (Van Dijk, 2006: 362). Bilginin güçlü olabilmesi ancak toplumsal bir bağlamda ‘bilgi’ olarak kabul edilmesiyle mümkün olabilmektedir (Dant, 1991: 198-201). İdeolojiler grupları oluşturan ilkelerin yanı sıra bir grup tarafından edinilen ve paylaşılan bilgileri de kontrol etmektedir. Bu tür bir bilgi ‘grup bilgisi’ diye adlandırılan özel bir türünü oluşturmaktadır. Grup bilgisi grubun kendi değerlendirme ve doğruluk koşullarına göre doğruluğu kabul ettiği inançlardır. Örneğin, bir dine mensup kişiler o dinin değer yargıları ve kurallarına göre doğru, geçerli kabul edilen inançları ‘bilgi’ olarak nitelendirmekte, diğerlerini bilgi olarak kabul etmemektedir. Başka gruplar için bu inançlar yalnızca fikir ya da yanlış

inancılar olduğu için bilgi olarak adlandırılmaları mümkün değildir (Van Dijk, 2001a: 15). Buna bir örnek olarak insanın yaradılışı konusunda İslam dinine mensup kişilerin ‘bilgi’ diye nitelendirdikleri inançla bilim insanlarının ‘bilgi’ diye nitelendirdikleri inanç gösterilebilir. İslami bilgiye göre insan, ilk insan ve ilk peygamber olduğuna inanılan Adem ve Tanrı tarafından ona eş olarak gönderilen Havva’dan türemiştir. Dini inanç dizgesi ve bu dizgenin yazılı kurallarının kaynağı olan Kuran’a göre geçerli olan bu bilgi başka bir toplumsal grup olan bilim insanlarınca geçerli sayılmamaktadır, çünkü insanın yaradılışı bilimsel bağlamda evrim kuramına ve antropolojik buluntulara dayandırılmaktadır.

Söylem türlerinin toplum içerisindeki etkisi ve sürekliliği söylemin gerisinde yatan ideoloji ve gücün etkisi ve sürekliliğine bağlıdır. Bu nedenle pek çok toplumda en yerleşmiş söylem türlerinin ‘politik söylem’, ‘hukuk söylemi’, ‘medya söylemi’, ‘bilimsel söylem’ gibi arkasında gücü elinde tutan kurumları barındıran söylemler olması rastlantı değildir. Bu kurumlar toplum içerisinde kendilerine açmış oldukları yeri kaybetmemek, güç kazanmak ya da sahip oldukları gücü sürdürebilmek için dili belli stratejiler doğrultusunda kullanmaktadırlar. Dil, iletişimi sağlayan bir araç olmanın yanı sıra toplumsallaşmanın ve toplumun biçimlenip bireyin bilincine yerleşmesinin de bir aracıdır (Hodge ve Kress, 1993: 5). Dili, içinde bulunulan toplumsal düzenin öngördüğü biçimden farklı şekilde kullanmak pek mümkün değildir; çünkü dil kullanımı, yani dilsel seçimler bir birey ya da topluluğun ait olduğu kesimin ideolojik görüşünü ve amaçlarını yansıtmaktadır. Dil dizgesi içerisinden yapılan bu maksatlı ve sistematik seçimlerin incelenmesi sonucunda söz konusu ideoloji ve amaçların ortaya çıkarılması mümkün olmaktadır. Bu bakış açısıyla yapılan incelemeler Eleştirel Söylem Çözümlemesinin çalışma alanına girmektedir. Bizim çalışmamızda Eleştirel Söylem Çözümlemesi genel çerçevesinde bilimsel söylem incelenmektedir. Bu nedenle öncelikle bilimsel söylemin amacı, metin üretme geleneği, bu geleneği oluşturan ideolojik koşulları incelemek gerekmektedir. Bu amaçla bir sonraki bölüm bilimsel söylemi irdelemeye ayrılmıştır.

2.1.3 Bilimsel Söylem

Çalışmamızın inceleme konusu olan tanıtlama belirticileri yani bilgiye karşı olan tutumu kodlayan dilsel yapıların kullanımı bilimsel metinlerde özellikle önem taşımaktadır. Çünkü bilimsel makale yazarları bilimsel bilgiyi sunarken metinlerini üyesi buldukları söylem topluluğunun öngördüğü kurallar ve gelenekler çerçevesinde oluşturmak zorundadırlar. Bu kural ve geleneklerin oluşturdukları kısıtlamalar özellikle yazarların dil kullanımları üzerinde etkili olmaktadır. Yazarları yönlendiren bu kısıtlamalar tanıtlama belirticilerinin seçimi konusunda etkili olmaktadır. Dolayısıyla bilimsel metinler tanıtlama belirticilerinin incelenmesi için oldukça uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmamızda sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerden oluşan bir bütünce tercih edilmiş ve bu bölüm çözümlenecek metinlerin değerlendirileceği bağlamı oluşturan bilimsel söylem ve onun somut ürünleri olan bilimsel metinlerin özelliklerine ayrılmıştır.

Söylem çözümlenmesi çalışmalarında, profesyonel bir söylem topluluğunun üyesi olan bir kişinin tanımayı, üretmeyi ve stratejik biçimde kullanmayı bilmesi gereken metin ulamları tartışılırken ‘metin türü’ (genre) kavramından yararlanılmaktadır. Metin türü genellikle “gelenekselleşmiş bir amaç ya da durumla ilişkili gelenekselleşmiş sözel biçim” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre bir metin türüne ait metinler ‘sabit’ denilebilecek bir biçimde üretilmekte ve gerektirdikleri beceri, anlayış ve etkinlikler, içinde üretildikleri söylem topluluğunun üyelerince bilinmektedir (Johnstone, 2008: 182-183). Bilimsel söylem topluluğunun da kendi ideolojisi ve güç ilişkilerini somutlaştırmada kullandığı gelenekselleşmiş bir metin üretme biçimi bulunmaktadır. Bütüncesi sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerden oluşan çalışmamızda bilimsel söylemin ve bilimsel metinlerin hangi amaçla ve ne gibi gereklilikleri yerine getirmek için üretildiklerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Bu amaçla bu bölümde bilimsel söylemin özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Bilimsel söylemin temel amacı ‘bilgiyi üretmek ve sunmak’ olarak idealize edilebilir. Burada sözü edilen bilgi herkesin bildiği, kolayca ulaşabildiği bilgiden

farklı bir kavramdır. Bilimin konu aldığı bilgi ‘belgelenmiş bilgi’ olarak tanımlanmaktadır. ‘Bilim’ sözcüğü de bu belgelenmiş bilgiyi üreten ve teknik yöntem ve kurumsal zorunlulukların belirlediği pratikler kümesini ifade etmektedir (Dant, 1991: 141).

Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi bilimsel söylemi üreten bilim insanlarına iki önemli görev yüklenmektedir. Bunlardan birincisi bilgiyi üretmek ve sunmak, ikincisi ise bilgiyi sunarken üyesi oldukları toplumsal yapının gerektirdiği bazı zorunluluklara ve kısıtlamalara uymak. Bu zorunluluğun altında yatan neden bilim insanlarının bilimsel söylem topluluğunun bir üyesi olma ve bu üyeliği sürdürme istekliliklerinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel makale yazarları metinlerini kendileri için üretmemekte bu metinler söylem topluluğunun diğer üyeleriyle kurulan bir iletişimin araçlarını oluşturmaktadır. Yazma edimi bir okuyucu kitlesini hedef alan amaçlı bir etkinliktir. Bilimsel makaleler de bilimsel söylem topluluğu üyelerine hitap etmekte, dolayısıyla da onlar tarafından kabul görme ölçütlerine uygun olarak üretilmektedir. Üretilen metinlerin kabul edilebilirliği yazarın söylem topluluğu üyeliğine kabul edilmesini ve üyeliğini sürdürebilmesini sağlamaktadır (Candlin, 2000: xvii-xviii). Bilimsel bir metnin bilimsel söylem topluluğunun üyelerince kabul edilmesi mutlak gerçeği ve deneysel kanıtları sunmasıyla değil, ancak üyelerin ikna edici olduğunu düşündükleri toplumsal ve dilsel gelenekleri takip etmesi koşuluyla mümkün olmaktadır (Hyland, 2000: 8, 12).

Kısacası, bilimsel yazma etkileşimi yazarın bilimsel söylem topluluğunun bilgisel ve kişilerarası geleneklerine ilişkin bilgisini göstermektedir. Akademik bilgi, yalnızca genel, üzerinde uzlaşmış bilgilerden oluşan bir veri bankası değil, ait olduğu disiplini tanımlayan, pratiklerini yönlendiren değerler, inançlar ve alışkanlıklar ağıdır. Bir bilimsel makale yazarı dünyaya ilişkin varsayımlar üretmek ve bilgi toplamakla kalmayıp bunun belli bir okuyucu kitlesi tarafından en iyi nasıl alımlanacağını da bilmek zorundadır (Hyland, 2000: 14).

Bilim ideolojisinin bilimsel metin yazarlarına getirdiği kısıtlamalar bilimsel metin üretirken biçimsel olarak uyması gereken birtakım normların oluşmasına

neden olmuştur. Bilimsel söylemin genel özelliklerini belirleyen bu normlardan bir tanesi ölçünlü yazı dili kullanımınıdır. Bilimsel bir makale, sözcüklerin seçilişi, kullanılışı ve tümcelerinin kurallı olması açısından diğer yazı türlerinden ve konuşma dilinden farklılık göstermektedir (Gencan, 2001: 38-19). Ayrıca, her bilim dalı kendine özgü pratiklerin gerektirdiği bilimsel terminolojiye sahip bulunmakta ve bu terminolojinin, ilgili bilim dalına mensup üyelerce bilindiği öngörülmektedir (Gencan, 2001: 560).

Bilimsel söylemin en önemli özelliklerinden birinin de metinlerarası ilişkiler olduğu görülmektedir. Bir metin diğer tüm metinlerden yalıtılmış, soyutlanmış biçimde üretilmemektedir; başka metinlerle olan ilişkisine göre bir değer ve anlam taşımaktadır (Günay, 2001: 149). Beaugrande ve Dressler'in metinsellik için belirlediği ölçütlerden biri olan metinlerarası ilişki (1981: 10-11) bir metnin başka bir metne (metinlere) atıfta bulunması ya da ona dayandırılarak oluşturulması anlamını taşımakta ve bilimsel söylemde özellikle önem kazanmaktadır. Bilimsel söylemde kurulan metinlerarası ilişkiler gerçeğin üretilmesi sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğer bilimin amacı, toplumsal bir çaba olarak gerçeklerin ya da bilginin üretilmesiye 'gerçek' denilen olgunun bir kaynakla ilişkisi olmadığı söylenebilir. "Su iki atom hidrojen, bir atom oksijenden oluşmaktadır" gerçeğe en güzel örneklerden biri olarak verilebilir; çünkü özgül bir deneyin sonucunu yansıtmamakta ve her zaman doğru kabul edilebilecek biçimde bağlamdan bağımsız olarak ele alınabilmektedir. Aynı zamanda da belli bir araştırmacıyla ilişkilendirilmemektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi hiçbir şey önsel olarak 'gerçek' diye kabul edilememekte, gerçekler ortaklaşa olarak yaratılmakta ve diğer metinler yani 'alan yazın' tarafından uzlaşım sonucunda ortaya çıkmaktadır (Viechnicki, 2002: 23). Bu yüzden gerçeği ya da bilgiyi üretme işlevini yerine getirmeyi amaçlayan bilimsel söylem doğası gereği zaten metinlerarası bir özellik taşımaktadır.

Bilim insanının bir bilimsel metin üretmedeki amacı, ileri sürdüğü iddianın alanyazınında gerçek bir kimlik kazanabilmesini sağlayacak olanakları arttırma çabasıdır. Bu amaçla bilim insanı kendi çalışmasıyla bilimsel alanda kabul görmüş

diğer çalışmalar arasında dipnotlar, atıflar ve alıntılar aracılığıyla güçlü bağlar kurmakta ve karşıt iddialardan uzak durmaya çalışmaktadır (Viechnicki, 2002: 23). Öte yandan, metinlerarası ilişkiler bilimsel metinlere tarihsellik katarak bilimsel söylem geleneğinin yerleşmesinde de rol oynamaktadır. Tarihsellik bir yandan önceki metinlerin yeniden gündeme gelmesini, vurgulanmasını sağlayarak değişim sürecine katkıda bulunmakta; bir yandan da ileride üretilecek metinlerin şekillendirilmesinde rol oynamaktadır (Fairclough, 1992: 102). Böylece oluşan tarihsel metin zinciri söyleme iletişimsel bir boyut kazandırarak geleneğin kökleşmesinde etkili olmaktadır.

Bir metin türünün kendine özgü özelliklerini o türe ait metinlerde sistematik olarak kullanılan dilsel yapılar belirlemektedir (Kress, 1989b: 29). Bilimsel metin türünde de sınanmış nesnel bilgi verme ve öznellikten kaçınma işlevini yerine getiren dilsel yapılar kullanılmaktadır (Kress, 1989b: 57). Daha önce belirtildiği gibi, kurumsal zorunluluklar bilim insanlarının kişisel duygularıyla bilimsel etkinliğe ilişkin teknik kuralları birbirinden ayırmalarını gerektirmektedir (Oktar, 2001: 75). Bu ayrımı sağlamak için bilimsel metinlerde kiplik belirticileri, kaçınma ifadeleri, zaman ekleri, adlaştırma ve edilgenlik gibi dilsel düzeneklerden yararlanılmaktadır (Fairclough, 1992: 159, 182).

Bilimsel makalelerin metin türü olarak taşınması gerektiği düşünülen en önemli özellikleri gerçeği yansıtmaları ve kişilerüstü (impersonal) olmalarıdır. Bu nedenle bilimsel makale yazarları nesnel, kesin ve deneysel yöntemlerle kanıtlanmış bilgi sunmalı ve bireysel kimliklerini yaptıkları çalışmanın dışında tutmalıdırlar. Yazarın kendi kimliğini örtüklemesini sağlayan en önemli stratejilerden biri birinci kişi kullanımından kaçınmasıdır (Hunston, 1994: 192). Kişisel gözlem ve düşüncelerini edilgenlik ve adlaştırma yardımıyla örtükletirerek eleştiriden kaçınmaktadır. Kiplik belirticileri de yazarın sunduğu bilginin kesinliğine olan güvenini yansıtmasının yanı sıra okuyucudan gelebilecek eleştirilere karşı olan tutumunu da yansıtmaktadır. Yazarın, verdiği bilginin kesinliğine olan güveni ne kadar azsa ve alabileceği eleştirilerin ne denli çok olacağını düşünüyorsa o ölçüde

kesinlik gösteren dilsel yapılar kullanmaktadır. Örneğin, yazar, verdiği bilgidan eminse ve gelebilecek eleştirilere karşı yeterli kanıt olduğunu düşünüyorsa *-dır, -muştır, -maktadır* gibi kesinlik gösteren sonekler kullanabilmektedir. Oysa, verdiği bilginin kesinliğinden yeterince emin değilse ya da eleştiri alabileceğini düşünüyorsa *belki, muhtemelen* gibi kiplik belirteçleri ya da *-Abilir* gibi bir kiplik soneki kullanabilir (Chafe, 1986: 264-265).

Çalışmamızda incelenen dilsel yapı olan tanıtlama belirticileri de bilimsel söylemde gerçeği varsayımdan ayırt etmeyi sağlamak için kullanılan dilsel düzenekler arasında yer almakta ve daha önce de belirtildiği gibi kiplik belirticileriyle büyük ölçüde kesişmektedir. Bağlam içerisinde *nesnel* ya da *öznel* bir anlam ifade edebilen tanıtlama belirticileri sırasıyla her durumda doğruluğu kabul edilmiş gerçek bilgiyi ya da kişisel duygu, inanç ve çıkarımları kodlayabilen dilbilgiselleşmiş yapılardır. Ayrıca, özneliğin örtükleştirilmesi, okuyucuyla işbirliği sağlanması amacıyla kullanılan dilsel stratejiler de *paylaşılan-öznel* işlevini yerine getiren tanıtlama belirticileri olarak tanımlanmaktadır (Nyuts, 2001a: 35).

Özneliğin örtükleştirilmesi işlevini gören ya da eleştiriden kaçınmak için düşük düzeyde kesinlik belirten tanıtlama belirticileri aynı zamanda birer kaçınma stratejisi olarak da görev yapmaktadır. Kaçınmalar, tereddüt ve olasılık ifadeleridir ve bilimsel yazılarda kanıtlanmamış önermelerin temkinli biçimde sunulmasında büyük önem taşımaktadır (Hyland, 1996: 433). Bu özelliğiyle kaçınmalar düşük derecede kesinlik ve olasılık belirtebilen tanıtlama belirticileriyle kesişmektedir. Çalışmamızda Chafe (1986)'nın "yazarın/konuşucunun verdiği bilginin kaynağına ve kesinliğine karşı tutumunu gösteren dilsel yapılar" biçimindeki kapsamlı tanıtlama tanımından yola çıkarak tanıtlama belirticilerinin aynı zamanda birer kaçınma stratejisi olduğu kabul edilmektedir. Tanıtlama belirticileri aynı zamanda güvenilirliği yüksek, kesin ve nesnel bilgiyi kodlayabildiği için tanıtlama belirticilerinin bir şemsiye terim olduğu ve kaçınma ifadelerini de içerdiği düşünülmektedir (Markkanen ve Schröder, 1997: 7). Diğer bir deyişle bazı tanıtlama belirticilerinin bilimsel metinlerde kaçınma işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Bu açıdan kaçınma ifadeleri özellikle yazarın söylem topluluğu üyeleriyle yani

okuyucularla kişilerarası ilişkiler kurmasında rol oynamaktadır. Bu ifadelerin doğru biçimde kullanılması yazarın bilgiye sahip uzman kişiliğiyle bilimsel alana hizmet eden bir birey olarak sergilediği alçakgönüllü tutumunu dengelemesini sağlamaktadır (Hyland, 1998: 440). Bütüncü çözümlememizin sonucunda hangi tanıtlama belirticilerinin aynı zamanda kaçınma işlevi yerine getirdiği ‘Bulgular ve Tartışma’ bölümünde incelenecektir.

Bilimsel söylemin bir başka yönü de, diğer söylem türlerinde olduğu gibi belli bir ideolojinin ürünü olmasıdır. Geleneksel bilim ideolojisi nesnellik ve gerçeklik ölçütlerine dayanmakta ve bilim insanının bireysel önem taşımamasını, yalnızca nesnel olarak oluşturulmuş doğrunun hizmetinde olmasını öngörmektedir (Oktar, 2001: 75). Pozitivist ya da ‘akılcı’ paradigma diye adlandırılan bu görüşe göre, bilimin sezgisel, kişisel deneyime dayalı varsayımları değil üzerinde uzlaşma varılan gerçekleri ele alması gerektiği savunulmaktadır. Pozitivizmde olgular, bu olguları çevreleyen süreç ve etkenlerden ayrıştırılarak ve soyutlanarak nesnelleştirilmekte, daha sonra gözlenebilir ve ölçülebilir niteliklere indirgenmektedir. Böylece, karmaşık süreçlerin yalnızca gözlenebilir ve ölçülebilir yönleriyle açıklanması yeterli görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 26). Öte yandan, yaklaşık olarak 20. yüzyılın başlarında pozitivist/akılcı paradigmaya alternatif olarak yükselmeye başlayan yeni bir bilimsel paradigma ortaya çıkmıştır. ‘Pozitivizm ötesi’, ‘akılcılık ötesi’ ya da ‘yorumlayıcı’ paradigma diye adlandırılan bu yeni görüş, tek bir ‘doğru’nun olmadığını, büyük söylemler, büyük kuramlar ve ‘tek doğru’ya ve egemen düşünceye dayalı anlayışın, yerini özne merkezli, çoğulcu bir anlayışa terk etmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 28).

Bilimdeki paradigmatik bu dönüşümün en önemli yansıması sosyal bilimler alanında görülmektedir. Sosyal bilimler, 20. yüzyılın başlarında gelişmeye başladığında sosyal bilimciler, fen bilimlerinin ilke ve yöntemlerini kullanmaya, toplum ve kültürleri laboratuvarında araştırarak elde edilen bulguları sayısallaştırmaya çalışmışlardır. Pozitivizm ötesi görüşün ortaya çıkmasıyla “bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur” düşüncesinden hareketle sosyal bilimciler yavaş yavaş fen bilimlerinin kavram ve yöntemlerinin yanı sıra kendi

alanlarının doğasına özgü kavram ve araştırma yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır. Nitel çalışmalar giderek önem kazanmakta nesnellikten çok 'bakış açısı' yani öznellik ön plana çıkarılmaktadır. Sosyal bilimler alanında giderek kabul gören bu yaklaşıma göre, aslında 'bilgi' ve 'doğru' toplumsal kurgulardır. Araştırmacıların, bilginin oluşturulması sürecindeki (ölçme aracının hazırlanması, verilerin toplanması ve çözümlenmesi gibi) etkisinin, yani 'öznellik'in (daha yumuşak bir deyimle 'bakış açısı'nın) kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 29-30).

Bu iki bilimsel ideolojinin, yani pozitivist ve pozitivism ötesi görüşün farkı söylemlerine de yansımaktadır. Pozitivist söylemde bilim insanı ürettiği metinlerde gerçekliği kanıtlanmış, kesinlik derecesi yüksek bilgiyi kodlayan ve kendi kimliğini görünmez kılan dilsel düzenekleri kullanırken, pozitivism ötesi görüşe mensup bilim insanlarının metinlerinde bireysel bakış açısını yansıtan, varsayımlara dayalı ve kesinlik derecesi nispeten daha düşük bilgiyi kodlayan yapılara da rastlanabilmektedir.

Kısacası, bilimsel metinlerin üretilmesinde kullanılan dilsel stratejiler, ilgili alanda çalışan araştırmacılarca bilim ideolojisinin öngördüğü ve yönlendirdiği biçimde kullanılmaktadır. Bu yönüyle dil, bir iletişim aracı olmanın yanı sıra bir kontrol aracı işlevi de görmektedir; çünkü okuyucular/dinleyiciler dil aracılığıyla hem yönetilebilmekte hem de bilgilendirilmekte, tercihen de bilgilendirildiklerini sanırken yönlendirilebilmektedirler (Hodge ve Kress, 1993: 6). Belli dilsel biçimler sistematik olarak kullanarak ideolojinin dayatılması ve bunun altında yatan güç ilişkileri çoğunlukla örtük biçimde sunulmaktadır. Söylemin bu açıkça görünmesi güç olan yönü Eleştirel Söylem Çözümlemesi aracılığıyla açıklığa kavuşturulmaktadır (Oktar, 2001: 313).

Bizim çalışmamızda da sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde tanıtlama işlevi üstlenen dilsel düzeneklerin sistematik olarak kullanımının altında yatan bilim ideolojisini ve onu biçimlendiren güç ilişkilerini ortaya çıkarmada

Eleştirel Söylem Çözümlemesinden yararlanılmaktadır. Bu nedenle, bir sonraki bölümde Eleştirel Söylem Çözümlemesine ilişkin ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir.

2.1.4 Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tarihçesi, İlkeleri ve Amacı

Temelleri klasik Sözbilim ve Metindilbilime olduğu kadar Toplumdilbilim, Uygulamalı Dilbilim, Edimbilim, ve Dizgeci İşlevsel Dilbilime dayanan Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Weiss ve Wodak, 2003) 1970'lerde, dilin toplumdaki güç ilişkilerinin yapılanmasındaki rolünü fark eden bir tür söylem ve metin çözümlemesi olarak ortaya çıkmıştır (Wodak, 2001: 5). O dönemde, dünyadaki dilbilim araştırmalarının çoğu dilin, konuşucuların dilsel edinçlerini oluşturan ve kuramsal olarak özgül dil kullanımı örneklerinden soyutlanabilen biçimsel yönleri üzerine odaklanmıştır. Konuşucunun edimbilimsel/toplumdilbilimsel edinci üzerine odaklanılarak dil ve bağlam arasındaki ilişkinin göz önünde bulundurulduğu edimbilim gibi alanlarda ise, tümce ve tümce bileşenleri temel inceleme birimlerini oluşturmayı sürdürmüştür. Bu dönemde yapılan toplumdilbilimsel araştırmaların çoğu, toplumsal hiyerarşi ve güç konularına çok az değinerek, dil değışkelerini, dil değışimini ve iletişimsel etkileşim yapılarını tanımlamayı ve açıklamayı hedeflemiştir. Böyle bir bağlamda metinlere, metinlerin üretilmesi ve yorumlanmasına ve toplumsal güdü ve yapılarla olan ilişkilerine dikkat edilmeye başlanması yeni bir bakış açısının işaretlerini vermeye başlamıştır (Wodak, 2001: 5).

Temelleri böylece atılmaya başlanan, dil kullanımında bağlamın önemini dikkate alan ve dilin toplumsal bir pratik olduğunu kabul eden bu yeni bakış açısı 1970'lerde East Anglia Üniversitesinde çalışan bir grup akademisyen tarafından, toplumbilim ve felsefedeki karşılığında esinlenilerek, *Eleştirel Dilbilim* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru Eleştirel Dilbilim amaçlarını, araştırma konularını, bakış açısı ve çözümleme yöntemlerini çok daha net ve özgül biçimde ifade etmeye başlamıştır. Bu dönemde dil kullanımını kurumsal bağlamda incelemenin anlamlılığı tekrarlanmış ve tarihsel bir bakış açısının gerekliliğine odaklanılmaya başlanmıştır. Bunları bütünleşmiş bir Eleştirel Söylem Çözümlemesi yaklaşımının gelişmesine katkıda bulunan, söylemin kurumsal bağlamlarda

incelenmesine yönelik çeşitli araştırma projelerinin gerçekleştirilmesi izlemiş (Wodak, 2001: 7) ve 1990'lara kadar Eleştirel Dilbilim ifadesi yerini giderek 'Eleştirel Söylem Çözümlemesi'ne bırakmaya başlamıştır (Wodak, 2001: 5).

1991 Haziranında Amsterdam Üniversitesinin desteğiyle gerçekleştirilen bir sempozyum sonucunda Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında bir akademisyen ağı oluşmuştur. Alanın ileri gelen araştırmacıları olan Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen ve Ruth Wodak bu sempozyumda bir araya gelip söylem çözümlemesi ve özellikle Eleştirel Söylem Çözümlemesine ilişkin ilke ve yöntemleri tartışarak farklı ve benzer yaklaşımları kucaklayan bu ağı kurmuşlardır. Aslında Eleştirel Söylem Çözümlemesi ağının başlangıcını van Dijk'in *Discourse and Society* (Söylem ve Toplum) (1990) dergisini çıkarmaya başlaması ve Norman Fairclough (1989)'ın *Language and Power* (Dil ve Güç), Ruth Wodak (1989)'ın *Language, Power and Ideology* (Dil, Güç ve İdeoloji) ve Teun Van Dijk (1984)'ın *Prejudice in Discourse* (Söylemde Önyargı) gibi kitaplarının yayımlanması oluşturmuş; Amsterdam buluşması ise, bu birleşmeye kurumsal bir kimlik kazandırmıştır. Bu buluşmadan günümüze kadar yeni dergiler basılmaya başlanıp birçok araştırma gerçekleştirilerek gerek gündem gerekse araştırmacılar açısından pek çok değişiklikler meydana gelmiş ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi artık dilbilimde yerleşmiş bir paradigma halini almıştır (Wodak, 2001: 4).

Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında çalışan en ünlü dilbilimciler arasında aynı zamanda bu alanın kurucularından biri olan Norman Fairclough yer almaktadır. Fairclough "metin yönelimli söylem çözümlemesi" (textually oriented discourse analysis) diye adlandırdığı çözümleme yöntemini, dilsel yöntem kullanmayan felsefi yaklaşımlardan ayırmaktadır. Toplumsal pratiklerin söylem tarafından nasıl biçimlendirildiği ve toplumsal pratiklerin söylemsel etkileri ile ilgilenen Fairclough 1989'da yazdığı ve daha sonra 2001'de düzeltip yeniden bastıracağı *Dil ve Güç* (*Language and Power*) adlı kitabında dil ve toplumsal kurum pratikleri arasındaki örtüşmeleri incelemektedir. Bu kitapta Fairclough reklâm, pazarlama, politik söylem ya da medya söylemi gibi kitlelere yönelik olarak üretilen söylemlerin bireylerle temasını sağlayan dilsel etkileri açıklamak için 'sentetik kişileştirme' kavramını

geliştirmiştir. Dil alanında Mikhail Bakhtin ve Michael Halliday'den, toplumbilim alanında Antonio Gramsci, Louis Althousser, Michel Foucault ve Pierre Bourdieu gibi ideoloji kuramcılarında etkilenen Fairclough'ın Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında pek çok kitabı ve makalesi bulunmaktadır.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında çalışmalarını sürdüren bir diğer önemli dilbilimci de Teun van Dijk'tır. Metin işlemlenin ruhbilimi konusuna çalışmalarıyla katkıda bulunan van Dijk 1980'lerden bu yana Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanındaki çalışmalarını sürdürmektedir. Özellikle 'sembolik elitler' diye adlandırdığı politikacılar, gazeteciler, bilim insanları ve yazarlar tarafından ırkçılığın yeniden üretilmesi, basında yer alan haberlerin incelenmesi, ideoloji kuramları ve bağlam konularına yoğunlaşan van Dijk şimdiye kadar altı uluslararası derginin de kuruculuğunu yapmıştır. *Poetics, Text* (artık *Text & Talk*), *Discourse and Society, Discourse Studies, Discourse & Communication* ve İspanyolca bir internet dergisi olan *Discurso & Sociedad* adındaki bu dergilerin son dördünün hala editörlüğünü yapmaktadır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi konusunda pek çok kitabı ve makalesi bulunan van Dijk bu alandaki çalışmalarını sürdürmektedir.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanına önemli katkıları bulunan bir diğer araştırmacı da Ruth Wodak'tır. Çalışmalarını özellikle söylem çalışmaları ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi üzerine yoğunlaştıran Wodak Viyana'daki çalışma arkadaşları ve doktora öğrencileri ile 1990'larda Eleştirel Söylem Çözümlemesinde disiplinlerarası ve sorun-yönelimli bir çalışma alanı olan ve söylemsel pratiklerin tarih içerisinde ve çeşitli söylem türlerindeki değişimini çözümleyen Söylem-Tarihsel Yaklaşımı ayrıntılandırarak gelişimine katkıda bulunmuştur. Pek çok dil dergisinin yayın kurulu üyelerinden olan Wodak *Discourse and Society* ve *Critical Discourse Studies* dergilerinin de editörleri arasında yer almaktadır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanındaki çalışmalarını sürdüren Wodak'ın yoğunlaştığı konular dil ve cinsiyet, dil ve politika, önyargı ve ayrımcılıktır.

Türkiye'de bu alanda çalışan önemli araştırmacılarından biri Lütfiye Oktar'dır. Oktar'ın özellikle bilimsel söylem ve medya söylemi konularında ulusal ve uluslararası çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Semiramis Yağcıoğlu, Ayşen Cem

Değer ve Nalân Büyükkantarcıoğlu da Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında çalışmaları olan dilbilimcilerdir. Aşağıda bu dilbilimcilerin bazı çalışmalarından örnekler sunulmaktadır:

Aşağıdaki beş çalışma, Türkiye’de “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eyleminin sürdüğü dönemde sekiz farklı gazete yayımlanmış köşe yazılarını, gazetelerin bu eylem hakkında yayımladıkları yazılar aracılığıyla kendi ideolojilerini metinlerinde nasıl kurguladıklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış çalışmalardır. Yağcıoğlu (2002) bu çalışmaları “1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım” başlıklı kitabında derlemiştir. Aşağıda bu kitapta bulunan çalışmalara ilişkin örnekler sunulmaktadır.

Oktar’a (1998) ait “Gazete Söyleminde İdeolojik Yapılar” başlıklı çalışma, “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eyleminin sürdüğü dönemde sekiz ayrı gazetede çıkan köşe yazılarının söz konusu gazetelerin ideolojik tutumlarını yansıttığını savlamaktadır. Çalışmada bu savın geçerliliği, 24 köşe yazısı metninin *geçişlilik, edilgenlik ve adlaştırma* açısından incelenmesiyle test edilmektedir. Oktar’ın (1998) çalışmasının sonuçları, geçişlilik açısından sol basının yoğun olarak geçişli etken yapılar aracılığıyla nedensellik ilişkilerini açıkça kodladığını; buna karşılık sağ basının ise nedensellik ilişkilerini bulanıklaştırmaya yönelik olarak edilgen yapılar kullandığını, liberal basının ise nedensellik ilişkilerini sol basına benzer biçimde kodlarken, eylemin katılımcısı olan sosyal kimlikleri adlaştırmalar aracılığıyla örtükleştirdiklerini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, farklı ideolojilerin temsilcisi olan metinlerin, savunucusu oldukları bakış açısını geçişlilik, edilgenlik ve adlaştırma aracılığıyla yansıttıklarını göstermektedir.

Cem-Değer (1998) tarafından yapılan çalışmada da öncekinde olduğu gibi sol, liberal ve sağ basın gazetelerinde “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemi sürecinde çıkan yazılar incelenmiştir. Gazetelerdeki köşe yazılarının yansıttığı ideoloji bu çalışmada geçişlilik ve süreç (eylem) seçimleri açısından ele alınmaktadır. Çalışmanın sonucunda sol ve liberal basının eylemi desteklemek için kılıcı ve etkileneni eylemciler olan, geçişli etken tümceler ve eylemsel süreçler

kullandıkları, sağ basının ise eylemcilere kılıcı rolü yüklerken halka “zarar gören” anlam rolünü yükledikleri ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak sol basındaki metinlerde etken tümcelerde eylemsel süreçlerle ve neden-sonuç ilişkilerinin açıkça kodlandığı, sağ basında ise neden sonuç ilişkilerini bulanıklaştırmaya yönelik edilgen yapıların kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmayla ideolojinin metin yüzey yapısında geçişlilikle birlikte süreç seçimleriyle de kodlanabildiği gösterilmiştir.

Oktar ve Cem-Değer (1999), yukarıda değindiğimiz ilk iki çalışmanın devamı niteliğinde olan bu çalışmalarında, “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemi sürecinde çıkan gazete köşe yazıları, yazarların söz konusu eylem karşısındaki yandaş ve/veya karşıt tutumlarını “kiplik” özellikleri açısından ele almaktadırlar. Gazete söyleminde yer alan önemelerde yazarların kurguladığı yakınlık derecesinin kiplik yapılarında nasıl bir örüntü sergilediği bu çalışmanın temel sorunsalıdır. Çalışmada yazar tutumları, kiplik yüklemeleri, kiplik belirteçleri, öznel-nesnel kiplik ve zaman kullanımı açısından incelenmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, gazete söyleminde öznel kiplik ve ikilemlere yol açan kiplik yüklemelerinin kullanımının sistematik olarak sağ basında kullanıldığını buna karşılık sol basında ise nesnel kiplik kullanımının tercih edildiğini ortaya koymuştur. Böylece, geçişlilik ve süreç seçimleri yanında kiplik’in de ideolojinin kodlanmasında işlevsel bir dilsel belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır.

Yine “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemi sürecinde çıkan yazıların incelendiği Göregenli (1998)’de ise bu eyleme yönelik adlandırmalar ve bu adlandırmalar aracılığıyla “biz-onlar” karşıtlığının nasıl kurgulandığı araştırılmaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, eyleme yönelik adlandırmaların eylemin yanında ya da karşısında olmaya göre farklılaşmaktadır. Biz-onlar karşıtlığının kurgulanmasında eylemin yanında ya da karşısında olan her iki grubun da “biz”i gösteren içgrubu olumlayan adlandırmalar kullandığı, dışgrubu ise sistematik olarak olumsuzladığı görülmüştür. Bu çalışmayla, biz-onlar karşıtlığını kurgularken biz ve onlar’a gönderimde bulunan dilsel gösterimlerin eyleme yandaş ve karşıt olan ideolojiler arasında farklılık sergiledikleri, yani adlandırmaların ideolojilerin işaretleyicisi olduğu ortaya konmuştur.

“Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemi sürecinde çıkan yazılar üzerine yapılmış son çalışma Yağcıoğlu (1999a)’dur. “Gazete Köşe Yazılarında Eşdizimsel Örüntüleme ve İdeoloji” başlıklı çalışmanın temel savı, yukarıda değindiğimiz ilk üç çalışmada ortaya konan “sol basının açık nedensellik kodlaması buna karşılık sağ ve liberal basının nedensellik ilişkilerini bulanıklaştırma eğilimi gösterdiği” saptamasının *eşdizimlilik* çözümlemesiyle bir kez daha kanıtlanabileceğidir. Bu çalışmada gazete köşe yazıları, hem ideolojinin taşıyıcısı kabul edilen eşdizimsel örüntüleme hem de okuyucunun metinde aktarılan bilgiye yönelik mantıksal bağlantıları kurmasına yardımcı olan bağdaşıklık açısından incelenmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre sağ basında çıkan yazılarda neden-sonuç ilişkisi örtükleştirilmekte, liberal basında bu ilişki bulanıklaştırılmakta, sol basında ise açıkça kodlanmaktadır. Bu çalışma, ideolojinin tümce ve sözcük düzeylerinin ötesinde metin düzeyinde de kodlanabildiğini göstermektedir.

Yukarıda aktarılan çalışmalar, ideolojinin metin yüzey yapısında çok farklı dilsel düzeneklerle kodlanabildiğini göstermektedir. Yukarıdaki çalışmalara benzer biçimde Türkiye’de 28 Şubat sürecinde yayınlanan köşe yazıları üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde yapılan başka çalışmalar da bulunmaktadır:

Yağcıoğlu (1999b), “Geçmiş mi? Günümüz mü?: Çatışma Söyleminde Tarihselliğin Kurgulanmasında Eşdizimsel Örüntülemenin İdeolojik İşlevleri” başlıklı çalışmasında, 1990 sonrasında, laik söylem çerçevesinde “çağdaş olma” ve “çağdaşlık” kavramlarının yeni-eklemlenme (rearticulation) biçimlerinin Siyasal-İslamcı grubu ötekileştirme işlevini tartışmaktadır. Eşdizimsel örüntüleme yöntemiyle yapılan çözümlemenin sonuçları, Laik-Cumhuriyetçi söylem ile Siyasal-İslamcı söylemin “çağdaş olma” ve “Çağdaşlık” kavramlarını kendi ideolojilerini yansıtan farklı kavramlarla eşdizimli olarak kullandıklarını göstermiştir.

Yağcıoğlu ve Cem-Değer (2001a), Türkiye’de Cumhuriyetçi ve Şeriatçı grupların temsilcisi olan iki farklı gazetenin (sırasıyla Cumhuriyet Gazetesi ve Akit Gazetesi) “28 Şubat Süreci” olarak adlandırılan dönemde çıkan köşe yazılarını inceledikleri çalışmalarında, metinlerdeki tümceleri Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi

çerçevesinde özne ve nesneye yüklenen anlamsal roller açısından incelemektedir. Çalışmada farklı ideolojilerin temsilcisi olan gazetelerdeki yazılarda tümce boyutunda özne ve nesneye yüklenen anlamsal roller aracılığıyla Laik Grubun temsilcisi olan gazetenin “akılcı düşünce”yi, Siyasal-İslam’ın temsilcisi olan Akit Gazetesinin ise “kullaştırma”yı öncelendiği belirlenmiştir.

Oktar’ın (1999) “Laik ve Anti-Laik Söylemlerde Biz ve Onlar Çatışması” başlıklı çalışmasında amaç, farklı ideolojik yönelimleri olan iki, günlük gazeteden seçilmiş 44 köşe yazısını inleyerek söylem düzeyinde kişilerarası özellikleri ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda köşe yazıları, olumlu kendi-sunumu ve olumsuz öteki-sunumlarında kiplik kullanımının rolü incelenmiştir. Çalışmada, olumlu kendi ve olumsuz öteki sunumlarının kiplik belirticileri olarak, ilişkisel ve eylemsel süreç kullanımı aracılığıyla kodlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

İdeolojinin dilsel düzenekler aracılığıyla metin boyunca sistematik olarak kodlandığını gösteren bir başka çalışma ise Cem-Değer (1999)’dur. “Söylemdeki Tümceler ve İdeolojik Sezdirimler” başlıklı bu çalışmada Cumhuriyet ve Akit Gazetelerinde 28 Şubat Süreci’ne yönelik olarak yazılmış yazılarda, yazarların tümcelerinde kurguladıkları anlam rolleriyle (Örneğin, Akit’in yazarlarının laik kesimi ‘inanların düşmanı’ diye adlandırmaları, Cumhuriyet’in yazarlarının ise İslami kesime her seferinde kılıcı rolü yüklemeleri gibi) kendi ideolojilerini metinlerinde nasıl kurguladıkları tartışılmaktadır.

Oktar, Yağcıoğlu ve Cem-Değer’in Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanında çok önemli bir uluslararası dergi olan Discourse & Society’de yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Oktar (2001b)’ın Discourse & Society ‘de yayınlanan “The Ideological Organization of Representational Processes in the Presentation of us and them” (Biz ve Onların Sunumunda Temsil Süreçlerinin İdeolojik Olarak Düzenlenmesi) başlıklı makalesi de toplumsal grupların (biz ve onlar) söylemde nasıl sunulduğunu ve grup egemenliğine uymada bir araç olan söylemin ne derece ideolojik biçimde kurgulandığını açıklamayı amaçlayan bir çalışmadır. Bu çalışmada yine Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde iki farklı ideolojiyi temsil eden gazetede yayınlanan köşe yazılarının düşünsel işlevi yansıtmaları açısından

gösterdikleri farklılıklar incelenmektedir. Yağcıoğlu ve Cem-Değer (2001b)'in yine *Discourse & Society*'de yayınlanan "Logos or Mythos: (De) Legitimation Strategies in Confrontational Discourses of Sociocultural Ethos" (Logos ya da Mitos: Sosyokültürel Yapının Karşıt Söylemlerindeki (Gayri) Meşrulaştırma Stratejileri) başlıklı makalelerinde karşıt ideolojileri yansıtan iki gazetede yayınlanan köşe yazıları söylem yapıları açısından ayrıntılı olarak incelenerek gazetelerin eleştirel mantıksallık standartlarına ne derece uygun oldukları ortaya koyulmaktadır.

Nalan Büyükkantarcıoğlu (2000)'nun "Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral'ın *Gölgede Kırk Derece* Adlı Öyküsü" başlıklı çalışması da Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde yapılan çalışmalara örnek oluşturmaktadır. Büyükkantarcıoğlu bu çalışmasında *Gölgede Kırk Derece* adlı öyküyü Eleştirel Söylem Çözümlemesi yöntemiyle incelemekte bu amaçla öyküdeki tematik yapıları saptamaktadır. Buna göre, öyküdeki tematik yapı ile söylemin bağlantısından kadın ve erkeğe toplumca biçilen roller ve davranış biçimleri, benlik algılama biçimleri, benlik sunumu, toplumsal kurumların işleyişi, koşullanma, uyumsuzluk, toplumsal önyargı ve genellemeler, bireylerarası bağlantılar: duygusal yalnızlık, itilmişlik, bağlantı kurma isteği gibi bazı toplumruhbilimsel kavramların örneklerine ve ilgili ideolojilere ulaşabilmektedir. Çalışmada, öyküde açık ya da örtük olarak verilen geleneksel ve değişen toplumsal ideolojiler ele alınmakta ve bu bağlamda karakterlerin kimliklerinde gözlenen özelliklerin aslında toplumsal değerlerin yansıması olduğu belirtilmektedir.

Eleştirel Söylem Çözümlemesinin tarihsel gelişimine ve bu alanda yapılmış çalışmalara böylece göz attıktan sonra şimdi de ele aldığı konular, temel ilke ve kavramları üzerinde durulacak Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanının önde gelen araştırmacılarının görüş ve saptamalarına yer verilecektir.

Söylemin toplumsal açıdan önemi ve etkisinden bir önceki bölümde söz edilmişti. Söylem uygulamaları, kavramları ve kişileri temsil etme ve konumlandırma biçimleri aracılığıyla ideolojik etkiler oluşturabilmekte, yani toplumsal sınıflar, kadın-erkek, etnik ya da kültürel çoğunluk ve azınlıklar arasında

eşit olmayan güç ilişkilerinin üretilmesi ve yeniden üretilmesine yardımcı olabilmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997: 258). Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplumsal ve politik bağlamda gücün kötüye kullanılması, hâkimiyet ve eşitsizliğin metinlerde oluşturulmasını, yeniden üretilmesini ve bunlara karşı koyma biçimlerini inceleyen bir araştırma türüdür (Van Dijk, 2001: 352). Söylem toplumsal yaşamın herhangi bir yönüne ilişkin yanıltıcı varsayımları sağduyuymuş gibi gösterebilmektedir. Söylemin altında yatan güç ilişkileri ve kullanılan dil aracılığıyla ideoloji yükleme biçimleri çoğunlukla açık bir biçimde verilmemektedir. İşte Eleştirel Söylem Çözümlemesi söylemin bu şeffaf olmayan yönlerini daha görülebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır (Fairclough ve Wodak, 1997: 258).

Van Dijk Eleştirel Söylem Çözümlemesinin amaçlarını, verimli bir biçimde gerçekleştirebilmesi için yerine getirmesi gereken bazı gereklilikleri şöyle sıralamaktadır (2001: 352):

- Eleştirel Söylem Çözümlemesi gündemdeki paradigmlar ve geleneklerden çok *toplumsal sorunlar* ve politik konular üzerine odaklanmaktadır. Toplumsal sorunlara örnek olarak ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı, toplumda aşağılanan gruplar gibi konular örnek verilebilir. Savaş, savaş haberlerinin medyada nasıl sunulduğu, iktidar-muhalefet karşıtlığı gibi konular da eleştirel açıdan incelenen konular arasında yer almaktadır (Van Dijk, 2001: 352).
- Toplumsal sorunlara ilişkin deneysel açıdan yeterli eleştirel çözümleme genellikle *çok-disiplinlidir*. Eleştirel Söylem Çözümlemesi çalışmalarını genellikle dilbilim, toplumbilim ve ruhbilime dayandırmaktadır (Van Dijk, 2001: 352).
- Eleştirel Söylem Çözümlemesi söylem yapılarını yalnızca *betimlemek* yerine onları toplumsal etkileşimin ve özellikle toplumsal yapının özellikleri açısından *açıklamaya çalışmaktadır*. Sözgelimi kadınların dil kullanımına ilişkin dilsel bulguları betimleyerek bırakmak yerine bu dil kullanımını oluşturan koşulları, altında yatan toplumsal ve/veya ruhbilimsel nedenleri, bu etkenleri kadınların toplumdaki konumuyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Van Dijk, 2001: 352).

- Daha özgül bir biçimde tanımlanacak olursa, Eleştirel Söylem Çözümlemesi söylem yapılarının toplumdaki *güç ve baskınlık* ilişkilerini kabul ettirme, onaylama, meşrulaştırma, yeniden üretme ya da onlara karşı çıkma biçimlerine odaklanmaktadır (Van Dijk, 2001: 352).

Fairclough ve Wodak da Eleştirel Söylem Çözümlemesinin temel ilkelerini şöyle özetlemektedir (1997: 271-280):

i. *Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplumsal sorunları ele alır*: Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplumsal süreç ve sorunların dilbilimsel ve göstergebilimsel açıdan çözümlenmesidir. Odaklanılan nokta kendi içinde dil ya da dil kullanımı değil, toplumsal ve kültürel süreç ve yapıların kısmen dilsel olan özelliğidir. Bu yüzden Eleştirel Söylem Çözümlemesi doğası gereği disiplinlerarasıdır; kendine ait çözümlenmeler içerisinde çeşitli disiplinlerin bakış açılarını birleştirir ve daha ölçünlü toplumsal ve kültürel çözümlenme biçimlerini tamamlamak için kullanılır (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

ii. *Güç ilişkileri söylemseldir*: Eleştirel Söylem Çözümlemesi çağdaş toplumlardaki toplumsal güç ilişkilerinin dilsel ve söylemsel doğasını vurgular. Söylemde güç ilişkilerinin nasıl yansıtıldığının yanı sıra söylem üzerindeki güç (gücün uzun vadede söylemi biçimlendirmesi) de inceleme konusudur (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

iii. *Söylem toplumu ve kültürü oluşturur*: Söylemin çağdaş toplumsal süreçler ve güç ilişkilerindeki öneminin anlaşılması, ancak, söylemin toplum ve kültür tarafından oluşturulmasının yanı sıra onları oluşturduğunun da fark edilmesiyle mümkün olabilir. Bu, dil kullanımına ilişkin her örneğin güç ilişkileri de dahil olmak üzere toplum ve kültürün yeniden üretilmesi ve/veya değiştirilmesine olan kendi küçük katkısını gerektirir. Söylemin gücü, dolayısıyla da mücadele edilmeye değer oluşu bundan kaynaklanmaktadır (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

iv. *Söylem ideolojik bir işlev görür*: İdeolojiler eşit olmayan (baskı ve sömürüye dayalı) güç ilişkilerini yeniden üreten toplumu temsil etme ve kurma biçimleridir. Belli bir söylem olayını ideolojik bir işlev yerine getirip getirmediğini anlamak için metinlerin çözümlenmesi yeterli değildir; aynı zamanda metinlerin nasıl alınıldığı ve yorumlandığı, ne gibi toplumsal etkiler oluşturdukları da dikkate alınmalıdır (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

v. *Söylem tarihseldir*: Söylem bağlamdan bağımsız üretilmemektedir, dolayısıyla bağlam dikkate alınmaksızın anlaşılabilir. Sözcelerin anlamlı olabilmesi için kullanımının özgül bir durum içerisinde ele alınması, altında yatan gelenek ve kuralların anlaşılması, içinde yer aldığı kültür ve ideolojini tanınması ve en önemlisi, söylemin geçmişte neyle ilişkili olduğunun bilinmesi gerekir. Söylemler eşsüremliler ve takip eden söylemlerle olduğu kadar daha önce üretilmiş olan söylemlerle de daima bağlantılıdır. Bu bakımdan, bağlam kavramına sosyokültürel bilginin yanı sıra metinlerarası ilişki de dâhil edilmelidir (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

vi. *Metin ve toplum arasındaki bağ dolaylıdır*: Eleştirel Söylem Çözümlemesi büyük ölçüde, toplumsal ve kültürel yapı ve süreçler ile metin özellikleri arasında bağlantılar kurmayla ilgilidir. Fakat bu bağlantılar oldukça karmaşıktır ve doğrudan değil, daha çok dolaylı biçimde görünmektedir. Metin ve toplum arasındaki bu bağ, 'söylem düzenleri' tarafından dolaylı hale getirilmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

vii. *Söylem çözümlemesi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır*: Söylem, hitap ettiği kesim ve içerdiği bağlama ilişkin bilgilere bağlı olarak çok farklı biçimlerde yorumlanabilir. Metinlerin anlaşılması sınıf, cinsiyet, yaş, inanç gibi etkenlere bağlı olarak farklı duygu, tutum ve bilgiler zemininde gerçekleşir. Dolayısıyla çözümlemenin sonucu, çözümleyenin ideolojisi, cinsiyeti, toplumsal konumu gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

viii. *Söylem bir toplumsal eylem biçimidir*: Eleştirel Söylem Çözümlemesinin amacı güç ilişkilerini görülmeye hale getirmektir. Bazı bilim insanları da çeşitli politik gruplar içinde aktif olarak yer almakta ve bu grupların çıkarlarına hizmet edebilmektedir. Oysa eleştirel dilbilim alanında çalışan araştırmacılar toplumda çoğunlukla örtükleştirilen bu grup çıkarlarını açıklığa kavuşturmayaya çalışmaktadırlar. Böylece, karşı grupların, haklarını savunma yolunda harekete geçmeleri sağlanabilmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

Kress (1989a)'in Eleştirel Söylem Çözümlemesinin temel varsayımlarına ilişkin saptamaları da özellikle bu çalışmanın konusuna yönelik noktaları içermesi açısından dikkate değer özellikler taşımaktadır (Wodak, 2001: 6):

- dil toplumsal bir görüngüdür; iletişim işlevini yerine getirmenin yanı sıra toplumu biçimlendirmektedir.
- yalnızca bireyler değil, kurumlar ve toplumsal gruplar da dilde sistematik yollarla ifade edilen özgül anlam ve değerlere sahiptir; kurumlar ve grupların kendilerine özgü dil kullanımları bulunmaktadır.
- metinler iletişim içerisindeki uygun dil birimleridir; iletişim dil kullanıcıları arasında karşılıklı yazılı ya da sözlü metin üretimi aracılığıyla sağlanmaktadır.
- okuyucular/dinleyiciler metinlerle olan ilişkilerinde edilgen katılımcılar değildir; metinleri anlamlandırma sürecinde metinlerle bir etkileşim içerisinde bulunurlar.
- bilim dili ve kurumların dili arasında benzerlikler vardır; bilimsel alan da kurumsallaşmış bir dil kullanımı, yerleşmiş bir metin üretim geleneğine sahiptir (Wodak, 2001: 6).

Kress (1989a)'in dil kullanımındaki toplumsal ve kurumsal farklılıklara dikkat çekmesi ve bu bağlamda dilin tümce değil metinsel boyutta ele alınması gerektiğine işaret etmesi Eleştirel Söylem Çözümlemesinin başlangıç aşamasında dikkat çeken ve daha sonra da gelişmesine ışık tutan açıklamalar olarak görülmektedir.

Eleştirel Söylem Çözümlemesinin ilkeleri ve amacı konusundaki görüşler özetlenecek olursa, Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplum içerisindeki farklı kurum ve toplumsal grup ya da kesimlerin kendi ideolojileri doğrultusunda ve toplumsal güç dinamikleri içerisinde güç kazanmak veya mevcut gücü ellerinde tutmak amacıyla ürettikleri metinleri inceleyerek bu metinlerde çoğu zaman örtük biçimde kodlanan güç, ideoloji ve bilgiye ilişkin tutumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu noktada akla gelen soru bu amacın nasıl gerçekleştirildiği, nasıl uygulandığıdır. Uygulama açısından Eleştirel Söylem Çözümlemesinde kesin bir kuram ve yöntem bulunmamasına ve farklı araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlar benimsenmiş olmasına karşın bu yaklaşımlarda ortak noktalar da bulunmaktadır. Jäger bir eleştirel söylem çözümü yapabilmek için izlenmesi gereken basamakları şöyle özetlemektedir (2001: 53):

- söylem düzleminin belirlenmesi: örneğin, yazılı basın, kadın dergileri, pop şarkıları gibi,
- bütüncüyü oluşturma: söylem düzlemini temsil ettiği düşünülen metinlerin belirlenmesi ve seçilmesi,
- yapısal çözümleme: bütüncenin içinde yer aldığı söylem türünün değerlendirilmesi,
- ayrıntılı çözümleme: metinsel çözümleme (dilbilimsel yaklaşımda metinlerde ideolojiyi kodlayan dilsel düzeneklerin ve işlevlerinin belirlenmesi),
- sonuçların söylem alanıyla ilişkilendirilmesi: çözümlenmeden elde edilen sonuçların söylem alanının ideolojisini nasıl ve ne ölçüde yansıttığının belirlenmesi.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi için önerilen bu basamakları bizim çalışmamıza uyarlayacak olursak söylem düzlemini bilimsel söylem oluşturmaktadır. Bütüncü bilimsel söylemi en iyi temsil ettiği düşünülen hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerden oluşmaktadır; hakemli dergilerin, söylem topluluğu tarafından uygulanan denetim yoluyla bilimsel ideolojiyi üretme ve yeniden üretme açısından bilimsel söylemin en temsil edici organı olduğu düşünülmektedir. Bütüncenin içinde yer aldığı bağlam, bilimsel söylem olduğu için, bu söylem türünün

özelliklerinin, ideolojisinin ve tarihsel gelişimi içerisinde bugünkü konumunun belirlenmesi gerekmektedir. Dilsel çözümleme aşamasında bütüncedeki metinlerde tanıtlama işlevi gören dilbilgisel yapıların ve bunların işlevlerinin belirlenmesi yer almaktadır. Çözümlemeden elde edilen sonuçların bilimsel söylemin ideolojisini ve günümüzdeki bilimsel paradigmayı yansıtmadaki rolü eleştirel açıdan değerlendirilmektedir.

Dilbilimsel bir yaklaşımla gerçekleştirilen Eleştirel Söylem Çözümlemesine özgü belli bir dilbilgisi kuramı olmamasına karşın yapılan pek çok çalışmada Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline atıfta bulunmaktadır. Wodak (2001: 7) Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Halliday'in dilbilgisi modelinin güvenilirliğinden söz ederken, Fowler (1986: 133) da Halliday'in çözümleme modelinin Eleştirel Söylem Çözümlemesinin örtük ideolojiyi açıklamada kullanabileceği dilsel çözümleme olanakları sunduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde bilim ideolojisinin bir yansıması olarak bilginin sunuluş biçiminin tanıtlama belirticilerinin kullanımı aracılığıyla nasıl gerçekleştirildiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada da, metin çözümlenmeleri için Halliday'in, dil tarafından karşılanması beklenen toplumsal ve kişisel gereksinimler ile dilbilgisel dizge arasındaki ilişkiyi vurgulayan Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinden yararlanılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla bir sonraki bölümde Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli tanıtılmaktadır.

2.2. Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi Modeli

Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli 1960'larda M. A. K. Halliday tarafından geliştirilmiş bir dilbilgisi modelidir. Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli dilin iletişimsel bir araç olduğu görüşünden hareketle dili olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi, yani kullanıldığı biçimde ele almayı savunan bir bakış açısının ürünüdür. Halliday'e göre, işlevsel bir dilbilgisi 'doğal' bir dilbilgisidir. İçerdiği her şey dilin nasıl kullanıldığı ile ilişkilendirilerek açıklanabilir; çünkü dizgeyi biçimlendiren şey binlerce kuşaktır süregelen dil kullanımınıdır. Dil insanların

gereksinimlerini karşılamak üzere değişip gelişmekte ve örgütleniş biçimi bu gereksinimlere göre işlevsellik kazanmaktadır (Halliday, 1994: viii).

Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisine göre dil, bir ‘anlamlar dizgesi’ olarak tanımlanmaktadır, yani insanlar dili kullanırken anlamı kurgulamaktadır. Dolayısıyla, dilbilgisi anlamın sözcükler ve diğer dilsel kaynaklar aracılığıyla nasıl kurulduğunun incelenmesidir (Bloor ve Bloor, 2004: 2). Anlamın kurgulanması da bir işlevi yerine getirmek için yapıldığına göre dildeki temel anlam bileşenlerinin işlevsel birimler olduğu söylenebilir. Bütün diller iki temel anlam çerçevesinde yapılanmıştır: *düşünsel işlev* ve *kişilerarası işlev*. Halliday’ın dilbilgisi modelinde ‘üst-işlevler’ olarak adlandırdığı bu bileşenler tüm dil kullanımlarının altında yatan iki çok genel amacın dil dizgesinde görünen biçimidir. Bu iki işlevle uyumlu ilişkili bir üçüncü üst-işlev de *metinsel işlev*’dir (Halliday, 1994: viii).

Bu üç üst-işlev dilin sözlük-dilbilgisi ile sistematik bir ilişki içerisindedir (Bloor ve Bloor, 2004: 10); dildeki belli sözlüksel birimlerin ve yapıların bu işlevleri yerine getirmek için kullanıldıkları görülmektedir. Dile ilişkin üst-işlevlerin ne olduklarına biraz daha yakından bakıldığında şunlar söylenebilir:

Düşünsel işlev: Dil kişilerin dünyaya ve kendi farkındalığına ilişkin algılarını düzenlemek ve ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Dilin bu işlevine düşünsel işlev denilmektedir ve *deneyimsel* ve *mantıksal* olmak üzere iki alt-ulama ayrılmaktadır. Deneyimsel işlev büyük ölçüde içerik ve düşünceleri, mantıksal işlev ise düşünceler arasındaki ilişkileri kapsamaktadır (Halliday, 1994: 179).

Kişilerarası işlev: Dil insanların başkalarıyla iletişimsel eylemlere katılmalarını ve duygu, tutum ve yargıları anlama ve ifade etmelerini sağlamaktadır. Dilin bu üst-işlevine kişilerarası işlev denilmektedir (Halliday, 1994: 179).

Metinsel işlev: Dilin bir diğer işlevi de söylenen ya da yazılan bir şeyi diğer dilsel bileşenlerle ve metnin geri kalanıyla ilişkilendirmektir. Metinsel işlev diye

adlandırılan bu işlev dilin metni düzenlemek için kullanılmasını gerektirmektedir (Halliday, 1994: 179).

Dil düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevleri yerine getirmek üzere yapılandırılmıştır ve bu üç işlev, sırasıyla, sözlük-dilbilgisindeki üç temel dilsel kaynak aracılığıyla yerine getirilmektedir: geçişlilik, kiplik, tematik yapı (Eggins, 1994: 78). Geçişlilik dil kullanıcıları tarafından yaşadıkları dünyaya ilişkin deneyimlerini dilde nasıl kodladıklarını göstermektedir. Tümce düzeyinde olay ve olayın katılımcılarının ilişkisinin nasıl düzenlendiğini belirtmektedir. Kiplik, etkileşimsel anlam, yani dilin konuşucu/yazar ve dinleyici/okuyucu arasında sözel bir iletişim sağlayan işlevini göstermektedir. Tematik yapı ise, iletinin nasıl düzenlendiğini, tümcelerin söylem bağlamıyla olan ilişkilerini ortaya koymaktadır (Halliday, 1994: 179).

Halliday bu üç işlevi yapısal düzlemde sözcük dizilişindeki seçimlerle ilişkilendirerek *tema – rema* kavramlarıyla açıklamaktadır. Temel kavram iletinin çıkış noktası olan tema'dır. Tema iletinin ne "hakkında" olduğunu göstermektedir ve tümcedeki sözcük dizilişinde ilk sırayı alır. Tümcenin geri kalan kısmı ise iletinin tamamlayıcısı olan rema'dır. Kısacası bir ileti bir tema ve ona bağlı olan bir rema'dan oluşmaktadır. Tema+Rema yapısı aşağıdaki örneklerin yardımıyla daha iyi anlaşılabilir (Halliday, 1994: 38):

The duke (<i>Dük</i>)	has given my aunt that teapot (<i>halama o çaydanlığı verdi.</i>)
My aunt (<i>Halama</i>)	has been given that teapot by the duke (<i>o çaydanlık Dük tarafından verildi.</i>)
That teapot (<i>Bu çaydanlık o</i>)	the duke has given to my aunt (<i>Dükün halama verdiği</i>)
Tema	Rema

Yukarıdaki örneklerde tema konumuna getirilen üç farklı ögeye ilişkin üç farklı seçim söz konusudur. Tümce başı konuma getirilecek ad öbeğini belirleyen bu üç farklı seçim olay durumunun algılanışındaki farklılıkların ifade ediliş biçimidir ve düşünsel işlevin yerine getirilmesine hizmet etmektedir. Konuşucunun/yazarın yukarıdaki tümcenin üç farklı düzenleniş biçiminden yapacağı maksatlı seçim onun olay durumunu nasıl algıladığının yanı sıra nasıl sunmak istediğinin de göstergesidir. İlk seçenekte ‘Dük’ün öncelenmesi, onun konulaştırıldığı ve olay durumunun onunla ilişkilendirildiği anlamını taşımaktadır. İkinci seçenekte ‘hala’ vurgulanmakta, önemli olan şeyin sözkonusu çaydanlığın ‘hala’ya verilmesi olduğu ifade edilmektedir. Tümcenin üçüncü düzenleniş biçiminde ise ‘çaydanlık’ öncelenmektedir. Konuşucu/yazar bakış açısına ve amacına göre bu düzenleniş biçimlerinden birini tercih etmektedir.

Kişisel duygu, tutum ve yargıları iletmek amacıyla kiplik yapılarını kullanılması da kişilerarası işlevin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bu yapılar aynı zamanda konulaştırılarak kendinden sonra gelen tümceye ilişkin yorumu bir önceki tümceyle ilişkilendirme görevini görebilir. Böylece, metinsel işlevin yerine getirilmesine de katkıda bulunabilir (Eggins, 1994: 280):

Fortunately, (<i>Neyse ki,</i>)	the bomb (<i>bomba</i>)	didn't explode (<i>patlamadı</i>)
Kişilerarası tema	konusal tema	Rema

Bu örnekte *fortunately* (neyse ki) kiplik belirteci konuşucunun/yazarın bombanın patlamaması olayına ilişkin duygularını ifade ederek bir kişilerarası işlev üstlenirken bir önceki tümcede bombanın patlamasına neden olabilecek bir olayla kurduğu ilişki nedeniyle de metinsel bir işlev yerine getirmektedir.

Bir tümceyi kendisinden önce ve sonraki tümcelerle, dolayısıyla metnin tümüyle ilişkilendirmeye yarayan yapılar tutarlı, yani bağdaşık bir metin oluşturulması amacıyla kullanılmakta, böylece metinsel işlevin yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tür yapıların tümce başı konuma getirilmesi

okuyucunun/dinleyicinin tümceler arasındaki mantıksal ilişkileri anlamalarını kolaylaştırabilmektedir (Eggins, 1994: 282):

But (<i>Fakat</i>)	in Switzerland (<i>İsviçre'de</i>)	they give you a cognac (<i>konyak verirler</i>)
Metinsel tema	konusal tema	rema

Bu örnekte *but* (fakat) bağlacı bir önceki tümcede bu tümcedeki durumla zıtlık oluşturan bir başka durumdan söz edildiği anlaşılakta, böylece iki tümce arasında mantıksal bir bağ kurulmaktadır.

Hemen her dil kullanımı örneğinde üç üst-işlev bağlama uygun anlamın oluşturulmasında eşzamanlı olarak işlemektedir; çünkü dilbilgisinin belli bazı yönleri düşünsel işlevi, bazıları kişilerarası işlevi, diğer bazıları ise metinsel işlevi gerçekleştirmek üzere yapılanmıştır (Bloor ve Bloor, 2004: 11). Aşağıdaki tümce bu üç işlevi yerine getiren yapıların bir arada kullanılmasına örnek oluşturmaktadır (Bloor ve Bloor, 2004: 78):

Well (<i>İşte</i>)	children (<i>çocuklar</i>)	the story (<i>öykü</i>)	is about to continue (<i>devam ediyor</i>)
Metinsel tema	kişilerarası tema	konusal tema	Rema

Bu örnekte *well* (işte, tamam) sözcüğü öykü anlatıcısının öyküyü anlatmaya devam ettiğini belirtmek için kullanılmakta ve metinsel işlevi yerine getirmektedir. Öykü anlatıcısının dinleyicilere yönelik olarak *children* (çocuklar) diye seslenmesi iletişimsel bir anlam taşımakta ve kişilerarası işlevi gerçekleştirmektedir. *The story* (öykü) ad öbeğinin tema olarak kullanılması ise *I will continue the story* gibi bir seçeneği hariç bıraktığı için düşünsel işleve hizmet etmektedir. Tümcenin geri kalan kısmı ise rema'yı oluşturmaktadır.

Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline göre, dilsel bir yapının/yapıların düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevleri nasıl yerine getirdiğine ilişkin bir

araştırmada kullanılan çözümlene birimi metindir, çünkü dilin işlevsel anlam potansiyeli metinden daha küçük olan birimlerde fark edilememektedir. Metinlerin çözümlenmesi her ne kadar tümcelerdeki sözcük-dilbilgisel öğelerin incelenmesi aracılığıyla gerçekleştirilse de bu küçük birimler bağlamdaki metnin tümünün ifade ettiği anlama katkıları açısından ele alınmaktadır (Chapelle, 1998). Halliday'e göre "bir dilbilimcinin, dili metni göz önünde bulundurmaksızın betimlemesi faydasızdır; öte yandan metni dille ilişkilendirmeden açıklaması da anlamsızdır" (Halliday, 1985a: 10). Bir başka deyişle, dilin incelenmesi, dilin soyut biçimde değil, kullanıldığı ve üretildiği biçimde incelenmesini gerektirmekte, öte yandan metinler biçiminde somutlaşan dil kullanımının, kabul edilmiş dilbilgisel yapılarla açıklanması gerekmektedir.

Metinsel çözümlemede incelenen dilsel birimler işlevlerine göre aşamalı bir yapı oluşturmaktadır. Halliday bu aşamaları *düze*y (rank) olarak adlandırmaktadır. Dilsel birimler en alt düzeyden en üst düzeye doğru şöyle sıralanmaktadır: biçimbirim, sözcük, grup (sözcük öbeği) ve tümce. Tümce farklı türde anlamları – yani, üst-işlevlerdeki seçimleri – bir araya getirmedeki temel yükü taşıyan düzeydir (Halliday, 2003: 19). Halliday tümceyi ortadaki sıfır noktası olarak ele almakta ve tümcenin alt ve üst birimlerini üst-işlevler açısından incelemektedir. Tümce, kendi yapısal düzenleniş biçimleri olan daha alt düzeydeki öğelerden oluşmaktadır. Halliday'ın 'düzey ölçeği' diye adlandırdığı bu aşamalı yapıda biçimbirimler bir araya gelerek sözcükleri, sözcükler sözcük öbeklerini, sözcük öbekleri ise tümceyi oluşturmaktadır. Bu düzeylerin her biri ya tümce seviyesinde ya da tümce seviyesinin altında bir anlam birimine gönderimde bulunmaktadır. Aşağıdaki örnek "In the lower layers of the sea, there are fewer animals and they tend to eat each other because there is no plant life." (*Denizin daha alt katmanlarında daha az hayvan vardır ve bunlar birbirlerini yemeye eğilimlidir çünkü burada bitki yaşamaz.*) tümcesinin düzeylerini göstermektedir (Bloor ve Bloor, 2004: 8):

Düzyey	Örnek
Tümce	<ul style="list-style-type: none"> - in the lower layers of the sea, there are fewer animals (denizin daha alt katmanlarında,) (daha az hayvan vardır) - (and) they tend to eat each other ((ve) bunlar birbirlerini yemeye eğilimlidir) - (because) there is no plant life (çünkü) burada bitki yaşamaz)
Öbek	<ul style="list-style-type: none"> - The lower layers of the sea (denizin daha alt katmanları) - fewer animals (daha az hayvan) - are (-Dir) - each other (bir biri)
Sözcük	<ul style="list-style-type: none"> - the (Ø) - lower (daha alt) - layers (katmanlar)
Biçimbirim	<ul style="list-style-type: none"> - layer (katman) - -s (-lar) - The (Ø)

Yukarıdaki örnekte tümcenin en alt düzeyinde bulunan 'layer' biçimbirimi bir başka biçimbirim olan çoğul '-s' ekiyle birleşerek 'layers' sözcüğünü oluşturmaktadır. Bir üst düzeyde bir ya da daha fazla biçimbirimlerden oluşan 'the' 'low + -er' ve 'layer + -s' sözcükleri bulunmaktadır. Sonraki düzeyde sözcüklerin birleşerek örneğin 'the lower layers of the sea' gibi sözcük öbeklerini oluşturduğu görülmektedir. En üst düzeyde ise sözcük öbeklerinden oluşan ve anlamın temel yükünü taşıyan tümce yer almaktadır.

Halliday tümcenin üst birimlerini de düzey açısından ele almaktadır. Buna göre birden fazla tümce bir araya gelerek bir 'tümce bileşimi' oluşturabilmektedir. Tümce bileşeni tümcelerin işlevsel yapılanışını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aşağıdaki tümce bir tümce bileşimine örnek oluşturmaktadır (1994: 215-217):

I don't mind (Aldırmam)	if you leave (ayrılırsan/gidersen)	as long as you've finished (işini bitirdiğin takdirde)
head (baş)	Modifier (niteleyici)	Modifier (niteleyici)

Yukarıdaki örnekte üç tümceden oluşan bir tümce bileşimi yer almaktadır. Bunlardan 'I don't mind' tümcesi, tümce bileşeninin kurucusu konumunda bulunmaktadır. 'if you leave' tümcesi, kurucu tümcenin niteleyicisi, yani onun anlamını genişleten tümce konumundadır; 'as long as you've finished' ise, 'if you leave' tümcesinin anlamını 'leave' eylemine koşul getirerek genişletmektedir. Tümce bileşenindeki tümcelerarası bu ilişkiler doğal dilin mantıksal ilişkilerini göstermektedir (Halliday, 1994: 216).

Halliday'in Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modelinin tümceyi alt ve üst birimleri arasındaki ilişkiler aracılığıyla inceleyerek üst-işlevlerin nasıl yerine getirildiğini açıklaması bu modelin konuşucunun/yazarın her tümcede verdiği bilgiye olan tutumunun, yani tanıtısallığın incelenmesi için de uygun bir zemin oluşturmaktadır. Herhangi bir bilginin tamamen yansız olarak sunulması mümkün değildir. Yazarın/konuşucunun bilgiye olan tutumu ister açık ister örtük biçimde olsun her tümcede yer almaktadır (Doğan ve Kocaman, 1999: 66; Sanders, 2000: 10). Her tümcedeki alt ve üst birimlerin incelenerek tanıtlama işlevi gören dilsel yapıların belirlenmesi, bu yapılar aracılığıyla kişilerarası işlevin nasıl yerine getirildiğinin de saptanmasını sağlayacaktır.

Dilsel çözümleme yapılırken incelenen dilsel birimler ilgili bağlamla da ilişkilendirilerek değerlendirilmelidir. Halliday'e göre dilsel çözümlemeyi metinsel bağlamla ilişkilendirmeyi sağlayan üç değişken bulunmaktadır: *alan* (field), *katılımcı* (tenor) ve *biçim* (mode) (1985b:12). Alan dil kullanımıyla ifade edilen konu ve eylemlerle ilgilidir. Katılımcı dil kullanıcılarını, dil kullanıcılarının amaçlarını ve birbirleri ile olan ilişkilerini göstermektedir. Biçim ise, iletişim kanalını göstermektedir. Dil kullanıcıları anlamları kurgulamada ve yorumlamada bağlamın etkileşimsel yönlerinin dilsel sonuçlarını oluşturan bu üç özelliği kullanmaktadır

(Fries ve Gregory, 1995: 7). Alan, katılımcı ve biçim değişkenleri sırasıyla dilin üst-işlevleri olan düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevlerle örtüşmektedir. Sözlükdilbilgisel düzlemde düşünsel işlev geçişlilikle, kişilerarası işlev kiplikle, metinsel işlev de tematik yapıyla sağlandığı için bağlamı oluşturan alan, katılımcı ve biçim de sırasıyla geçişlilik, kiplik ve tematik yapıyla örtüşmektedir (Munday 2001: 90).

Alan, katılımcı ve biçim değişkenlerini bu çalışmanın bütüncesini oluşturan metinlerin çözümlenmesine taşıyacak olursak, alan bilimsel söylemdir. Bilimsel söylem toplumsal pratikler olan bilimsel konu, etkinlik ve araştırma sonuçlarının dil yoluyla ifade edilmesidir. Bu alanın katılımcıları bilim insanları ve/veya akademisyenlerdir. Katılımcılar bilimsel söylemin hem üreticileri hem de alıcıları konumundadır. Biçim ise, yazılı metinler olan bilimsel makalelerdir. Çalışmamızda bağlamı oluşturan bu üç değişkenden iletişim bağlamının katılımcısı olan bilimsel metin yazarlarının, metin üretirken bilimsel söylem topluluğunun üyeleri olarak üstlendikleri rol dikkate alınmaktadır. Bilimsel söylem, katılımcıların ürettikleri bilimsel makaleler aracılığıyla somutlaşmakta ve kişilerarası işlev olan bilgilendirme işlevini yerine getirmektedir.

Bilimsel makale yazarları metinlerini oluştururken bilgi vermenin yanı sıra bu bilgiyi verirken okuyucuyla - söylem topluluğunun öngördüğü çerçevede - kuracakları ilişkileri kullandıkları dilsel yapılar aracılığıyla sağlamaktadırlar. Bu dilsel seçimler, yazarların verdikleri bilgi ya da ileri sürdükleri görüşlerin okuyucu tarafından kabul görecektir ya da aksi ispat edilmeyecek biçimde sunulmasına hizmet etmektedir. Tanıtılma belirticileri bu tür stratejik kullanıma elverişli dilsel yapılar olma özelliğini taşımaktadır. Bu yapılar sayesinde yazar ileri sürdüğü iddiaların kesinlik derecesini azaltıp çoğaltabilmekte, metinde öznel kimliğini gizleyebilmekte, okuyucuyla işbirliği oluşturabilmektedir. Bu özellikleriyle tanıtılma belirticileri Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modelinin metinlerde var olduğunu ileri sürdüğü kişilerarası ilişkileri kurma işlevini yerine getirmede rol oynamaktadır.

Metinlerdeki işlevsel dil birimlerini metinsel düzeyde ele alan Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi bu bakış açısıyla, çoğu metin çözümlemesi yaklaşımının aksine

yalnızca metinlerde yer alan anlamları değil, maksatlı olarak seçilmeyip metinde yer almayan anlamları da incelemektedir. Potansiyel anlamlar dizgesinden yapılan bu maksatlı seçme ya da dışlama tercihleri Eleştirel Söylem Çözümlemesinin de önem verdiği konuların başında gelmektedir (Fairclough, 1995: 210). Dolayısıyla, Halliday'ın Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli metinlerin eleştirel bakış açısıyla çözümlenmeleri için oldukça uygun bir araç olmaktadır. Bu dilbilgisi modelinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde kişilerarası işlevi yerine getiren tanıtlama belirticilerinin ve bu belirticilerin seçilmesinin altında yatan ideolojik temellerin incelenmesinde kullanılmaya elverişli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızın kuramsal çerçevesini özetleyecek olursak tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerdeki işlevleri, öncelikle, Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Tanıtlama belirticilerinin konuşucunun/yazarın verdiği bilgiye karşı öznel ya da nesnel tutumunun yansıtılması işlevini görmesi nedeniyle sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde bilginin kurgulanması ve bilim ideolojisinin üretilmesinde de rol oynadığı düşünülmektedir. Bilimsel söylemin somut ürünleri olan bilimsel metinlerde örtük biçimde bulunan ideolojinin açığa çıkarılması, bu ideolojiyi kodlayan sistematik dilsel yapıların belirlenmesi yoluyla sağlanabilmektedir. Bu amaçla çalışmamızda, Eleştirel Söylem Çözümlemesinde sıkça kullanılan bir dilsel çözümleme modeli olan Halliday'ın Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli seçilmiştir. Dizgeci İşlevsel Dilbilgisine göre, konuşucunun/yazarın dil dizgesinden yaptığı seçimler dilin üç üst-işlevinin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bu üç üst-işlev düşünsel işlev, kişilerarası işlev ve metisel işlevdir. Kişilerin dünyaya ve kendi farkındalığına ilişkin algılarını dil aracılığıyla düzenleme ve ifade etmeleri düşünsel işlevi oluşturmaktadır. İnsanların dil aracılığıyla başkalarıyla iletişimsel eylemlere katılmaları ve duygu, tutum ve yargıları anlama ve ifade etmeleri kişilerarası işlev olarak tanımlanmaktadır. Dilin bir diğer işlevi de, söylenen ya da yazılan bir şeyi diğer dilsel bileşenlerle ve metnin geri kalanıyla ilişkilendirmek olan metinsel işlevdir. Tanıtlama belirticilerinin seçimi ve kullanımını dilin kişilerarası işlevini kodlamaktadır. Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modeli metin çözümlemesi için de uygun bir yöntem oluşturmaktadır. Bu modele göre, tümce farklı türde anlamları – yani, üst-

işlevlerdeki seçimleri – bir araya getirmedeki temel yükü taşıyan düzeydir. Konuşucunun/yazarın verdiği bilgiye karşı sergilediği tutum da metindeki her tûmcede açık ya da örtük biçimde verilmektedir. Dilin kişilerarası işleviyle örtüşen bu tutumun belirlenmesi metindeki her tûmcenin metin bağlamında ele alınarak incelenmesi ile sağlanabilmektedir. Çalışmamız için benimsenen bu çözümleme yöntemi bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BÜTÜNCE

Bu çalışmada sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerdeki tanıtlama belirtecileri ve işlevleri hem nicel hem de nitel açıdan incelenmektedir. Nitel ve nicel çözümlenmeler için uygun bir çözümlenme yöntemi olduğu ve güvenilirliği yüksek sonuçlara ulaşılmasını sağladığı için çalışmamızda Bütünce-Temelli Çözümlenme yönteminin kullanılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Bu bölümde bütünce tanımlanacak, Bütünce –Temelli Yaklaşımın özellikleri tanıtılacak; çalışmamızın bütüncesi ve bütüncenin oluşturulma süreci açıklanacaktır.

3.1. Bütünce-Temelli Çözümlenme Yöntemi

Bütünce, doğal metinlerden belli bir ilkeye göre oluşturulmuş geniş bir derleme olarak tanımlanmaktadır (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: 12). Bütünceler metinlerden (ya da metin parçalarından) olduğu için dilbilimcilerin dilsel çözümlenmelerini belli bir bağlamda gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır. Bir bütünce üzerinde yapılan dilsel incelemeler dile ilişkin işlevsel tartışmalara ışık tutması açısından önem taşımaktadır (Meyer, 2002: 6). Son yıllarda bilgisayar teknolojisinin hızlı gelişimiyle birlikte bilgisayar üzerinden geniş bütüncelere ulaşma ve çözümlenme araçlarından yararlanma olanağı giderek artmakta ve bütünce-temelli çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: iv). Pek çok dilbilimci çeşitli araştırma projelerini gerçekleştirmede bütüncelerin çok yararlı kaynaklar olduklarını keşfetmişlerdir. Örneğin, sözlükbilimciler çok geniş dilsel bütüncelerdeki sözcük kullanımını inceleyerek daha verimli sözlükler oluşturabilmişlerdir. Bütünce kullanımı tarihsel dilbilim alanında da özellikle dilsel yapıların değişimi ve gelişiminin izlenmesi konusunda yararlı olmaktadır. Bütünce kullanımı dilbilimin diğer alanlarına da girmiş, bir yandan yeni araştırma alanlarının açılmasını sağlarken bir yandan da var olan alanlara yeni bir anlayış getirmiştir (Meyer, 2002: 11).

Bütünce-Temelli çözümlene yöntemi dilin belli bir özelliğinin (ya da özelliklerinin) bilgisayara yüklenmiş çok sayıda metin üzerinde bilgisayar programları aracılığıyla incelenmesidir. Örneğin, bu yöntem sayesinde dilsel bir yapının bütünceyi oluşturan metinlerde görülme sıklığı ya da farklı dilsel yapıların bir arada görülme sıklıkları kolayca hesaplanabilmektedir. Kısacası, Bütünce-Temelli Yöntemle, dilin bir işlevine odaklanarak söylemde bu işlevin gerçekleşme biçimi incelenebilmekte; ayrıca, dilin birçok özelliği eşzamanlı olarak saptanabilmektedir. Bütünce-Temelli Yöntem'in dört önemli özelliği bulunmaktadır. Bütünce-Temelli Yöntem,

- (i) doğal metinlerdeki (doğal kaynaklardan toplanan) gerçek örüntüleri çözümlendiği için deneyseldir.
- (ii) bütünce olarak adlandırılan, doğal metinlerin belli bir ilkeye göre seçilmiş geniş derlemelerinden yararlanır.
- (iii) hem otomatik hem de etkileşimsel teknikleri kullanarak çözümlene için geniş bir kullanım ağı oluşturur.
- (iv) hem nicel hem de nitel çözümlene tekniklerine dayanır (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: 4).

Bizim çalışmamızda da doğal metinler olan bilimsel alanda yazılmış makaleler kullanılmaktadır. Bu makalelerin derlenmesinde benimsenen ilke, bilimsel söylemin özelliklerini en iyi biçimde yansıtması bakımından hakemli dergilerden yararlanılması; ayrıca genellemelere ulaşılabilmesi amacıyla mümkün olduğunca homojen bir örneklem oluşturulması açısından da 'sosyal bilimler' başlığı altında yer alan disiplinlere ait makalelerin seçilmesidir. Söz konusu sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde tanıtlama belirticilerinin saptanması ve nesnellik, öznellik ya da paylaşılan-öznellik işlevlerinden hangisini yerine getirdiklerinin belirlenmesi nitel bir çözümleneyi gerektirmektedir. Ayrıca bu işlevlerin makalelerdeki yoğunluğunun da hesaplanması, yani nicel bir çözümlene de yapılması gerekmektedir. Bütün bu özellikleri nedeniyle bütüncemizin çözümlenmesi için Bütünce-Temelli Yöntemin oldukça uygun olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, bizim

çalışmamızda çözümleme aşamasında bilgisayardan yararlanılması söz konusu değildir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi, bütüncemiz bilgisayar ortamında kayıtlı değildir. İkinci neden ise, tanıtlama stratejilerinin son derece bağlam bağımlı dilsel yapılar olması ve bilgisayarla çözümlenmesinin sağlıklı sonuçlar vermeyeceğinin düşünülmesidir.

Bir bütüncedeki metinlerin toplanıp çözümlenmesinden önce bütüncenin nasıl oluşturulacağını planlanması gerekmektedir: bütüncenin ne büyüklükte olacağı, ne tür metinlerin dâhil edileceği ve bütüncüyü oluşturacak metinlerin hangi evrenden seçileceği önem taşımaktadır. Son olarak, bir bütüncenin oluşumuyla ilgili kararlar bütüncenin kullanım amacına göre alınmaktadır. Örneğin, bir bütünce esas olarak dilbilgisel çözümleme (örneğin sıfat yantümcelerinin ya da ad öbeklerinin yapısının çözümlenmesi gibi) için seçiliyorsa metinler yerine metin parçalarından oluşabilmektedir. Öte yandan, eğer söylemsel özelliklerin incelenmesi isteniyorsa bütüncenin tam metinlerden oluşması gerekmektedir (Meyer, 2002: 30). Çalışmamızın bütüncesi oluşturulurken bu noktalar dikkate alınmıştır. Öncelikle, araştıracağımız dilsel özellik tanıtlama stratejileri olduğu için bilgiye olan tutumu en iyi yansıttığı düşünülen bilimsel söyleme ait metinlerin seçilmesine karar verilmiştir. Daha sonra bilim dünyasında kabul gören dolayısıyla bilimsel söylemi temsil ettiği düşünülen hakemli dergilerde yayımlanmış olan makalelerin derlenmesinin doğru olduğu düşünülmüştür. Bir bütüncenin büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğine ilişkin yeterli deneysel çalışma olmamasına karşın Biber (1990) dilbilgisel bir özelliğin araştırılması için 1,000 sözcüğün, metin türü özelliklerinin temsil edilebilmesi için ise 10 metnin seçilmesinin güvenilir sonuçlar verdiğini ileri sürmüştür (aktaran Conrad, 2002: 77). Fakat yapılan çalışmalarda daha güvenilir sonuçlara ulaşılması için genellikle bundan çok daha geniş bütüncelere yer verildiği görülmektedir (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: 249). Bizim çalışmamızda da tanıtlama belirtecilerinin işlevlerine ilişkin sonuçların temsil edici olmasını sağlamak amacıyla oldukça geniş bir bütünce oluşturulmuştur. Çözümlememiz aynı işlevi gören farklı dilsel yapılarla odaklandığı ve bağlam-bağımlı olduğu için bütüncemiz tam metinlerden oluşmaktadır.

Eğer söylem içerisinde belli bir anlam araştırılıyorsa normalde Eleştirel Söylem Çözümlemesi için yeterli görülenden çok daha geniş bir bütüncüye gereksinim duyulmaktadır (Foucault, 1980; aktaran Koteyko, 2006: 9). Çok miktarda özgün dilsel verileri ele alan Bütüncü-Temelli Yaklaşım, anlamın söylemsel olarak ortaya çıkmasının dil düzeyinde incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu yaklaşımda, belli değişkenlere göre toplanan metinler Eleştirel Söylem Çözümlemesi bağlamında deneysel kanıt toplanmasını ve yapılan yorumların güçlendirilerek nitel çözümlemenin desteklenmesini sağlamaktadır (Koteyko, 2006: 9-11).

Bu özellikleriyle, Bütüncü-Temelli Yöntem'in sözdizim, anlambilim ve edimbilim gibi dilbilim alanlarının etkili olduğu tanıtısallığın nicel ve nitel açıdan incelenmesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde değerlendirilmesi için de etkin bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızın bütüncesini oluşturulma aşamaları bir sonraki bölümde ayrıntılandırılmaktadır.

3.2. Çalışmanın Bütüncesi

Bilginin kaynağı ve güvenilirlik derecesini belirtmeye yarayan tanıtlama belirtecilerinin kullanımı bilimsel metinlerde özellikle önem taşımaktadır, çünkü bilimsel bilgi ideal olarak deneye ve kanıta dayanmaktadır. Bu yüzden bilginin kaynağının ve ne derece güvenilir olduğunun belirtilip belirtilmemesinin bilimsel alanlara ait yazılı metinlerde farklı işlevler yerine getirdiği ve bunun altında farklı ideolojik nedenler bulunduğunu savlayan bu çalışmanın bütüncesi Sosyal Bilimlere ait yedi alanda yayımlanmış bilimsel makalelerden oluşturulmuştur. Makalelerin derlendiği söz konusu çalışma alanları şunlardır:

Tarih

Sanat Tarihi

Coğrafya

Sosyoloji

Felsefe

Psikoloji

Dilbilim

Sosyal bilimlerde yukarıdakilerin dışında ekonomi, işletme, hukuk gibi başka alanlar da bulunmaktadır. Ekonomi ve işletme daha çok ticari ve sayısal konuları ele almaları bakımından daha farklı disiplinlerdir. Hukuk ise çok yoğun Arapça ve Farsça terim içermesi bakımından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçların genellenebilirliği açısından, dil ve çalışma alanları bakımından birbirine benzer ve daha çok 'beşeri bilimler' diye adlandırılabilir alanlar tercih edilmiş ekonomi, işletme ve hukuk bütüncesi dışında bırakılmıştır. Aynı zamanda, çalışmanın uygulanabilirliği açısından bütüncenin sınırlandırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, bütüncüyü oluşturmak amacıyla elde edilen makaleler yukarıda belirtilen alanlarda 2002-2006 yılları arasında yayımlanmış ulusal hakemli dergilerden seçilmiştir. Çalışmanın bütüncesi için hakemli dergilerin seçilmesinin nedeni bu tür dergilerin bilimsel söylem topluluğu içerisinde en güvenilir olduğu düşünülen kaynaklar arasında yer almasıdır. Hakemli dergilerde yayımlanan makaleler ilgili alanın ileri gelen araştırmacılarından oluşan bir hakem kurulu tarafından belli ölçütlere göre değerlendirilerek kabul edildiği için söylem topluluğunun ideolojik ve söylemsel özelliklerini de en iyi şekilde yansıtmaktadır. Ancak, ülkemizde özellikle bazı alanlarda genellikle ekonomik nedenlerle düzenli olarak yayımlanan hakemli dergi bulunmamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada ulusal hakemli dergilerden öncelikle 153 makaleden oluşan bir erişilebilir bütüncesi oluşturulmuş daha sonra bu dergilerdeki makalelerin tümü içerisinde *tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme* (stratified random sampling) yoluyla araştırmanın esas bütüncesi elde edilmiştir. Toplam 111 makaleden oluşan bütüncedeki makalelerin alanlara dağılımı şöyledir:

Tarih	27 makale	seçilen	20 makale
Sanat Tarihi	25 makale	seçilen	18 makale
Coğrafya	10 makale	seçilen	7 makale
Sosyoloji	27 makale	seçilen	20 makale
Felsefe	17 makale	seçilen	12 makale
Psikoloji	27 makale	seçilen	20 makale
Dilbilim	20 makale	seçilen	14 makale
Toplam	153 makale	seçilen	111 makale

Bütüncüyü oluşturan makalelere ilişkin kaynakça Ek 1’de sunulmaktadır. Ek 2’de ise bu makalelerin metin içindeki gönderimlerinde kullanılan kısaltmalar ve kısaltmaların temsil ettiği makalelerin künyeleri yer almaktadır.

Örnekleme yapılırken her alandan toplanan makalelere rastgele sayılar atanmıştır. Sözelimi tarih alanından toplanan 27 adet makaleye karışık olarak 1’den 27’ye kadar sayılar verilmiş daha sonra tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme gereğince seçilmesi gereken 20 makale kura çekilerek belirlenmiştir. Aynı işlem tüm alanlardan toplanan makalelere de uygulanmıştır.

Tabakalandırılmış rastlantısal örneklemede önce incelenecek evren (population/universe) belli ortak özelliklere göre tabakalara ayrılmakta; daha sonra her tabakadan evrenin geneline olan oranı ölçüsünde rastlantısal örnek seçilmektedir. Bu örnekler bir araya getirilerek araştırmanın bütüncesi oluşturulmaktadır (http://www.investopedia.com/terms/stratified_random_sampling.asp). Bizim bütüncemiz örnek alınır, hakemli dergilerden toplanmış makalelerin toplamı bütünce evrenini oluşturmaktadır. Sosyal bilimlere ait her alan da evrenin tabakalarını oluşturmaktadır. Her alana ait makalelerden, bu makalelerin toplam makalelere olan oranına göre belirlenen sayıda rastlantısal olarak seçim yapılarak esas bütünce oluşturulmaktadır. Tüm makalelerden rastgele bir seçim yapılması (basit rastlantısal seçim) halinde bazı alanlara ait makalelerden hiç örnek alınamaması ve bütünceden elde edilen sonuçlardan bir genelleme yapılamaması söz konusu olabilmektedir.

Tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme yönteminin avantajı, sadece bütüncenin genelini değil aynı zamanda alt grupları da temsil edebilmesi ve basit rastlantısal örneklemeyle kıyasla istatistiksel açıdan daha kesin olmasıdır (<http://www.socialresearchmethods.net/kb/sampprob.php>). Bu nedenle, bu çalışmanın bütüncesini oluşturmada tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme yönteminin kullanılması tercih edilmiştir.

3.3. Çözümleme Yöntemi

Sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde tanıtlama belirticilerinin kişilerarası işlevlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, tanıtısallığın Chafe (1986)'nin önerdiği biçimde tanımlandığından daha önce söz edilmişti. Chafe'nin tanıtısallığı hem konuşucunun/yazarın verdiği bilginin kaynağı hem de güvenilirlik derecesiyle ilişkilendiren bu tanımının tanıtısallığa kapsamlı bir biçimde yaklaşması açısından çalışmamızın amaçlarına uygun olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Chafe (1986)'nin yaptığı çalışma sonucunda saptadığı bilgi kaynağı ve bilgiyi bilme biçimlerinin tanıtısallığın ne olduğunun ve neleri kapsadığının anlaşılması konusuna katkı sağladığı görülmektedir. Ancak Chafe (1986)'nin bilginin güvenilirlik derecesini gösterdiğini varsaydığı ölçeğin bilginin kaynağı ve bilme biçimlerinde yer alan kavramlardan ayrı bir biçimde bulunması, her kavrama ayrı ayrı uygulanabilir olması, dolayısıyla da kavramların güvenilirlik açısından birbirleriyle karşılaştırılabilirliklerine olanak tanımaması bu ölçeği işlevsel olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Bu çalışmada, farklı tanıtlama belirticileri tarafından kodlanan bilginin ne derece güvenilir olduğunun daha somut ölçütlere göre saptanmasının, metin çözümlemelerinin daha net bir biçimde yapılabilmesini ve elde edilen bulguların metinsel boyutta yorumlanabilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu amaçla tanıtlama belirticilerinin tümünün bağlam içerisinde güvenilirlik açısından değerlendirilip karşılaştırılabilmesini sağlayacak ve her metnin hem kendi içinde hem de bütüncede yer alan diğer metinlerle ilişkilendirilerek yorumlanmasını sağlayabilecek ölçüt olarak tanıtısallığın öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik

boyutları kullanılmaktadır. Öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik yazarın tutumunu yansıtan dilsel bir olgu olarak ele alınmakta, önermelerde verilen bilginin doğruluk koşullarıyla ilişkilendirilmemektedir. Çalışmamızın bütüncesini oluşturan bilimsel makaleler hakemli dergilerde yayımlandığı, dolayısıyla bilimsel söylem topluluğu açısından onaylandığı için verilen bilgilerin zaten ‘doğru’ olduğunu kabul etmekte, yalnızca yazarların bu bilgilere karşı olan tutumlarını incelemekteyiz.

Çözümleme aşamasında çalışmanın ‘Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlandıkları ve ne tür söylem işlevleri yüklendikleri’ sorularına koşut olarak iki aşama izlenmiştir. Birinci aşamada Türkçede sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde hangi dilsel yapıların tanıtlama işlevi gördüğü saptanmıştır. Metinlerde Chafe’nin tanıtımsallık tanımı uyarınca yazarın bilginin kaynağı ve güvenilirliğine ilişkin tutumunu yansıtan her türlü dilsel strateji tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiş ve Bölüm 1.5’te sunduğumuz Chafe’nin saptadığı tanıtlama belirticilerine koşut olarak belirlenen Türkçedeki tanıtımsallık işlevli dilsel yapılardan yararlanılmıştır. Çözümlemede tanıtlama belirticisi olarak kabul edilen dilsel yapıların başında yüklemde kodlanan zaman ekleri gelmektedir, çünkü zaman kiplik işlevi gören bir dilsel yapıdır (Halliday, 1985: 85-89; Fairclough, 1992: 159):

(102) Harimin ortasında, 42 cm. çapında, daire şekilli mermer bir kaideye rastlandı.
(SAN TAR 17: 133)

Örnek (102)’de *-DI* geçmiş zaman eki kullanılmaktadır. Bu ek tümcede sözü edilen olayın geçmişte medyana gelmiş, bitmiş bir olay olduğunu göstermenin yanı sıra birinci elden duyuya dayalı olarak edinilmiş bilgiyi belirterek bir kiplik işlevi yüklenmektedir. Birinci elden edinilmiş bilgi olması nedeniyle güvenilirliği yüksek bilgiyi kodlamaktadır.

(103) Dillerdeki zorunluluk ve gereklilik kavramlarının işaretlenişi diller arasında farklılaşır (DİLB 6: 36).

(103)'teki örnekte ise *-A/ır* geniş zaman eki genel gerçekleri ifade etme işlevini görmektedir. Böylece *-A/ır* ekinin tercih edilmesiyle (103)'teki önermede sunulan bilginin her zaman meydana gelen ve her zaman geçerli olan bir gerçek olduğu izlenimi oluşturulmaktadır.

Kiplik işlevi gören bir başka eylem soneki de *-Dır* ekidir. *-Dır* tümcedeki önermenin geçerliliğini, sürekliliğini, kesinlik ve doğruluğunu vurgulamak işlevini üstlenmektedir (Tura-Sansa, 1986: 146):

(104) Görgü tanıklığında olay sonrası bilgi etkisi konusunda, son yıllarda giderek artan sayıda araştırma vardır (PSK 8: 48).

(104)'te *-Dır* ekin kullanımı yazarın verdiği bilgiyi geçerli ve güvenilir bir biçimde sunması amacına hizmet etmesi nedeniyle bir tanıtlama belirticisi işlevi görmektedir.

Tanıtlama işlevi gören bir başka dilsel strateji de kiplik işlevli sıfat ve belirteçlerin kullanımınıdır.

(105) Hânkâh olarak adlandıracağımız bu yapının, Tahrir Defteri'nde *Sofuhâne* ve *Tekke* anılan iki yapıdan biri olması pekâlâ **mümkündür** (SAN TAR 15: 139).

(105)'teki tümcede yüklem işlevi gören ve olasılık ifade eden 'mümkün' sıfatı yazarın verdiği bilgiye olan güvenini göstermesi bakımından tanıtıcılık işlevi görmektedir. Bilgiye olan tutumu yansıtan bu tür sıfatların kullanımı bir tanıtlama stratejisi olarak kabul edilmekte ve çözümlememizde tanıtlama belirticisi olarak işaretlenmektedir. Kiplik işlevi gören belirteçler de tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmektedir:

(106) **Elbette** bunu elde etmek böyle küçük bir nümayiş ile mümkün değildir (TAR 17: 115).

(106)'da kullanılan 'şüphesiz, kuşkusuz' anlamına gelen 'elbette' belirteci de yazarın bilgiye olan tutumunu yansıtmakta ve güvenilirliği yüksek bilgi sunma işlevi görmektedir. Güvenilirlik derecesi –*Dir* sonekinin kullanımıyla pekiştirilmektedir.

Tanıtlama stratejilerinden biri de Chafe (1986)'nin bilimsel metinlerde tanıtlama işlevi gördüğünü ileri sürdüğü atıflardır. Atıfta bulunma, bilginin kaynağını gösterdiği için bir tanıtlama işlemidir. Verilen bilgi atıfta bulunulan kişinin/kişilerin ya da kaynağın/kaynakların güvenilirliği ölçüsünde kesinlik kazanmaktadır:

(107) **Çalışma yapıya yani göçün kendisine mi, yoksa aktöre yani göç eden bireye mi doğru yönelecektir (Çelebi 1997: 293).** (SOS 4: 62).

(108) **Erguvanlı-Taylan (2001) *çoktan*'ı gönderme noktası gösteren *henüz, daha, artık, bile* belirteçleri arasında değerlendirir (DİLB 8: 46).**

(107)'deki örnekte yazar atıfta bulunduğu kişinin sözlerini kendi sözleriymiş gibi vermekte kaynağın adını, çalışmanın yılını ve sayfa numarasını parantez içinde belirtmektedir. (108)'deki örnekte ise, yazar atıfta bulunduğu kişinin adını metnin içerisinde geçirmektedir. Her iki durumda da yazarın amacı verdiği bilginin geçerliliğini ve güvenilirliğini daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği söylem topluluğunca onaylanmış bilginin desteğiyle güçlendirmeye çalışmaktır.

Yaptığımız çözümlemede tanıtlama belirtecileri nesnellik ve öznellik açısından da incelendiği için yazarın/yazarların öznel kimliğini gösteren kişi adlarını ve kişi ekleri de tanıtlama belirtecisi olarak ele alınmıştır. Bütüncemizde daha çok kişi eklerine rastlanmıştır:

(109) **Ben** bu makalede, bu açıklama modelinin doğruluğunu veya yanlışlığını değil bağlam rasyonalizmiyle ilişkisini ele alacağım (FELS 3: 73).

(110) Uzun yıllar süren neredeyse arkeolojik araştırmalar sonucunda bugün bu koşulları karşılayan, değiş yerindeyse," iyi kurulmuş" etkilenmelere sahibiz (DİLB 10: 142).

(111) Çalışmamızda incelenen metinleri oluşturan sözcelerde gözlemlenen merkez geçişleri saptanmış ve bu geçişler istatistiksel olarak ‘iki oran’ testi kullanılarak değerlendirilmiştir (DİL B 13: 63).

Yukarıdaki örneklerde kişi adlarının ve eklerinin farklı işlevleri bulunmaktadır. (109)’da yazar ‘ben’ adlı ve yüklemdeki ‘-ım’ kişi ekiyle öznel kimliğini dilbilgisel olarak açıkça kodlamaktadır. Tekil birinci kişi kullanımı bilimsel metinlerde pek görülmeyen bir durumdur, çünkü nesnel bilgi sunma ilkesini benimsemiş olan bilimsel söylemde öznellik belirten bu tür yapılar tercih edilmemektedir. Buna karşın çoğul birinci kişi kullanımına daha sık rastlanmaktadır (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 201-202). (110) ve (111)’deki çoğul birinci kişi kullanımı farklı işlevleri yerine getirmektedir. (110)’da yazar ‘biz’ ile kendini ve okuyucu kitlesini (söylem topluluğunun diğer üyelerini) oluşturan kişileri kastetmektedir. Böylece okuyucular ile yandaşlık kurma, öznel fikirlerini paylaşılır kılma amacını gerçekleştirmektedir. (111)’de diğer örneklerden farklı olarak kişi eki yükleme değil ‘çalışma’ adına ulanmıştır. Yüklemdeki eylemin nesnel biçimde kodlanmasına karşın ‘çalışma’ya getirilen çoğul birinci kişi eki iki kişi tarafından yazılan makalenin yazarlarına gönderimde bulunmakta, dolayısıyla yazarların öznel kimliğini ortaya koymaktadır. Bu tümcedeki tanıtlama stratejisi öznel bir tutumu belirten tanıtısalığa örnek oluşturmaktadır.

Çözümlemede tanıtlama belirticisi olarak ele alınan dilsel düzeneklerden biri de önermenin adlaştırılıp yüklemde edilgenleştirilmesi yoluyla öznelliğin örtükleştirilmesi stratejisidir (Halliday, 1994: 355). Aikhenvald da adlaştırma ve edilgenliğin tanıtlama stratejisi olduğunu belirtmektedir (2004: 116-120):

(112) Akran zorbalığına hedef olma açısından cinsiyete göre bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde araştırma sonuçlarının çelişkili olduğu, genellikle erkek çocuklarının aleyhine sonuçların elde edildiği görülmektedir (PSK 18: 79).

(112)’de ‘sonuçların çelişkili olduğu’ ve ‘elde edildiği’ yazar tarafından görülmekte ve okuyuculara aktarılmaktadır. Yazar, burada ‘Sonuçlar çelişkilidir’ ve

‘Sonuçlar elde edilmiştir’ önermelerini adlaştırmakta ve ‘Ben sonuçların böyle olduğunu görüyorum, düşünüyorum’ ifadesi yerine kimliğini edilgen yapı kullanarak örtükleştirilmeyi tercih etmektedir. Bu tür yapılar paylaşılan-öznellik oluşturma işlevini yerine getirmesi bakımından çözümlemede tanıtılma belirticisi olarak ele alınmaktadır. Fakat bütün edilgen yapıların yazarın kimliğini örtükleştirme işlevini yerine getirdiği düşünülmemektedir. Örneğin, *Osmanlı Beyliği 1299 yılında kuruldu.* edilgen tümcesiyle aynı tümcenin etken biçimi olan *Osman Bey Osmanlı Beyliği’ni 1299 yılında kurdu.* tümcesi arasında yazarın bilgiye olan tutumu açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Yazar her iki tümcedeki bilgiye karşı nesnel bir tutum sergilemektedir. Bu örneklerde tümcenin etken ya da edilgen biçimde sunulması kişilerarası işlevle değil, düşünsel işlevle ilişkilidir. Dolayısıyla çözümlemede yazarın kimliğini örtükleştirmek amacıyla başvurduğu edilgen yapılar tanıtılma stratejisi olarak ele alınmakta, düşünsel işlev yerine getirenler ise hariç tutulmaktadır.

Çözümleme öncesinde tanıtılma stratejisi olarak karşılaşılabilecek öngörülen dilbilgisel yapılar yüklemde kodlanan kiplik işlevli sonekler, kiplik işlevli sıfat ve belirteçler, atıflar, kişi adları ve kişi ekleri olarak belirlense de çözümleme sırasında tanıtılma işlevi gören başka dilbilgisel düzeneklere de rastlanacağı önvarsayılmaktadır.

Çözümlemenin ikinci aşamasında ise saptanan tanıtılma belirticilerinin bir kişilerarası işlev olan bilgilendirme işlevini yerine getirirken bilgiyi öznel, nesnel ya da paylaşılan-öznellik bakış açılarından hangisiyle sunduğunun belirlenmesi yer almaktadır. Çözümlemenin bu ikinci aşaması da kendi içinde iki basamaktan oluşmuştur. Tanıtılma belirticilerinin işlevleri öncelikle nesnel ve öznel olma kutuplarına ayrılmış daha sonra nesnel gibi kodlanmasına karşın nesnel bilgi içermeyen öznelin nesnelleştirilmesi işlevini görenler paylaşılan-öznellik ifade eden tanıtılma belirticileri olarak belirlenmiştir:

- (113) Birincil ve ikincil niteliklerle ilgili görüşler belli başlı bilgi kuramlarının temeldeki yanlışlıklarını açıkça gösterecek bir özellik taşıdığından bu nitelikler üzerinde yapacağımız açıklamaların bilgi konusunu aydınlatmaya yarayacağını umuyorum (FELS 6: 91) .

(114) Bu dönemde kaydedilen 325 depremden 21'inin magnitudü 5.5 ve daha büyüktür (COĞ 6: 96).

(115) Bu konular göz önüne alındığında, sosyal kimlik ve rol üstlenme etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için konunun laboratuvar ortamında incelenmesi gerekli görülmektedir (PSK 6: 121).

Örnek (113)'te yer alan tümcede yüklemde kodlanan tekil birinci kişi eki aracılığıyla yazar öznel kimliğini dilbilgisel olarak belirtmektedir. Çözümleme sırasında bu tümcede olduğu gibi, yazarın bilginin kaynağı olarak kendisini göstermek için kullandığı dilbilgisel yapılar öncelikle bir tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiş, aynı zamanda da yazarın öznel tutumunu yansıttığı için öznellik kutbunda yer alan bir tanıtlama belirticisi olarak işaretlenmiştir. (114)'teki örnekte yazarın kimliğine ilişkin dilbilgisel bir yapıya rastlanmamaktadır. Yüklem getirilen ve daha önce tanıtlama belirticisi olarak kabul edileceği belirtilen *-Dir* soneki kesin ve nesnel bir tutumu kodlamaktadır. Dolayısıyla bu tümcedeki *-Dir* soneki bir tanıtlama belirticisi olarak ele alınmakta ve bu çalışmanın sınırları içinde nesnel bir tutumu gösterme işlevini yüklediği kabul edilmektedir.

Örneğin, (115)'teki tümcede yazarın kimliği dilbilgisel olarak belirtilmemiş ve kesin, nesnel bilgi sunan *-Dir* soneki yüklemde kodlanmıştır. *-Dir* soneki bu ve benzer tümcelerde 'nesnel' olarak işaretlenmiştir. Ayrıca tümcenin başında kullanılan 'bu konular göz önüne alındığında' ifadesi yazarın öznel kimliğini ortaya koyan bir diğer tanıtlama ifadesi olarak kabul edilebilir. Burada sözü edilen konuları 'göz önüne alan' ve dolayısıyla laboratuvar çalışmasını 'gerekli gören' yazarın kendisidir. Yazar, ileri sürdüğü fikri herkesçe kabul edilir, dolayısıyla inanılır kılmak için dilbilgisel düzlemde kimliğini örtüklemiştir. Bu örtükleştirme işlevini de edilgenleştirme aracılığıyla sağlamaktadır. Özneliğin tercih edilen dilbilgisel yapılar aracılığıyla nesnelleştirilmesi çözümlememizde 'paylaşılan-öznellik' olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, bu tümcedeki *-mAktadIr* eki kesinlik ve dolayısıyla nesnellik belirten bir tanıtlama belirticisi olarak ele alınırken, edilgenlik ile özneliğin örtükleştirilmesi paylaşılan-öznellik işlevli bir tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmektedir.

Çalışmamızda çözümleme birimi olarak metin ele alınmış; metinlerdeki tüm tümceler metinsel bağlam içerisinde değerlendirilerek çözümlenmiştir. Çözümleme sırasında tanıtlama belirticileri ve bu belirticilerin işlevleri nitel açıdan değerlendirilirken aynı zamanda nicel veriler de kaydedilmiştir. Bu işlemleri bütünceden alınmış örnek bir bağlamda tümceleri tek tek çözümlenerek göstermek daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

Sorumluluk nedir? Ahlaki ve yasal veya hukuki sorumlulukla ne anlıyoruz? Bu soruların hem önemini hem de sorumluluk hükmünün neye bakılarak verilebileceğini Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ethik*'inin III. kitabındaki şu sözlerinde bulabiliriz belki de:

Erdemin duygulanımlar ve eylemlerle ilgili olduğuna ve isteyerek yapılanlarda övgüler ve yergiler, istemeyerek yapılanlarda ise başışlanma, hatta kimi kez acıma söz konusu olduğuna bakılırsa, 'isteyerek' ve 'istemeyerek' yapılanı belirlemek, erdem konusunda araştırma yapanlar için herhalde gereklidir; yasa koyanlar için de ödüllendirme ve ceza verme konusunda yararlıdır (FELS 8: 38).

(116) Sorumluluk nedir?

(117) Ahlaki ve yasal veya hukuki sorumlulukla ne anlıyoruz?

(116) ve (117)'de yazar okuyucuya sözbilimsel sorular yönelterek aslında 'sorumluluk' ve 'ahlaki ve yasal veya hukuki sorumluluk'tan kendisinin ne anladığını açıklayacağını göstermektedir, fakat soruları okuyucuyu kendisiyle hemfikir olduğuna inandırmak için bir strateji olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla bu sorular kişilerarası öznellik özelliği taşımaktadır. Ayrıca, (117)'de birinci çoğul kişi belirten *-uz* ekinin kullanımı yazarın kendisi ve okuyucuları, yani söylem topluluğunu kastederek yandaşlık ve dayanışma oluşturmasını sağlamak ve verilecek bilginin paylaşıldığını önvarsaymaktadır. Bu nedenlerle, birinci çoğul kişi ekinin bu tümcedeki işlevi paylaşılan-öznellik olarak kabul edilmektedir.

(118) Bu soruların hem önemini hem de sorumluluk hükmünün neye bakılarak verilebileceğini Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ethik*'inin III. kitabındaki şu sözlerinde bulabiliriz belki de:

Erdemin duygulanımlar ve eylemlerle ilgili olduğuna ve isteyerek yapılanlarda övgüler ve yergiler, istemeyerek yapılanlarda ise başışlanma, hatta kimi kez acıma söz konusu olduğuna bakılırsa, 'isteyerek' ve 'istemeyerek' yapıları belirlemek, erdem konusunda araştırma yapanlar için herhalde gereklidir; yasa koyanlar için de ödüllendirme ve ceza verme konusunda yararlıdır (FELS 8: 38).

(118)'de yazar pek çok kişi tarafından güvenilir bir kaynak olarak kabul edilebilecek bir filozof olan Aristoteles'ten bir alıntı yaparak kendi görüşlerine bir dayanak oluşturmakta böylece söyleyeceklerinin güvenilirliğini arttırmaya çalışmaktadır. Öte yandan, 'bulabiliriz' derken okuyucuyu da yanıt bulma sürecine dahil eden bir dilsel yapı kullanarak yanıt konusunda da bir uzlaşım sağlanacağını işaretini vermektedir. Böylece düşüncelerinin paylaşılıp onaylandığı izlenimini vererek kişilerarası bir tutum oluşturmaktadır. –*Abil* eki de kesinliği düşük bir tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmekte ve çıkarım ifade ettiği için de öznellik belirtmektedir (Palmer, 2001: 33). Aynı tümcede kullanılan 'belki' belirteci de –*Abil* ekinin anlamını pekiştiren ve onunla aynı işlevi üstlenen bir başka tanıtlama belirticisidir. Bu belirticilerin gösterdiği öznel tutum birinci çoğul kişi ekleri aracılığıyla okuyucularla paylaşılıyor izlenimi verilerek nesnelleştirilmeye çalışılmıştır.

Yukarıdaki paragrafın çözümlenmesi sonucunda elde edilen sayısal sonuçlara gelince, çözümlenen tümce sayısı üçtür. Bu üç tümcede altı tane tanıtlama belirticisi yer almakta ve bu tanıtlama belirticilerinin iki tanesi öznellik, dört tanesi ise paylaşılan-öznellik işlevlerini üstlenmektedir. Kısacası çözümlenme sırasında her tümcedeki tanıtlama belirticileri, bu belirticilerin sayısı, hangilerinin nesnellik, hangilerinin öznellik, hangilerinin ise paylaşılan öznellik işlevi yerine getirdikleri ve sayıları kaydedilmiştir.

Çözümlemede, bağlı tümcelerdeki her tümce ayrı ayrı sayılmış ve tanıtlama belirticileri buna göre kaydedilmiştir:

(119) Toplumsal yapılanmacı (social-constructivist) kurama göre bireyler, iletişimsel uygulamalarla yaşadıkları toplumun olgularını kendi öznellerinde oluşturur, özümser, korur ya da başka olgulara dönüştürürler (DİLB 9: 89).

(120) Çalışmanın yapıldığı kamu kuruluşunda, öncelikle uygulamaların yapılacağı bölgeler ve birimler belirlenmiş, daha sonra ise her bir bölgeden gelen temsilcilere kısa bir eğitim verilmiştir (PSK 20: 29).

(119)'daki tümcede 'bireyler' öznesinin gerçekleştirdiği 'oluşturur', 'özümser', 'korur' ve 'dönüştürür' yüklemelerinin her biri aslında özneyle birlikte ayrı birer tümcedir. Bu yüzden yüklemelerde kullanılan *-A/ır* geniş zaman ekleri ayrı birer tanıtlama belirticisi olarak sayılmış ve kaydedilmiştir. (120)'de de benzer bir durum söz konusudur. Her ikisinin yüklemde de *-mİştIr* eki olan ardaşık iki tümce birinci yüklemdeki *-Dİr* eki düşürülerek birbirine bağlanmıştır. Bu ekler yine ayrı birer tanıtlama belirticisi olarak değerlendirilmiştir.

Bazı tümcelerde de birden fazla tanıtlama belirticisi bulunabilmektedir:

(121) Hangi amaçla kullanıldığını bilmediğimiz bu demir obje beyzi şekillidir (SAN TAR 17: 159).

(121)'de yüklemde kesinlik ve genelleme belirten *-Dİr* ekinin yanı sıra özne ad öbeğini niteleyen sıfat işlevli yantümce yazarların öznel kimliğini belirtme işlevini gören çoğul birinci kişi eki de bir tanıtlama belirticisi olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızın bütüncü çözümlemesinde incelenen tümcelerin olumlu ya da olumsuz olmalarının tanıtlama işlevi açısından bir etkisi olduğu düşünülmemektedir:

(122) İlkokul ve üniversite mezunu kadın ve erkekler arasında ise anlamlı farklılık bulunmamıştır (PSK 11: 114).

(123) Nitekim bugün radikal demokrasi söylemini benimseyen yazarlar çok kültürlülüğün, farklı kimlik ve aidiyetlerin siyasal alanda temsiliyetini önemsememektedirler (SOS 18: 35).

(122)'deki örnekte "... farklılık bulunmamıştır" yerine "... farklılık bulunmuştur" olması ya da (123)'teki "... önemsememektedirler" yerine "... önemsememektedirler" olması verilen bilginin kaynağı ya da güvenilirlik derecesi açısından bir farklılık yaratmamaktadır. Tanıtısalığa ilişkin olarak alanyazında yer alan çalışmalarda da olumsuzlamanın tanıtlama üzerinde bir etkisi olduğu belirtilmemiş ve yapılan çözümlenelerde olumsuzluk dikkate alınmamıştır (Chafe 1986; Nuyts 2001a; Nuyts 2001b). Bizim çalışmamızın çözümlemesinde de olumsuzluğun tanıtlama açısından bir önem taşımadığı kabul edilerek olumsuzlamalar dikkate alınmamıştır.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılabilceği gibi çözümlemede nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bütüncedeki hangi dilsel yapıların tanıtlama belirticisi olduklarının ve işlevlerinin saptanması nitel bir çözümlemeyi gerektirirken çözümlenen tümcelerin sayısı, tanıtlama belirticilerinin sayısı ve bu belirticilerin nesnellik, öznel, paylaşılan-öznel işlevlerine göre sayısal dağılımlarının belirlenmesi nicel bir çözümlemeyi gerektirmiştir. Nitel araştırma yöntemi, olguları doğal bağlamlarında ve insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından değerlendirdiği için (Tailor, 2005: 101), tanıtlama belirticilerinin ve işlevlerinin saptanmasına uygun bir yaklaşım olarak görülmektedir. Nicel araştırma yönteminin amacı ise, olgulara ilişkin betimlemeleri nesnel ve geçerli kılmak ve bütüncü evreninin geneline uyarlanabilecek ilkeler ortaya koymak (Tailor, 2005: 91) olduğu için, bu yöntem sayesinde de tanıtlama belirticilerine ilişkin bulgulardan sistematik ve ölçülebilir sonuçlara ulaşılacağı düşünülmektedir. Nitel ve nicel araştırma yöntemleri birbirini tamamlar ve destekler özellikler taşıdıkları için özellikle sosyal bilimlerdeki araştırmalar için bu iki yöntemin bir arada kullanılması son yıllarda giderek yaygınlaşmıştır (Dörnyei, 2007: 42). Bu özellikleri nedeniyle tanıtlama belirticilerinin ve işlevlerinin saptanmasında bu iki yaklaşımın bir arada

kullanılmasının bulguların değerlendirilmesi açısından güvenilir sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmüştür.

Yukarıda açıklanan yöntemle zmlenen bütünceden elde edilen nitel ve nicel bulgular ve bu bulgulara ilişkin değerlendirmeler bir sonraki bölümde sunulmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmamızın dördüncü bölümünde tanımlanan bütüncüyü oluşturan 111 makalenin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular öncelikle nitel ve nicel bulgular olarak iki bölümde incelenmiştir. Nitel bulgular çalışmamızın araştırma sorularını açıklamaya yönelik bulguları oluşturmaktadır. Bu bulgular aracılığıyla öncelikle incelenen bilimsel metinlerde tanıtısallığın hangi dilsel düzenekler aracılığıyla sağlandığını; ikinci olarak da bu dilsel düzeneklerin öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik işlevlerinden hangisini/hangilerini üstlenebildiklerini açıklamak mümkündür. Nicel bulgular aracılığıyla ise, tanıtlama belirtecilerinin işlevlerinin metinlerde hangi yoğunlukta olduğu ve alanlar arasında bu işlevlerin dağılımı açısından farklılıklar olup olmadığı görülebilmektedir. Bu bölümde öncelikle nitel bulgular, daha sonra da nicel bulgular değerlendirilerek elde edilen sonuçlar Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde yorumlanacaktır.

4.1. Nitel Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan çözümlenmeler sonucunda daha önce öngörüldüğü gibi tanıtlama işlevinin büyük çoğunlukla tümcelerin yüklemlerine ulanan kiplik soneklere aracılığıyla sağlandığı görülmektedir. Bu sonekler ve üstlendikleri işlevler aşağıda örneklenerek açıklanmaktadır.

4.1.1. –Dir soneki:

-Dir soneki bir genellemenin, genel bir kural ya da bir ilkenin, resmi biçimde bir kesinliğin ifade edilmesi (Kornfilt, 1996: 81) ya da yapılan açıklamanın gerçekliğini vurgulamak için (Underhill, 1979: 207) kullanılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle yazarın bilgiye olan nesnel tutumunu gösterme amacına hizmet etmektedir:

(124) Tepe üzerinde iki zirve bulunmaktadır. Bunlardan kuzeydeki 605 m, güneydeki zirve 597 m yükseltidedir (COĞ 4: 84).

(125) Türbenin yönlendirilişi de Orhan Camii ile tamamen aynı**dir**. Yani, güney cephesi olarak adlandırdığımız giriş cephesi, kible yönünded**ir** (SAN TAR 15: 131).

Yukarıdaki örneklerden (124)'te iki tepeye ait yükseklik ölçüleri metre cinsinden verilmektedir. Standart ölçü birimleriyle yapılan bu ölçümün başka araştırmacılar tarafından yapılması durumunda değişmeyeceği görüşünden hareketle nesnel bir bilgi olduğu, bu nedenle de bir gerçeği ya da genellemeyi gösteren *-Dir* sonekiyle kodlandığı görülmektedir. (125)'te de benzer bir durum söz konusudur. Sözü edilen türbenin giriş cephesinin kible yönünde, yani güneydoğu yönünde olması değişmeyen bir durumdur. Yönler, üzerinde uzlaşmış, değişmez referans noktaları olduğu için bir binanın girişinin bu referans noktalarına göre durumu da değişmez nesnel bir gerçektir ve bu tür bir bilgi de *-Dir* ekiyle kodlanmaktadır. Tümcelerde yazarın kimliğini açıkça gösteren herhangi bir belirtici bulunmaması *-Dir* ekinin nesnelliği kodlamasını sağlamaktadır. *-Dir* ekinin bu kullanımına bütüncedeki tüm bilimsel alanlara ait metinlerde rastlanmıştır. Yukarıdaki örneklere diğer alanlardan alınmış örnekler de eklenebilir:

(126) Sözelimi matematik ve fizik bilimi, nesnelere kavranılır hale getirmek için yapılmış sembolik bir dilden ibarett**ir** (FELS 11: 62).

(127) Ergenlik bedensel ve cinsel gelişmenin hızlı olduğu, çocukların cinsel yönden olgunlaştığı ve üreme yeteneği kazandığı; duygusal, toplumsal ve düşünsel gelişmenin yer aldığı; kişiliğin sorgulandığı ve benlik bilincinin kazanıldığı bir dönem**dir** (SOS 5: 61).

(128) İşte Bizanslıların Timur'a biçtikleri rol bud**ur**. Onlara göre Timur, kendilerine zulüm eden korkunç Osmanlı Sultanı Bayezid'i Tanrının cezalandırmasında sadece bir vasıtad**ır** (TAR 11: 54).

(129) Görgü tanıklığında olay sonrası bilgi etkisi konusunda, son yıllarda giderek artan sayıda araştırma vard**ır** (PSK 8: 48).

(130) *Eri-*, *don-*, *art-*, *azal-*, *kuru-*, *büyü-*, *genişle-*, *şişmanla-* gibi durum değişikliği eylemleri, bir durumdan diğerine geçip bunun sonunda tamamen farklı bir duruma gelmeyi anlatan eylemler**dir** (DİLB 2: 1).

Öte yandan, *-Dir* soneki bilimsel metinlerde yalnızca nesnel bilgiyi göstermek için kullanılmamaktadır:

(131) Öyle gözükmektedir ki, hazırlıkların tamamlandığı dönem 1889-1890 yılları**dır** (TAR 17: 104).

(132) Descartes'ın, matematik alanında bir dahi olduğu söylenebilir. Buna karşı duyular ve bilgi konusundaki görüşlerinin matematikteki dehasıyla bağdaşmadığı bir gerçektir (FELS 5: 37).

Yukarıdaki örneklerden (131)'de söz konusu hazırlıkların yapıldığı döneme ilişkin olarak verilen tarihler yazarın kendi çıkarımına dayanmaktadır. Bu çıkarım "Öyle gözükmektedir ki" ifadesinden anlaşılmaktadır. (132)'de yazarın Descartes'a ilişkin bir gerçek olarak sunduğu durum başka biri tarafından karşı çıkılabilecek kanıtlanmamış bir durumdur. Bir önceki tümcede yer alan benzer durum olasılık ifade eden, dolayısıyla kesinlik göstermeyen *-Abil* ekiyle kodlanmıştır. (131) ve (132)'de yer alan tümceler *-Dir* ekinin nesnel olmayan bir bilginin nesnelmiş gibi sunulması işlevini üstlenmesine örnek oluşturmaktadır. Bu, özneliğin nesnelleştirilmesi çabası yazarın tutumunun paylaşılan-öznelik kutbunda bulunmasıyla sonuçlanmış ve bu tümce çözümlemede paylaşılan-öznelik ulamına dahil edilmiştir. Kısacası, *-Dir* eki tümcede yazarın önermeye ilişkin kişisel tutumunu gösteren dilsel öğeler bulunması ya da bağlam içerisinde çıkarım, tümevarım gibi vargıların yer alması durumunda özneliğin nesnelleştirilmesi işlevini üstlenmektedir. Bu yüzden daha önce de belirtildiği gibi, tanıtlama belirticilerinin işlevlerinin bağlam içerisinde değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Yukarıdaki örneklerin yanı sıra *-Dir* soneki başka eylem eklerinden sonra gelerek de tanıtlama işlevi yerine getirmektedir. Bu soneklerden biri *-mAktA* sonekidir. *-mAktA* bilimsel söylemde yazarın görüşlerini birey olarak değil, otorite,

uzman, akademisyen, araştırmacı, yani bilim adına, bilimci olarak, kolektif kimliği olan biri olarak dile getirdiği durumlarda tercih edilen bir ektir (Akaslan, 2006):

(133) Bunlara ek olarak Kuzey Kıbrıs'ta bulunan tüm üniversiteler yasayla İngilizce ortamında eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir (DİLB 14: 29) .

(134) Türk toplumundaki bir diğer gerilim, kamu ve özel sektör arasında ortaya çıkmaktadır. Kamu denetimindeki yatırımlar, sanayi alanında önemli bir yer tutmaktadır (PSK 9: 39).

(133) ve (134)'te yazarlar, konuşucunun/yazarın yaşama ilişkin kendi deneyim ya da gözlemlerini yansıtan (Göksel ve Kerslake, 2005; 339) *-Iyor* eki yerine *-mAktA* ve *-Dir* eklerini birlikte kullanarak hem nesnel bir etki hem de resmi bir biçem oluşturmaktadırlar.

-Dir ekiyle birlikte kullanılan bir başka ek de *-mİş* ekidir. Burada *-mİş*'in tek başına bir kiplik işlevi yoktur. *-Dir*, *-mİş*'in şüphe uyandıran çağrışımını gidermekte (Underhill, 1979; 208) ve sağlam bir otoriteye dayalı önemli bir iddiayı göstermektedir. *-mİş* ve *-Dir* bir arada kullanıldığında *-DI*'nın işlevini yerine getirmektedir (Kornfilt, 1996: 351):

(135) İzmir'in işgali bütün yurttaki büyük üzüntü ve infial yaratmıştır (TAR 7: 41).

(136) Başta çoğunlukla büyük kentlerden ve Batı bölgelerimizden kaynaklanan göçler olmuştur. Yıllar ilerledikçe işgücü talebi artarak sürmüştür (SOS 13: 8).

(135) ve (136)'da yazarlar *-DI* yerine *-mİş* + *-Dir* eklerini kullanarak ve öznel kimliklerini belirtmeyerek okuyucu üzerinde nesnel bir etki oluşturmaktadırlar.

-(y)AcAk ve *-mAll* ekleri de *-Dir* ile kullanıldığında resmi bir biçim kazanmakta, akademik yazılarda ve resmi duyurularda kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 341):

(137) Her iki bilimde de şimdiye kadar oluşmuş bölge bilincinin ortaya konulması gelecek için de yönlendirici **olacaktır** (COĞ 1: 18).

(138) Kripke'nin geleneksel ikiliklerin nasıl ele alınması gerektiği konusundaki tartışmaya temel katkısı, söz konusu ikiliklerin sahte olduklarını göstermek değil sadece görüldüğünden daha karmaşık olduklarını ortaya koymak olarak yorumlan**malıdır** (FELS 2: 63).

Örnek (137)'de yazar geleceğe ilişkin kişisel bir öngörüsünü *-Dir* ekinin yardımıyla nesnelleştirmektedir. Böylece ileri sürdüğü fikir kendi öznel görüşü olmaktan çıkmakta ve başkalarınca kabul görmesi kolaylaşmaktadır. (138)'de de benzer bir durum söz konusudur. Yazar bireysel yorumunu herkesçe kabul gören bir durum gibi sunarken yine *-Dir* ekini kullanarak sağlamaktadır. (137) ve (138)'deki gibi tümceler nesnel gibi görünse de herkes tarafından aynı sonuçlara ulaşılabilecek genelgeçer bilgiler sunmadıkları için paylaşılan-öznelliğe örnek oluşturmaktadır.

4.1.2. -A/İr soneki:

Bütüncede tanıtlama belirticisi olarak saptanan soneklerden bir diğeri de *-A/İr* geniş zaman ekidir. Türkçede *-A/İr* geniş zaman ekinin işlevlerinden biri bilimsel aksiyom (evrensel gerçek) ifade etmesidir (Göksel ve Kerslake, 2005: 339):

(139) Bütünün bir parçası olan insan da, kendi doğasının yasalarına göre, bütünün gücü aracılığıyla eylemde bulunur (FELS 1: 8).

(140) İçki, dans, raks, çalgı, sürek avı, polo oyunu, aşk sahneleri Selçuklu seramiklerini çeşitli akraba kompozisyonlarla, minyatürlerle yarışacak şekilde süsler (SAN TAR 9: 62).

(139)'da verilen bilgi her koşulda doğru olabilecek bir durum olarak gösterilmekte ve evrensel bir gerçeği kodlayan geniş zaman eki *-A/İr* kullanılmaktadır. (140)'ta yine yazar kendi gözlemlerini yansıttığı tümcede kesinlik

ve genelleme belirten *-A/İr* geniş zaman ekini tercih ederek nesnellik sağlamayı amaçlamıştır. Bu yüzden her iki tümcede de dilsel olarak nesnellik kodlanmaktadır.

Geniş zaman eki, *-Abil* ekiyle birlikte de kullanılabilir. Böyle bir durumda bu iki ekin işlevi varsayımsal ifadeler oluşturmasıdır (Göksel ve Kerslake, 2005: 346):

(141) Özel sektör çalışanlarının, liderlikle ilgili puanlarının yüksek olması, bu fenomenin bir yansıması **olabilir** (PSK 9: 48).

(141)'de yazar yaptığı çalışmaya ilişkin olarak elde ettiği bir veriyle ilgili varsayımda bulunmaktadır. *-Abil* eki genelleme ifade eden *-A/İr*'la birlikte kullanılsa da, zihinsel bir süreç olan varsayım öznel bir tutumu göstermektedir. Bu nedenle (141)'dekine benzer durumdaki tümceler 'öznel' olarak kabul edilmektedir.

(142) Klavye kullanım alışkanlıklarının nasıl şekillendiğinin göstergeleri, aynı zamanda yeni bilgi teknolojilerinin gerek toplumlar arası gerekse de bireysel olarak hangi eşitsizliklerin oluşacağını yol haritası olarak da **okunabilir** (SOS 20: 67).

(142)'deki örnekte olduğu gibi yazarın bir takım verilere dayanarak bir konu hakkında çıkarımsal bir sonuca varmasını kodlayan *-Abilir* ekinin işlevi öznelidir (Palmer 2001: 33).

4.1.3. *-DI* soneki:

Bütüncede tanıtlama işlevi gördüğü saptanan bir başka sonек de Türkçede kesin geçmiş zamanı gösteren *-DI* kiplik sonekidir (Gencan, 2001: 304). *-DI* daha önce belirtildiği gibi, birinci elden duyuya dayalı olarak edinilmiş, dolayısıyla yüksek güvenilirlikteki bilgiyi temsil etmektedir. Bütüncemizde bu ekin iki farklı durumda kullanıldığı saptanmıştır. Bunlardan birincisi yazarın bizzat deneyimlediği olayları ve olguları aktarmasıdır. *-DI* ekinin bu işlevi yerine getiren kullanımına örnekler en çok Sanat Tarihi alanında yapılan tarihi mekanların incelenmesine ya da kazı çalışmalarına ilişkin metinlerde görülmüştür:

- (143) III No.lu Türbe'nin girişi ve güney cephesi üzerindeki penceresi kısmen tahrip olmuş ve birer kuru duvarla kapatılmış durumdaydı. Türbe içindeki toprak ve molozlar temizlendi. Kapının ve pencerenin söveleri ile pencerenin eşiği, aynı malzeme ve harçla sağlamlaştırıldı (SAN TAR 15: 153).
- (144) Beçin'de, 2003 yılı çalışmalarına üç ayrı noktada başlandı. 2000 yılında küçük bir sondajla başladığımız ve 2002 yılında daha etraflıca kazmaya devam ettiğimiz Seymenlik Zaviyesi ile Menteşe Mezarlığı, çalışmaların odak noktalarını oluşturdu. Ayrıca, önceki yıllarda, Mültezim evi'nin 100 m. kadar doğusunda, bir zeytin ağacının altında dikkatimizi çeken moloz yığınının mahiyetini araştırmak üzere sondaja başlandı. Geçen yıllarda konservasyon çalışmalarına devam edildi (SAN TAR 117: 125).
- (145) İkna eyleminin önce konuşmacının zihinsel düzleminde planlanıp, dinleyenin (halkın) zihinsel düzlemine aktarıldığını düşünerek, bu çalışmanın sınırları içinde tutum ve davranışları etkileyici özellikleri açısından tartışma örüntülerine, çerçeveleme ve önerme türlerine eğildik. Dilbilimsel boyutta kuramsal dayanağımız, daha önceki bölümde açıkladığımız gibi, Wodak ve diğerlerinin *Viyana Okulu* olarak adlandırdıkları eleştirel söylem çözümleme yönteminin içerik ve stratejiler kapsamındaki ilkeler oldu. Örnekler, önce, tartışmacı ve ikna edici stratejilere göre niteliksel olarak sınıflandırılmış; daha sonra, veritabanı içindeki ve partiler arası dağılımlarına göre niceliksel olarak incelenmiştir. (DİLB 3: 101).

(143)'teki örneklerde yazarın kendisinin ve çalışma arkadaşlarının kimliklerini dilsel yapılarla belirtmemesi *-DI* ekinin nesnel bir biçimde kullanılmasını sağlamaktadır. Oysa sözkonusu gözlem ve eylemlerin yazarın da dahil olduğu gruba ait olduğu bağlamdan anlaşılmaktadır ve bunların aktarılması için kullanılan *-DI* eki öznel bir tutumu göstermektedir. İkinci ve üçüncü tümcelerde bu öznel tutum edilgen yapıların kullanımıyla örtükleştirilmektedir. (144)'teki tümcelerde ise, *-DI* ekinin yarattığı öznel tutum bazı tümcelerde edilgenlikle örtükleştirildiği halde bazılarında kazı çalışmalarını gerçekleştiren yazar ve çalışma arkadaşlarına gönderimde bulunan birinci çoğul kişi ekleriyle desteklenmektedir. Bu örneklerden anlaşılacağı gibi kişisel gözlem ve deneyimleri aktarmada kullanılan *-DI*

eki öznel bir tutumu göstermekte; fakat bu tutum edilgenlik belirticilerinin kullanımıyla nesnelleştirilmektedir. (145)'te de benzer bir durum sözkonusudur. Yazarlar (makale iki yazar tarafından yazılmıştır) yaptıkları araştırmada benimsedikleri çözümleme yöntemini açıklarken *-DI* geçmiş zaman eki kullanmakta, böylece verdikleri bilginin sorumluluğunu üstlenmektedirler. Ayrıca kendilerine gönderimde bulunan birinci çoğul kişi ekleri de bu öznel tutumu pekiştirmektedir. Buna karşın son tümcede kişi ekleri kaldırılıp edilgen yapı kullanımıyla öznellik örtükleştirilirken, *-DI* eki de yerini yukarıda kendisiyle aynı işlevi gördüğü açıklanan *-mİştİr*'a bırakmaktadır.

Bütünceden elde edilen bulgulara göre, *-DI* ekinin bir başka kullanımı daha saptamıştır. Yazarın kendisinin tanık olmadığı, fakat kesinliği yapılan diğer çalışmalarla ve belgelerle kanıtlanmış bilgiyi sunmaya yarayan bu kullanıma özellikle tarihi olayları nakletmede başvurulduğu görülmüş ve doğal olarak da en çok tarih metinlerinde rastlanmıştır:

(146) Osmanlı döneminde Tokat bakır cevheriyle değil de, özellikle bakırı işleyen kalhânesi ve bakırdan yapılan eşyaları ile ünlü bir şehirdi (TAR 3: 10).

(147) Mektuplarda nadiren bahsedilmekle birlikte, Constantinus, Diocletianus ve Galerius'a rehine olarak verildi ve onların yönetimi altında Asia'da kahramanlıklar gösterdi (TAR 14: 138).

(148) İzmir'in işgali Manisa'da telaş ve heyecan yarattı. Manisalıları bu olayı İzmir'den gelen sabah treniyle ve metropolithane ve kilisenin vakitsiz çalan çanlarından öğrendiler (TAR 8: 21).

(146), (147) ve (148)'deki örneklerde *-DI* eki tarihsel olayların öyküleyici anlatımla aktarılmasında kullanılmaktadır. Öyküleyici anlatımın öznel olduğu, fakat dilsel ve sözbilimsel etkilerle özneliğin gizlendiği, nesnelleştirildiği ileri sürülmektedir (Coffin, 1997: 200; Coffin, 2000: 11). Çalışmamızda öznellik ve nesnellik işlevlerine dilsel açıdan baktığımız için, öyküleme işlevi gören *-DI* ekinin

de nesnel bir etki yarattığı kabul edilmektedir. *-DI* ekinin bu işlevine Sanat Tarihi, Felsefe ve Coğrafya alanlarındaki metinlerde de rastlanmıştır:

(149) İran'dan Anadolu'ya uzanan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, daha çok İran bölgesinde gelişen seramik sanatı, farklı teknikler, desenler, üsluplar ve formlarla İslam dünyasına yüzyıllar boyu izlerini hissettirecek yenilikler kazandı. Mezopotamya, Suriye ve Anadolu bu sanatsal atılımla kendine özgü değerler kazandı (SAN TAR: 61).

(150) Spinoza'nın parça-bütün ilişkisiyle ilgili söyledikleri, Ülken'in *Etika* için yazdığı önsözden de anlaşıldığı gibi, ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında, bulunduğumuz topraklarda büyük çoğunlukla "tasavvuf" ile yapılan karşılaştırmalarda kendisine bir yer buldu (FELS 1: 19).

(151) Batı Avrupa'nın denizci milletleri, çok kar bırakan ve gittikçe artan isteği karşılamak için deniz yolu ile Çin, Japonya ve Hindistan'a gidip istenilen malları daha ucuza alıp ve daha çok getirip kısa zamanda zengin olmanın yolunu düşünmeye başladı ve bu düşünce gelişip kendilerini iyice sarınca, cesurane girişimlere başladılar (COĞ 3: 2).

(149), (150) ve (151)'deki örneklerde *-DI* ekiyle yazarın tanık olup deneyimlediği olaylar değil, alanda gerçekliği ve geçerliliği tarihsel belgelerle kanıtlanmış bilgiler aktarılmaktadır.

4.1.4. *-mİştI* soneklere:

Bütüncü çözümlemesi sırasında tanıtlama işlevi gördüğü saptanan bir diğer yapı da *-mİş* ve *-DI* eklerinin birlikte kullanımı ile ortaya çıkmaktadır. *-mİş*'tan sonra *-DI* geldiğinde *-mİş* zaman/görünüş belirtme işlevi yüklemekte; kiplik işlevi görmemektedir. *-mİş* eki *-DI* ile kullanıldığında *-DI*'nin gördüğü öyküleme işlevini üstlenmektedir (Göksel ve Kerslake 2005: 338):

(152) Bu tarihte Hukuk Mektebi mezunu olup Adliye Dairesi'nde dava vekâletini yürütmekte olan Haçık Efendi isimli bir Ermeni Kumkapı olayında görgü

tanığı sıfatıyla verdiği ifade sebebiyle Ermeni Gizli Cemiyeti tarafından öldürülmüştü (TAR 16: 114).

(152)'de tarihte meydana gelmiş bir olay yazar tarafından aktarılmaktadır. Bilginin kaynağı tarihsel belgeler olduğu ve bu bilgiler tarih alanında gerçek olarak kabul edilmiş olduğu için yazar kendi kimliğine ilişkin hiçbir dilsel belirtici kullanmadan aktarma görevini üstlenmektedir. Daha önce –DI ekinde olduğu gibi, öyküleme işlevi gören –mİştIr dilsel olarak nesnel bir etki yaratmaktadır (Coffin, 1997: 200; Coffin, 2000: 11). Aşağıdaki örneklerde de benzer bir durum söz konusudur:

(153) XV. Yüzyıldan itibaren Batı'da büyük gelişmeler olmuş, elektrik, telefon keşfedilmiş, buharla işleyen gemiler ve trenler yapılmış, yaşayışta büyük kolaylıklar yaratılmıştı (COĞ 3: 1).

(154) Comte, sosyal fiziği ya da 1822'de verdiği adla sosyolojiyi, negatif olarak gördüğu filozoflar ile Fransız toplumuna yayılmış olduğunu düşündüğu anarşiyile mücadele etmek için geliştirilmişti (SOS 2: 22).

(155) 1821'de Coleridge, “Beğeni ve eleştiri eserleri için *aesthetics*'ten daha tanıdık bir sözcük bulabilme” dileğini dile getirmiş ve 1842'de bile *aesthetics*'e “ahmakça bir ukalalık terimi” olarak gönderimde bulunmuştu (FELS 9: 67).

(153), (154), ve (155)'te sırasıyla coğrafya, sosyoloji ve felsefe alanlarına ait örneklerde de tarih metninden alınmış örnekte olduğu gibi tarihi bir olay, bir durum öykülenmekte; yazarı kimliğine ilişkin dilsel bir belirtme de olmadığı için nesnel bir etki oluşmaktadır.

4.1.5. Adlaştırma ve edilgenlik:

Çözümlemede eylem soneklerinin yanı sıra adlaştırılmış bir özneyi takip eden edilgen bir yüklem yapısından oluşan tümce yapılarına sıkça rastlanmıştır (- DIğI/-cAğI/-mAsI... –II/-n + -Ir/-DIr/-DI/-Abilir/-mAlIdIr/-Iyor/-mİştI/ -mİştIr/

-mAktAdır gibi). Adlaştırma ve edilgenlik bilimsel söylemde tarafsızlığın, dolayısıyla nesneliliğin sağlanmasında yaygın olarak kullanılan dilsel düzenekler arasında yer almaktadır. Adlaştırma, bir 'eylem' ya da 'süreç'in yüzey yapıda silme ya da biçimbilimsel değişiklikler yoluyla bir 'durum'a, bir 'nesne'ye dönüştürülmesidir (Hodge ve Kress, 1993: 21-26). Adlaştırma kılıcılık ve kiplik ulamlarının silinmesine olanak sağladığı için söylemde söz konusu olan katılımcıların, zorunlulukların ve sorumlulukların gizlenebilmesine olanak vermektedir. Öte yandan edilgenlik de, kılıcının, eylemi yerine getirenin silinmesini sağlamaktadır. Bu yüzden, tarafsızlık ideolojisini benimsemiş bilimsel söylemde adlaştırma ve edilgenliğin kullanılması oldukça yaygındır (Oktar, 2001a: 76).

(156) Bu bulgular kesin bir yargıya varılması için yeterli olmasa da en azından bu çalışmanın veri tabanı değerlendirildiğinde, adil ve boş argümler örneği arasında söylemin aşamalı yapısı içinde birlikte kullanıldıkları R-yapılar açısından belli farklılıklar **olduğu gözlenmektedir** (DİLB 7: 10).

(157) Artık gençlerden, hem kendi toplumlarının hem de evrensel anlayışın doğrularını sorgulaması **beklenmektedir** (SOS 17: 124).

(158) Bu durumda, Çivril-Denizli deprem yöresinde, 17 Ağustos 1999 Kocaeli-Gölcük depremi (7.4 Mw: Moment Magnitudü) büyüklüğünde bir depremin olamayacağı ifade **edilebilir** (COĞ 6: 97).

(159) Devlet'in düzenlenmesi açısından dinsel otoriteyi reddetmesi ve teokratik bir devletin karşısında olması bakımından da Hegel'in bir ölçüde Spinoza'ya yakın **durduğu söylenebilir** (FELS 1: 18).

(156) ve (157)'de yazarlar gözlemleyen ve bekleyen kendileri olduğunu açıkça ortaya koymak yerine adlaştırma ve edilgenlikten yararlanarak kimliklerini örtükletmekte bu eylemleri kendileriyle birlikte başkalarına da mal etmektedirler (Halliday, 1994: 355; Nuyts, 2001: 387). (158) ve (159) 'da da benzer bir durum söz konusudur. İfade eden ve söyleyen yine yazarların kendileri olmalarına karşın önermeler adlaştırılarak edilgenlik yardımıyla öznel kimlik örtükletirilmiştir. Bu tür stratejiler bilimsel söylemde tevazu gösterip bireysel kimliğin geri çekilmesi ya da

eleştirilerden kaçınma amacıyla örtükleştirme maksadıyla kullanılmaktadır. Böylece, adlaştırma ve edilgenlik aynı zamanda bir kaçınma işlevi de görmektedir.

4.1.6. Sıfatlar ve Belirteçler

Bütünce çözümlemesi sırasında az da olsa tanıtlama işlevi üstlenen sıfat ve belirteçlere de rastlanmıştır:

- (160) **Muhtemelen** divan-ı harp mahkemesi İstanbul Cinayet Mahkemesi içinde kurulmuş veya sonradan divan-ı harp mahkemesinden vazgeçilmiş tutuklular divan-ı harp yerine cinayet mahkemesinde yargılanmışlardır (TAR 17: 110).
- (161) Kronolojik Tasnifte, en erken buluntu seramik literatüründe Geç Roma Kırmızı Astarlı Baskı Bezekli Kapalar olarak adlandırılan **olasılıkla** İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait alçak halka kaideli gövde parçasıdır (SAN TAR 4: 1).
- (162) Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, sorular aracılığıyla değişimlenen olay sonrası yanlış bilginin, güçlü bir bellek yanılması yarattığını söylemek **mümkündür** (PSK 8: 53).

(160)'taki örnekte yazarın tarihi bir olaya ilişkin tahmini yer almaktadır. Bu tümcedeki 'muhtemelen' belirteci 'yargılanmışlardır' yüklemine 'yargılanmış olabilirler' anlamını katmakta; böylece hem bilginin kesinlik ve güvenilirlik derecesi azalmakta hem de –*Abil* ekinde olduğu gibi öznel bir etki oluşmaktadır. (161)'de de 'muhtemelen' belirteci ile aynı anlamı taşıyan 'olasılıkla' belirteci kullanılmıştır. Bu belirteç işlev açısından da 'muhtemelen' ile aynı görevi üstlenmektedir. (162)'de ise, yüklemde 'mümkün' sıfatı kullanılmıştır. (160) ve (161)'deki örneklerden tek farkı belirtecin yerini aynı anlama gelen bir sıfatın almış olmasıdır. 'söylemek mümkündür' 'söylenebilir' anlamına gelmekte; dolayısıyla önceki örneklerde olduğu gibi hem düşük güvenilirlik derecesi hem de öznel bir tutumu göstermektedir.

4.1.7. Atıflar

Atıfların bilimsel metinlerde tanıtılma işlevi gördüğünden (Chafe, 1986) daha önce söz edilmişti. Aşağıda çözümlenen bütüncede saptanan atıflardan örnekler yer almaktadır:

(163) Bu bulgular **Weiner'ın (1993; 1995)** sorumluluk yüklemenin önemi konusundaki tezlerini de destekler niteliktedir (PSK 2: 11).

(164) Bir yerleşmenin şehir olabilmesi için nüfusunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecek fonksiyonlara sahip olması gerekir (**Özçağlar, 1979**). (COĞ 5: 61).

(165) **Locke** “altın” kavramının oluşturucularını **şöyle belirtmiştir: “Ateşte eriyip de yok olmamak, altın suyunda çözülmek, bizdeki altın idesini oluşturmak bakımından altının ağırlığı ve rengi kadar gerekli olan idelerdir” (An Essay, II, xxvi, 10)**. (FELS 8: 38).

(163)'te atıfta bulunulan kişinin adı metinde açıklanırken, (164)'te sözleri aktarılarak adı parantez içerisinde verilmektedir. (165)'te ise, atıfta bulunulan kişinin sözleri aynen aktarılmaktadır. Atıf biçimsel olarak nasıl olursa olsun tanıtılma açısından aynı işlevi görmektedir: söylem topluluğu tarafından daha önce kabul edilmiş ve onaylanmış, dolayısıyla kesinlik derecesi yüksek bilgi vermek, ayrıca bilginin kaynağını belirtmek. Nesnellik açısından bakıldığında atıflar, kendi görüşlerini başkalarının görüşleriyle destekleme, böylece paylaşılan öznellik yoluyla bu görüşlerin nesnel gerçekler olarak kabul edilmesini sağlama çabasını ortaya koyması bakımından paylaşılan-öznellik işlevi görmektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında sunulan bilgiyi okuyucular (diğer akademisyenler) tarafından paylaşıldığı varsayılan bağlamlara oturtmak, dolayısıyla yeni bilgiyi yazar ve okuyucunun işbirliği ile kurgulamak önem taşımaktadır. Bu özelliğiyle atıflar bilimsel söylemin çok önemli bir ögesi olan metinlerarası ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır (Hyland, 2000: 21, 32). Bilgiyi öznellikten çıkarıp nesnelleştirmeye yarayan bir

söylem stratejisi olan atıflar biçimsel olarak ne şekilde olursa olsun paylaşılan-öznellik bakış açısı sağlamaktadır.

4.1.8. Kişi adları ve ekleri

Bilginin kaynağını gösterme açısından ‘kişi belirtme’ de bir tanıtlama stratejisi olarak kabul edilmektedir (Aikhenvald 2004: 123). Çözümlememizde makale yazarlarının bilgiye karşı tutumlarını gösterirken kendilerini bilginin kaynağı olarak belirtip belirtmemelerini sağlayan kişi adları ve ekleri tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiştir. Kişi adları ve ekleri konuşucunun/yazarın bilgiye karşı olan öznel ya da nesnel tutumu açısından da büyük önem taşımaktadır. Her sözce örtük olarak bir ‘ben’ ya da ‘biz’ kaynağına sahiptir; fakat bu, genellikle yüzey yapıda yer almamaktadır. Kişisel konuşmaya ilişkin adılın kaldırılması gazete, ders kitabı ve bilimsel makalelerin biçimine uygun görülmektedir (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 201-202). Bütüncü çözümlemesinde kişi adları ve kişi ekleri de çözümlenerek değerlendirilmiştir:

- (166) Bu görüşmelerde elde ettiğimiz nitel verileri harmanlayarak, sistematik bir şekilde sunmak istiyorum (SOS 13: 22).
- (167) Anlatımda sadelik sağlamak amacıyla basit bir sembolleştirmeye başvuracağım... Bununla birlikte, yorumlamada, özellikle “parçası olma” bağıntısını küme kuramsal “içerme” olarak yorumlamaktan kaçınarak, Garro’dan ayrılıyorum (FELS 10: 24).
- (168) Çünkü şimdiki deneyimlerimle geçmişteki deneyimlerim arasında bağ kurabilmem için hepsinin bana ait olduklarını söyleyebilmem gerekir ki, bu da bende transandantal bir ben bilincinin olması demektir (FELS 12: 30).

Yukarıda verilen örneklerden (166) ve (167)’de yazarın kişi ekleriyle kendi kimliğini açıkça ortaya koyması öznel bir tutum sergilediğini göstermektedir. Öte yandan (168)’de birinci tekil kişi adlı ve eklerini kullanmasına karşın, yazar kendinden söz etmemekte, bu durumda olabilecek herhangi birini (kişisiz

(impersonal) birinci tekil kişi) kastetmektedir. Özel olmamakla birlikte evrensel bir gerçek sunmayan bu tümceler paylaşılan-öznellik kutbunda yer almaktadır.

Bütüncede saptanan bir başka kişi adılı ve eki de birinci çoğul kişi adılı ‘biz’ ve onu kodlayan eklerdir. Birinci çoğul kişi kaynağın hem kendi hem de bir başkası (başkaları) hakkında ve adına konuştuğunu göstermektedir. ‘Biz’ adılının iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde, konuşucu kendisi ve hitap ettiği kişi/kişiler dışında bir başkasını (çalışma arkadaş(lar)ını) kastetmektedir (Fowler; Hodge; Kress ve Trew, 1979: 201-202):

(169) *Eğ*e sözcüğüne gelince, son sesteki /e/’nin açıklık derecesi, hatta açık olup olmadığı **biz**ce tartışmalıdır (DİL B 11: 32).

(169)’daki tümce iki yazar tarafından yazılmış bir makaleden alınmıştır ve ‘biz’ adılı bu iki yazara gönderimde bulunmaktadır. Verilen bilgi de yazarların kendi fikirlerini yansıtmakta; dolayısıyla da özneliği kodlamaktadır:

(170) Araştırmamıza konu olan belge ise, Türkiye’nin Tokyo Maslahatgüzarı’nın katıldığı Japonya’daki Ertuğrul Şehitliği’nde yapılan tören vesilesiyle Japonya’daki gazetelerde Türkler hakkında çıkan bir yazıyı içermektedir (TAR 16: 95).

(170)’te yine benzer bir durum söz konusudur; fakat bu kez yazarın öznel kimliği birinci çoğul kişi belirten sonek tarafından kodlanmaktadır. Tümcenin alındığı makalenin yazarı tek kişi olmasına karşın ‘araştırma’ sözcüğüne birinci çoğul kişi eki getirmiştir. Bu kullanımın amacı, yazarın alçak gönüllülük ve saygı göstererek yaptığı çalışmayı söylem topluluğunun diğer üyelerine de mal etmesidir. Böylece hem eleştiriden uzak kalmakta hem de okuyucularla yandaşlık kurmaktadır.

Birinci çoğul kişi adılı ya da ekinin ikinci anlamı ise, konuşucunun kendisi ile birlikte okuyucuyu/dinleyiciyi kastetmesidir. İşlevi katılım ve dayanışma uyandırmasıdır (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 201-202).

(171) Selçuklu seramiklerini bezeyen figürlerde Orta Asya step kültürünün yansımalarını ve İslamiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen Şaman inançlarından etkilenen anlatımların izlerini gözleriz (SAN TAR 9: 61).

(172) Özellikle 1990 sonrasında, katılımcılık, demokrasi ve eşitsizliğin giderilmesi gibi politik seçimler gerektiren kararlarda üç terimin birbirinin yerine geçirilerek kullanıldığını görmeye başladık (SOS 12: 44).

(173) Bu bakımdan bakıldığında, sanat ve güzellik üzerine felsefi düşünmenin tarihi, yani başka bir ifadeyle 'Sanat Fesefesi'nin tarihi, felsefe tarihinin kendisi kadar, hatta kavramın sınırlarını biraz zorlarsak, sanat tarihinin kendisi kadar eski, uzak, uzun, uzun ve kesintisiz bir tarihtir bile diyebiliriz (FELS 9: 41).

(174) Veri tabanımızda gözlemlediğimiz bir diğer ilişki türünü başka bir örneklem yardımıyla inceleyelim (DİLB 13: 65).

(171)'de yazar birinci çoğul kişi ekiyle kendisiyle birlikte okuyucuları da kastetmekte; böylece öznel görüşünü paylaşılır kılmaktadır. (172), (173) ve (174)'teki ekler de aynı amaca hizmet etmekte, dolayısıyla paylaşılan öznellik bakış açısı oluşturmaktadır. Bu kullanımıyla birinci çoğul eki hem yazarın öznel kimliğini gizlemede yararlandığı bir kaçınma stratejisi görevi üstlenmekte hem de okuyucuyu metnin içine katarak kişilerarası ilişkileri kurmada rol oynamaktadır.

4.1.9. Sözbilimsel sorular:

Çözümleme sırasında az sayıda ve yalnızca Felsefe alanında olmasına karşın tanıtlama işlevi gören sözbilimsel sorular da saptanmıştır. Sözbilimsel sorular bir konuyu sorgulamamakta, okuyucunun/dinleyicinin zaten inandığı bir konuyu değerlendirmekte veya onu bu konunun kabul edilebilirliğine ikna etmektedir. Sözbilimsel sorular aracılığıyla bir fikir ya da bakış açısını geliştirme, bir fikri savunma, bir fikir ya da rakibe saldırma, bir tartışmayı sonuca bağlama gibi pek çok söylemi gerçekleştirilebilir (Ilie, 1994: 39). Bakış açısı işlevini gören sözbilimsel sorulara, metin içerisinde okuyucu/dinleyici tarafından verileceği varsayılan yanıtlar

verilebilir ya da yanıtlara okuyucunun/dinleyicinin tümevarıma dayalı mantıksal çıkarım yoluyla ulaşacağı varsayılarak sorular yanıtlanmadan bırakılabilir (Ilie, 1994: 39):

(175) **Bu durumda A kişinin B kişisinden, S çubuğunun boyuna ilişkin olarak daha fazla bilgisi vardır diyebilir miyiz?** Sağduyusal olarak, bu sorunun cevabı “hayır” olmalıdır; çünkü “evet” olsaydı, sadece adlandırma yaparak bir takım bilgileri edindiğimiz gibi bir sonuca varmaktayız (FELS 2: 60).

(176) Anonim metin onun “*Doğunun derinliklerinden, Ekbatana*” (Türkistan)’dan geldiğini yazmakla yetinirken, Demetrius Chrysoloras Timur’u Kuzeyin en uç köşesinden gelen hükümdar olarak sunuyor. **Burada Timur’a Kuzeyli denilmesi acaba onun Altın Orda Hanlığına karşı yaptığı faaliyetlerle ilgili midir?** Bu mümkün (TAR 10: 46).

(175)’teki sözbilimsel sorunun ve verilen yanıtının işlevi, okuyucuyu yazarın fikrini kabul etmeğe ikna etmeye çalışmasıdır. Yazar kendi fikrini mantıksal olarak herkesçe kabul edilmesi gereken bir gerçek gibi sunmaktadır. (176)’da da aynı durum söz konusudur. Yazar sorduğu soruyu yine kendisi yanıtlayarak özgün görüşünü ortaya koymakta ve paylaşılır kılmaktadır. Sözbilimsel sorular katılım sağlama ve yandaşlık oluşturma amacı taşıdığı için okuyucuyla kişilerarası ilişkiler kurmada rol oynamaktadır ve çözümlememizde paylaşılan-öznellik işlevli bir tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiştir.

Buraya kadar bütüncenin çözümlenmesi sonucunda elde edilen nitel bulgular sergilenmiş; tanıtlama işlevi gören dilsel düzenekler ve bunların öznellik, nesnellik ya da paylaşılan-öznellik bakış açılarından hangisini yansıttığı örneklendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Öznellik ve nesnelliğin tanıtlama belirticileri aracılığıyla ifade edilmesinin büyük ölçüde bağlam bağımlı olduğu görülmektedir. Bir sonraki bölümde tanıtlama belirticilerinin öznellik-nesnellik boyutu yeniden ele alınarak bu işlevlerin daha ayrıntılı bir biçimde açıklanması amaçlanmıştır.

4.2. Nitel Bulguların Nesnellik-Öznellik Düzleminde Yeniden Değerlendirilmesi

Yukarıdaki bölümde yer alan örnekler nesnellik, öznellik ve paylaşılan-öznellik açısından değerlendirildiğinde belli dilsel düzeneklerin açık biçimde öznelliği kodladığı görülmektedir. Bunlardan en önemlileri tekil ve çoğul birinci kişi adıl ve sonekleridir. Türkçede adıllar özellikle özne konumunda olduğunda yüzey yapıda yer almayıp yüklemde eklerle kodlandığından, bütüncedeki örneklerde daha çok soneklere rastlanmıştır. Tek yazarlı bilimsel makalelerde öznellik birinci tekil kişi ekleri ile belirtilmiştir:

(177) Araştırmada Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümün'deki öğrencilerle, yazın İzmir bölgesindeki yazlıklara gelen gençlerle ve 2002 yılında Isparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı köylere gelenlerle gerçekleştirdiğim görüşmelere dayanmaktadır. Bu görüşmelerde elde ettiğimiz nitel verileri harmanlayarak, sistematik bir şekilde sunmak istiyorum (SOS 13: 22).

(178) Böylece konuya Platon'un büyük ölçüde metafiziğe başvuran İdea'lar kuramından kısaca söz ederek gireceğim (FELS 6: 91-92).

Sosyoloji ve Felsefe alanlarından alınmış yukarıdaki örneklerde yazar öznel kimliğini açık biçimde kodlamakta ve böylece verdiği bilginin kendine ait olduğunu ya da bilginin sorumluluğunu yüklediğini göstermektedir. Birden fazla yazarı olan makalelerde ise tekil birinci kişi eklerinin yerini çoğul birinci kişi ekleri almaktadır:

(179) Daha açıklayıcı olacağını düşünerek, elde ettiğimiz bu ön sayısal bilgileri görsel olarak grafikler ile tanıtmaya çalışmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz (SAN TAR 14: 115).

Örnek (179)'daki tümce iki yazarlı bir makaleden alınmıştır. Bu örnekte de yazarlar kimliklerini saklamamış; kişi ekleriyle açıkça ortaya koymuşlardır.

Özneliği kodlayan bir başka dilsel düzenek ise, varsayım ya da çıkarım gibi durumları kodlayan *-Abilir* sonekidir. Varsayım ve çıkarımlar kişisel değerlendirmeye dayalı olduğu için *-Abilir* güvenilirliği düşük, öznel bir tanıtlama işlevini yerine getirmektedir:

(180) Türkiye’de okulöncesi dönemdeki çocukların Batı’dakiler kadar başarılı olmamaları, hem ailede hem de yuvalarda yaratıcı ifadenin ne ölçüde desteklendiğiyle ilişkili **olabilir** (PSK 15: 38).

Örnek (180)’de yazar Türkiye’deki okul öncesi çocukların yaratıcılık konusundaki başarılarının aile ve okul öncesi eğitimde gördüğü destek ile doğru orantılı olabileceğine dair kişisel varsayımını *-Abilir* ekiyle kodlayarak belirtmektedir. Benzer bir durum da *-Abilir* ekiyle aynı işlevi gören *belki*, *muhtemelen*, *olasılıkla* gibi belirteçler ve *olası*, *mümkün*, *muhtemel* gibi sıfatların kullanımında sözkonusudur.

(181) Kronolojik Tasnifte, en erken buluntu seramik literatüründe Geç Roma Kırmızı Astarlı Baskı Bezekli Kapalar olarak adlandırılan **olasılıkla** İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait alçak halka kaideli gövde parçasıdır (SAN TAR 4: 1).

(182) Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, sorular aracılığıyla değişimlenen olay sonrası yanlış bilginin, güçlü bir bellek yanılması yarattığını söylemek **mümkündür** (PSK 8: 53).

(181)’deki *olasılıkla* belirteci yazarın buluntulara ilişkin tahminini gösterirken (182)’deki *mümkün* sıfatı da yazarın sözkonusu bulguların değerlendirilmesi sonucundaki varsayımını göstermektedir.

Bütüncede öznellik belirttiği saptanan dilsel düzenekler yukarıdaki gibi özetlenebilir. Özneliği açıkça kodlayan bu düzeneklerin yanı sıra işlevi paylaşılan-öznellik bakış açısı oluşturmak olan dilsel düzenekler de gözlemlenmiştir. Hatırlatmak gerekirse, paylaşılan-öznellik öznel bir gözlem ya da görüşün başkaları tarafından da aynı biçimde algılanması sonucunda ortaya çıkan durumdur. Öznel bir

gözlem ya da görüşün giderek paylaşılması onun kabul gören nesnel bir gerçek haline gelmesini sağlamaktadır. Paylaşılan-öznellik belirten dilsel düzenekler bu neselleştirme işlevini yerine getirmektedir. Bu düzeneklerin en önemlilerinden biri birinci tekil kişi adılı ya da ekleri yerine yazar ve söylem topluluğunun üyelerine gönderimde bulunan birinci çoğul kişi adıl ve eklerinin kullanımındır:

(183) Bu bakımdan bakıldığında, sanat ve güzellik üzerine felsefi düşünmenin tarihi, yani başka bir ifadeyle 'Sanat Fesefesi'nin tarihi, felsefe tarihinin kendisi kadar, hatta kavramın sınırlarını biraz zorlarsak, sanat tarihinin kendisi kadar eski, uzak, uzun, uzun ve kesintisiz bir tarihtir bile diyebiliriz (FELS 9: 41).

(183)'te yazar Sanat Felsefesi tarihine ilişkin görüşünü birinci çoğul kişi ekleri kullanarak okuyucuların, yani söylem topluluğu üyelerinin de paylaştığı bir görüş olarak sunmakta, böylece daha nesnel bir bakış açısı sergilemektedir.

Bilimsel metinlerde en yaygın olarak kullanılan tanıtlama belirticilerinden biri öznel bir görüşün bir başkasının öznel görüşüyle birleştirilmesi ya da desteklenmesi işlevini yerine getiren atıflardır:

(184) *Boş, düz, kuru, dolu, sert* gibi sıfatlarda derece, herhangi bir standardı aşmak veya altında kalmak anlamında yorumlanmaz (Kennedy ve McNally, 1999). (DİLB 2: 5).

(184)'te yazar Kennedy ve McNally'nin yorumunu benimsemekte ve kendisi de aynı fikirde olduğu için bu görüşü oldukça kesin ve nesnel bir biçimde sunmaktadır. Atıflar daha önce de belirtildiği gibi genel geçer kurallara ya da üzerinde bilimsel gerçek olarak uzlaşılan fikir ya da düşüncelere ulaşma sürecinde önemli bir rol oynamakta ve bu özelliği nedeniyle de paylaşılan-öznellik bakış açısının dilsel olarak kodlanması işlevini üstlenmektedir.

Paylaşılan-öznellik belirten bir başka dilsel strateji de sözbilimsel sorulardır. Sözbilimsel sorular yazarın, söylem topluluğunun üyeleri olan okuyucularla

dayanışma sağlaması ve böylece kendi öznel görüşlerinin onlar tarafından da paylaşıldığı önvarsayımını belirtmesi işlevlerini yerine getirmektedir:

(185) İşte Locke'un ikincil yani renk, ses vb.larının nesnelere değil yalnızca bizim anlığımızda bulunduğunu belirtmesi duyuları bu özelliğini anlatmaktadır. Locke'un yanılması, nesnelere bulunmadığını belirttiği bu niteliklerin bize nesnelere üzerine bilgi verdiğini kabul etmesinden ileri gelmektedir. **Bununla ikincil niteliklerin bize hiç bilgi vermediğini mi ileri sürüyoruz?** Hayır. İkincil nitelikler bize bilgi verirse de bu, nesnelere ne olduğunun değil, ne olduklarını başka yollardan öğrenmiş olduğumuz nesnelere hangisinin karşısında bulunduğumuzun bilgisidir (FELS 6: 95).

(185)'te yazar sorduğu evet-hayır sorusunu kendisi yanıtlamakla aslında "Bununla ikincil niteliklerin bize hiç bilgi vermediğini ileri sürmüyoruz" biçimindeki bir bildirim tümcesinin yerine bir sözbilimsel soru kullanmaktadır. Bunu tercih etmesinin nedeni ileri sürdüğü fikri paylaşılır kılmak istemesidir. Ayrıca okuyucuları dahil ettiği birinci çoğul kişi adil ve ekleri de paylaşılan-öznellik bakış açısının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Bilimsel metinlerde paylaşılan-öznellik bakış açısını kodlayan dilsel düzenekler arasında edilgenleştirme ve adlaştırma da yer almaktadır. Bütüncede bu iki düzeneğin genellikle bir arada kullanıldıkları gözlemlenmiştir. Adlaştırma yazarın verdiği bilgiyi dolaylı hale getirmesini sağlarken, edilgenleştirme de bilginin kaynağı olarak yazarın kendini göstermek yerine kimliğini örtüklemesini sağlamaktadır:

(186) Tüm bu nedenlerle, farklı kaynakların yaptıkları değerlendirmeleri karşılaştırırken ortalama performans puanının kullanılmış olmasının bu çalışmada ciddi bir problem yaratmadığı **söylenebilir** (PSK 20: 38).

(187) Bölgeler bazında ortaya çıkan bu değerler, İzmir kentine ait toplam 178 mahalle itibarıyla ayrı ayrı incelendiğinde ve mekânsallaştırıldığında ise, İzmir kentinin yöresel bazda tam bir mozaik sergilediği ve dolayısıyla nüfus yapısındaki çeşitliliğin kent mekânında da yedi bölge ile temellenen bir çeşitlilik içerisinde yer aldığı **görülmektedir** (SOS 15: 85).

(186)'da yazar "...çalışmada ciddi bir problem yaratmamaktadır" gibi kesin bir ifade kullanmak yerine süreci adlaştırmakta ve "-dığını söyleyebilirim" yerine edilgen yapı kullanarak kendi kimliğini örtükletmektedir. (187)'de de benzer bir durum sözkonusudur. Yazar "... çeşitlilik içerisinde yer almaktadır" yerine yine süreci adlaştırmakta ve konuya ilişkin gözlemini edilgen yapı kullanarak örtükletmektedir. Kısacası, adlaştırma ve edilgenleştirme özneliği örtükletirerek nesnellemeye yönelik dilsel stratejiler olarak kullanılmaktadır.

Yukarıdaki açıklama ve örneklerden anlaşılacağı gibi, öznellik ve paylaşılan-öznellik belli dilsel düzeneklerle açıkça kodlanabilmektedir. Nesnelliğin ise, bölüm 4.1'de bütünceden alınan örneklere dikkat edildiğinde, ancak, öznellik ya da paylaşılan öznellik belirten dilsel düzeneklerin olmaması durumunda sağlandığı görülmektedir:

(139) Bütünün bir parçası olan insan da, kendi doğasının yasalarına göre, bütünün gücü aracılığıyla eylemde bulunur (FELS 1: 8).

(139)'da yer alan tümcede kesin, genel geçer bilgiyi sunmaya yarayan *-A/İr* eki kullanılmakta, böylece nesnel bir etki yaratılmaktadır. Oysa, aynı tümce "**Kanımca**, bütünün bir parçası olan insan da, kendi doğasının yasalarına göre, bütünün gücü aracılığıyla eylemde bulunur" biçiminde düzenlendiği takdirde öznel bir tutumu; "Bütünün bir parçası olan insanın da, kendi doğasının yasalarına göre, bütünün gücü aracılığıyla eylemde bulunduğu düşünül**mektedir**." biçiminde düzenlendiğinde ise paylaşılan-öznellik bakış açısını yansıtmaktadır. Özgün tümceyi nesnel kılan öznellik ya da paylaşılan-öznellik belirten düzeneklerin bulunmamasıdır. Bu nedenle Nuyts (2001: 388) haklı olarak 'nesnellik' yerine 'öznellik dışı' (non-subjectivity) ifadesini kullanmaktadır. Araştırmamızın bütüncesinden elde edilen bulgular da sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nesnelliğin kişi adları ve ekleri gibi öznellik belirten dilsel düzeneklerin kullanılmasından kaçınılması ve özneliğin, edilgenlik gibi bazı dilsel düzeneklerle örtükletirilerek nesnelleştirilmesi yoluyla sağlandığını göstermektedir.

Bütün bu bulgular bütüncede saptanan tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde bilginin güvenilirlik derecesi yüksek ve nesnel biçimde sunulması, karşıt görüş ve eleştiriden kaçınılması nedeniyle ileri sürülen görüşlerin kesinliğinin yumuşatılması, yazarın öznel kimliğinin örtükleştirilerek önermelerin nesnelleştirilmesi, okuyucuyla dayanışma sağlanması, üretilen metnin ilgili disiplinde üretilmiş diğer metinlerle ilişkilendirilmesi işlevlerinin yerine getirilmesinde rol oynadığını göstermektedir. Böylece tanıtlama belirticileri, bilimsel metin yazarının, söylem topluluğunun diğer üyeleri olan okuyucularla kişilerarası ilişkileri kurmasında, diğer bir deyişle metnini söylem topluluğunun gereklilikleri çerçevesinde üretmesinde işlevsel olan dilsel stratejiler olarak yorumlanabilir.

Bütünceden elde edilen nitel bulgular nesnellik-öznellik işlevleri açısından böylece özetlendikten sonra saptanan tanıtlama belirticilerinin nesnellik, öznellik ve paylaşılan-öznellik belirtme özelliklerine göre sayısal yoğunlukları da bir sonraki bölümde sergilenmektedir.

4.3. Nicel Bulguların Değerlendirilmesi

Daha önce belirtildiği gibi çözümlemenin nicel bulguları, yani çözümlenen tümce sayısı, saptanan tanıtlama belirticisi sayısı ve bu tanıtlama belirticilerinin nesnel, öznel ve paylaşılan-öznellik kutupları olmak üzere üstlendikleri işlevlerdeki dağılımları da kaydedilmiştir. Bu bulgular Çizelge 7’de gösterilmiştir:

Çizelge 7. Çalışmadan elde edilen nicel bulgular

Alan	Tümce sayısı	Tanıtlama Belirticisi sayısı	Öznel	Nesnel	Paylaşılan-öznellik
Tarih	4423	5704	194	3753	1757
Sanat Tarihi	3859	4655	272	3499	884
Coğrafya	1458	1606	98	1226	282
Sosyoloji	4910	5448	286	4434	728
Felsefe	2915	3676	450	2488	738
Psikoloji	5271	6676	320	4569	1787
Dilbilim	2674	3157	139	1898	1120
Toplam	25510	30922	1759	21867	7296

Çizelge 7’de görüldüğü gibi incelenen toplam 25.510 tümcede 30.922 tanıtlama belirticisi saptanmıştır. Bu tanıtlama belirticilerinin 1.759’u öznel bakış açısı gösterme işlevini üstlenirken, 21.867’si nesnellik, 7.296’sı ise paylaşılan-öznellik belirtmektedir. Bu dağılımı daha iyi görmek ve karşılaştırma olanağına sahip olabilmek için Çizelge 8’de işlevler yüzde olarak gösterilmiştir:

Çizelge 8. Nicel bulguların yüzdeler oranları

Alan	Öznel	Nesnel	Paylaşılan-öznellik
Tarih	% 3	% 66	% 31
Sanat Tarihi	% 6	% 75	% 19
Coğrafya	% 6	% 76	% 18
Sosyoloji	% 5	% 81	% 14
Felsefe	% 12	% 68	% 20
Psikoloji	% 5	% 68	% 27
Dilbilim	% 4	% 60	% 36
Toplam	% 6	% 70	% 24

Çizelge 8’de de görüldüğü gibi, bütüncüyi oluşturan sosyal bilimler alanlarında öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik bakış açılarının dilsel

temsilleştirmeleri nicel olarak oldukça eşdağılımlı sonuçlar sergilemektedir. Bütüncenin genelinde öznellik ifade eden tanıtlama belirticileri sayısının toplam tanıtlama belirtici sayısına oranı %6 iken bu oran nesnellik ifade eden tanıtlama belirticileri için %70, paylaşılan-öznellik belirten tanıtlama belirticileri için ise %24'tür. Paylaşılan-öznellik bakış açısını gösteren tanıtlama belirticilerinin nesnel bir etki yaratmak amacıyla kullanıldıkları düşünüldüğünde, tanıtlama belirticilerinin toplam %94'ünün nesnellik ifade ettiği, %6'sı gibi küçük bir bölümünün ise, öznellik ifade ettiği görülmektedir. Bu sayısal sonuçlar sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde, büyük çoğunlukla, nesnellik belirtme işlevi üstlenen tanıtlama belirticilerinin tercih edildiğinin, öznellik belirtme işlevi üstlenen tanıtlama belirticilerinin kullanımından ise kaçınıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu dilsel seçimlerin altında yattığı düşünülen sebepler tartışma bölümünde irdelenmiştir.

Öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik bakış açılarının bütüncede incelenen bilim dallarındaki dağılımına bakılacak olursa özneliliğin dilsel olarak kodlanması birbirine yakın oranlarda olsa da %3'le en düşük oranda tarih metinlerinde görülmüştür. Dilbilim metinleri de %4'le oldukça düşük bir öznel bakış açısı sergilemektedir. Oysa, tarih ve dilbilim metinlerinin paylaşılan-öznellik yüzdelerine bakılırsa oldukça yüksektir. Tarih metinlerinde %31, dilbilim metinlerinde ise, %36 oranında özneliliği örtükleştirilen dilsel düzenekler kullanılmıştır. Dolayısıyla, bu alanlara ait metinlerde öznellik oldukça yüksek düzeydedir, fakat örtükleştirilmiştir. Bu alanlarda bilginin öznelinden çok nesnel biçimde sunulmasının önem taşıdığı düşünülebilir.

Sosyoloji ve psikoloji alanlarında öznellik %5 oranındadır; fakat bu iki alanın nesnellik ve paylaşılan-öznellik oranlarında önemli bir fark olduğu saptanmıştır. Psikoloji alanında %27 ile özneliliğin daha yüksek oranda örtükleştirildiği, sosyoloji alanında ise, örtükleştirilmenin %14 oranında; buna karşın nesneliliğin %81 ile tüm alanlar içerisinde en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu oranlara bakarak sosyoloji alanında özneliliğin örtükleştirilmesinden çok bilginin nesnel biçimde sunulmasının önem taşıdığı düşünülebilir.

Sanat tarihi ve coğrafya alanlarına ait metinlerde saptanan öznelliğin %6'yla bütüncedeki metinlerin tümünde saptanan öznellik yüzdesine eşit bir oran sergilediği görülmüştür. Bu iki alanın nesnellik ve paylaşılan-öznellik oranları da sırasıyla %75, %76 ve %19 ve %18 ile birbirine son derece yakın görünmektedir. Özellikle %75 ve %76 oranındaki nesnellik, metinleri çözümlenen diğer alanlarla ve metinlerin toplamının nesnellik oranıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir orandır. Bu sonuç, sanat tarihi ve coğrafya alanlarında araştırmacıların yaptıkları kazılar ve keşifler yoluyla birinci elden edindikleri bilgileri güvenilirliği yüksek nesnel dil kullanımı aracılığıyla kodladıkları biçiminde yorumlanabilir.

Felsefe alanındaki metinlerin çözümlenmesinden elde edilen nicel bulgular özellikle %12'lik öznel bakış açısının yansıtılması oranıyla diğer alanlardan belirgin bir farklılık göstermiştir. Öznelliği örtükleştirerek paylaşılan-öznellik boyutuna taşıyan tanıtlama belirticilerinin kullanımı da %20 ile dikkate alınmaya değer bir orandadır. Felsefe metinlerinde öznel bakış açısını açık biçimde kodlayan dilsel düzeneklerin diğer alanlara göre yoğunluk göstermesinin, felsefenin başlangıçta düşünürlerin gerçekliğe ve hayatın anlamına ilişkin öznel düşüncelerini paylaşmalarına dayalı bir disiplin olarak doğmasından kaynaklandığı ve öznelliğin yazma geleneğinde etkisini hala sürdürdüğü düşünülebilir.

4.4. Tartışma

Sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel makalelerde tanıtlama işlevi gören dilsel düzeneklerin incelendiği çalışmamızdan elde edilen bulguları nitel bulgular ve nicel bulgular olarak iki başlık altında incelemiştik. Çözümleme sonucunda elde ettiğimiz nitel bulgular çalışmamızın 'Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimlere ilişkin metinlerde hangi dilsel düzeneklerle kodlandığı' biçimindeki birinci araştırma sorusunun yanıtını oluşturmaktadır. Tanıtlama belirticisi işlevini gören dilsel düzeneklerin neler olduğunu saptamada Chafe (1986)'nin tanıtlamaya ilişkin tanımından yola çıkılarak, konuşucu/yazar tarafından verdiği bilginin kaynağı ve güvenilirlik derecesine karşı tutumunu yansıtmada sistematik olarak kullanılan dilsel düzeneklerin tümü tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla,

'konuşucunun/yazarın verdiği bilgiye karşı tutumunu yansıtma' ölçütünü karşılayan dilsel düzeneklerin Türkçede sosyal bilimler alanına ilişkin metinlerde tanıtlama işlevini gördüğü saptanmış ve bu sonuç çalışmamızın birinci araştırma sorusunu yanıtlamada yeterli olmuştur.

Çalışmamızın, 'Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin metinlerde ne tür söylem işlevleri yükledikleri' biçimindeki ikinci araştırma sorusu da bütüncü çözümlenmesinden elde ettiğimiz nitel bulgularla yanıtlanabilmiştir; çünkü tanıtlama belirticisi olarak saptanan dilsel düzenekler aynı zamanda yazarın sunduğu bilgiye karşı olan tutumunun öznel mi, nesnel mi, yoksa paylaşılan-öznel mi olduğunu göstermede üstlendiği rol açısından da değerlendirilmiştir. Saptanan tanıtlama belirticilerinin öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik işlevleri açısından metinlerdeki dağılımı sayısal olarak da hesaplanmıştır. Bu nicel bulgular, çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçların, 'tanıtlama belirticilerinin özneliğin nesnelleştirilmesi işlevini yüklediği' biçimindeki önvarsayımımızı desteklemiştir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, çalışmamızın kuramsal çerçevesinde Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modelinden yararlanılmıştır. Tanıtlama belirticilerinin, yazarın sunduğu bilgiye karşı olan tutumunu göstermesi işlevi Halliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinde yer alan dilin üç üst-işlevinden biri olan kişilerarası işlevle örtüşmektedir (Hyland, 2000: 112). Kişilerarası işlev insanların başkalarıyla iletişimsel eylemlere katılmalarını ve duygu, tutum ve yargıları anlama ve ifade etmelerini sağlamaktadır (Halliday, 1994: 179). Tanıtlama belirticileri de yazarın, sunduğu bilgiye ve okuyuculara karşı bir bakış açısı oluşturmasını ve metindeki görünürlük düzeyini belirlemesini sağlamaktadır (Hyland, 2000: 112-113). Halliday'in Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modelinin tümceyi alt ve üst birimleri arasındaki ilişkiler aracılığıyla inceleyerek üst-işlevlerin nasıl yerine getirildiğini açıklaması bu modelin konuşucunun/yazarın her tümcede verdiği bilgiye olan tutumunun, yani tanıtıcılığın incelenmesi için de uygun bir zemin oluşturmuştur. Herhangi bir bilginin tamamen yansız olarak sunulması mümkün değildir. Yazarın/konuşucunun bilgiye olan tutumu, ister açık ister örtük biçimde olsun, her

tümcede yer almaktadır (Fairclough, 1992: 158; Doğan ve Kocaman, 1999: 66; Sanders, 2000: 10). Bütüncemizdeki her tümcenin çözümlenerek tanıtılma işlevi gören dilsel yapıların belirlenmesi, bu yapılar aracılığıyla kişilerarası işlevin nasıl yerine getirildiğinin de saptanmasını sağlamıştır. Ayrıca, Halliday'e göre, dilsel çözümlemeyi metinsel bağlamla ilişkilendirmeyi sağlayan üç değişken bulunmaktadır: *alan* (field), *katılımcı* (tenor) ve *biçim* (mode). Alan dil kullanımıyla ifade edilen konu ve eylemlerle ilgilidir. Katılımcı dil kullanıcılarını, dil kullanıcılarının amaçlarını ve birbirleri ile olan ilişkilerini göstermektedir. Biçim ise, iletişim kanalını göstermektedir. (Fries ve Gregory, 1995: 7). Örneğin, eğitim bağlamında alan, kimya; katılımcılar, öğretmen ve öğrenci; biçim ise, yazılı iletişim olabilir. Bizim çalışmamızda da alan sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel söylem, katılımcılar bilim insanları ve akademisyenler, biçim ise yazılı metinlerdir. Yazarın tanıtılma belirticilerini kullanımını etkileyen bu üç değişken bütüncemizdeki metinlerin toplumdilbilimsel bağlamını oluşturmaktadır. Çalışmamızda incelenen dilsel birimler, yani tanıtılma belirticileri bu bağlamla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda, sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde saptanan tanıtılma belirticileri yalnızca betimlenmemiş, bunun yanı sıra bu yapıların sözkonusu bilimsel metinlerde kullanılmasının ne gibi söylemsel ve ideolojik amaçlara hizmet ettiği de belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda söylem yapılarını yalnızca betimlemek yerine onları toplumsal etkileşimin ve özellikle toplumsal yapının özellikleri açısından açıklamaya çalışan (Van Dijk, 2001: 352) Eleştirel Söylem Çözümlemesi genel çerçevesi de benimsenmiştir. Eleştirel Söylem Çözümlemesi büyük ölçüde, toplumsal ve kültürel yapı ve süreçler ile metin özellikleri arasında bağlantılar kurmayla ilgilidir (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280). Tanıtılma belirticilerine ilişkin olarak çalışmamızdan elde edilen bulgular da bilimsel söylemin ideolojisini ve günümüzdeki bilimsel paradigmayı yansıtmadaki rolü açısından değerlendirilmeye elverişlidir.

Çalışmamızda Bütüncü-Temelli Çözümleme Yönteminden yararlanılmıştır. Dilin bir işlevine odaklanarak söylemde bu işlevin gerçekleşme biçiminin

incelenebilmesini sağlayan bu yöntem, sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerdeki tanıtlama belirticileri ve işlevlerini hem nicel hem de nitel açıdan incelememize ve güvenilirliği yüksek sonuçlara ulaşılmanıza olanak sağlamıştır. Bütüncü-Temelli Çözümleme Yöntemi ayrıca, doğal kaynaklardan toplanan gerçek örüntüleri çözümlmeyi gerektirdiği için çalışmamıza deneysel bir nitelik kazandırmıştır.

Bütüncemizin çözümlenmesinden elde ettiğimiz bulgulara göre çalışmamızın ‘Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde hangi dilsel düzeneklerle kodlandığı’ biçimindeki birinci araştırma sorusunu yanıtlayacak olursak, sözkonusu metinlerde kiplik sonekleri, adlaştırma ve edilgenlik, kiplik işlevli sıfatlar ve belirteçler, atıflar, kişi adları, kişi ekleri ve sözbilimsel soruların sistematik olarak bilginin kaynağı ve dolayısıyla kesinlik derecesinin belirtilmesi işlevini yerine getirdiği saptanmıştır.

Bütüncü çözümlenmesi sonucunda tanıtlama işlevi gören dilsel düzeneklerin başında tümcelerin yüklemine ulanan kiplik işlevli soneklerin geldiği görülmüştür. Bu soneklerden biri aşağıdaki örneklerde yer alan –*Dir* sonekidir:

(126) Sözelimi matematik ve fizik bilimi, nesnelere kavranılır hale getirmek için yapılmış sembolik bir dilden ibarettir (FELS 11: 62).

(129) Görgü tanıklığında olay sonrası bilgi etkisi konusunda, son yıllarda giderek artan sayıda araştırma vardır (PSK 8: 48).

Bir genellemenin, genel bir kural ya da bir ilkenin, resmi biçimde bir kesinliğin ifade edilmesi için (Kornfilt, 1996: 81) ya da yapılan açıklamanın gerçekliğini vurgulamak için (Underhill, 1979: 207) kullanılan –*Dir* soneki yukarıdaki örneklerde yazarların verdikleri bilginin kesinliğine olan yüksek düzeydeki güvenlerini göstermekte; böylece Chafe (1986)’nin tanıtıllık tanımına uymaktadır. Yüksek düzeyde güvenilirlik gösteren bir başka sonek de –*Ar* sonekidir. Türkçede geniş zaman eki olan –*Ar* aynı zamanda bilimsel aksiyom

(evrensel gerçek) ifade etme işlevini yerine getirmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 339):

(139) Bütünün bir parçası olan insan da, kendi doğasının yasalarına göre, bütünün gücü aracılığıyla eylemde bulunur (FELS 1: 8).

(140) İçki, dans, raks, çalgı, sürek avı, polo oyunu, aşk sahneleri Selçuklu seramiklerini çeşitli akraba kompozisyonlarla, minyatürlerle yarışacak şekilde süsler (SAN TAR 9: 62).

Bütünceden alınan yukarıdaki örneklerde *-A/İr* ekinin kesinlik gösterme işlevinden yararlanılarak verilen bilginin, yüksek düzeyde güvenilir bilgi olarak sunulması sağlanmaktadır. Bütünce çözümlemesinde, *-mAktAdır*, *-mİştİr*, *-DI*, *-mİştI* ve soneklerinin de yazarın öznel kimliğini belirten herhangi bir dilsel düzenek kullanmaması durumunda, bilginin yüksek güvenilirlik derecesinde sunulmasında rol oynadığı saptanmıştır. Bu soneklerin kullanımı aracılığıyla yazarların, ‘kesin ve deneysel yöntemlerle kanıtlanmış bilgi sunma ve bireysel kimliklerini yaptıkları çalışmanın dışında tutma’ (Hunston, 1994: 192) ilkesini yerine getirebildikleri görülmüştür.

Bütüncemizde saptadığımız tanıtlama işlevi gören soneklerden – *Abil* eki diğer soneklerden farklı olarak varsayımsal ifadeler oluşturması (Göksel ve Kerslake, 2005: 346) nedeniyle daha düşük düzeyde güvenilirlik belirtmekte ve öznel bir tutmun sergilenmesini sağlamaktadır (Palmer, 2001: 33):

(141) Özel sektör çalışanlarının, liderlikle ilgili puanlarının yüksek olması, bu fenomenin bir yansıması **olabilir** (PSK 9: 48).

(142) Klavye kullanım alışkanlıklarının nasıl şekillendiğinin göstergeleri, aynı zamanda yeni bilgi teknolojilerinin gerek toplumlar arası gerekse de bireysel olarak hangi eşitsizliklerin oluşacağıının yol haritası olarak da **okunabilir** (SOS 20: 67).

Bütünceden alınan yukarıdaki örneklerde – *Abil* sonekinin oluşturduğu düşük güvenilirlik anlamı, bu ek yerine yüksek güvenilirlik gösteren *-Dİr* ya da *A/İr*

eklerinin kullanılması durumunda daha iyi anlaşılacaktır. (141)'de '... bir yansıması olabilir' yerine '... bir yansımasıdır' denilmesi, (142)'de 'yol haritası olarak da okunabilir' yerine 'yol haritası olarak da okunur' denilmesi daha genel ve daha kesin bir anlam oluşturmaktadır. Yazarın kesin bir ifade kullanmak yerine varsayım anlamı oluşturan –*Abil* ekini kullanmasının, verdiği bilginin geçerliliğine olan düşük güvenilirlikteki tutumunu göstermesinin yanı sıra bilim insanlarına özgü, onaylanmış, dikkatli ve temkinli bir öznelliğin yansıtılması amacıyla kaynaklandığı düşünülebilir (Fairclough, 1992; 162).

Bütüncemizde tanıtlama işlevi gördüğü saptanan diğer dilsel düzenekler arasında önermenin adlaştırılıp yüklem edilgenleştirilmesi yoluyla öznelliğin örtükleştirildiği dilsel düzenek yer almaktadır. Halliday'in *the conclusion can hardly be avoided that ... (...-diği sonucuna varmak kaçınılmazdır)* biçiminde örneklendirdiği ve konuşucunun/yazarın öznel tutumunu örtükleştirdiğini ileri sürdüğü (1994: 335) bu tür ifadelerin Türkçeye uyarlandığında aynı işlevi yerine getirdiği görülmektedir:

(158) Bu durumda, Çivril-Denizli deprem yöresinde, 17 Ağustos 1999 Kocaeli-Gölcük depremi (7.4 Mw: Moment Magnitüdü) büyüklüğünde bir depremin olamayacağı ifade edilebilir (COĞ 6: 97).

(159) Devlet'in düzenlenmesi açısından dinsel otoriteyi reddetmesi ve teokratik bir devletin karşısında olması bakımından da Hegel'in bir ölçüde Spinoza'ya yakın durduğu söylenebilir (FELS 1: 18).

(158)'de yazar '...bir deprem olmayacaktır' önermesini adlaştırmakta ve edilgen bir yüklem kullanmaktadır. Böylece, kesin bir iddia ortaya atıp eleştirilmek yerine, verdiği bilgiye ilişkin sorumluluğunu gizleyebilmektedir (Oktar, 2001a: 76). (159)'da da benzer bir durum söz konusudur. Yazar, 'Hegel bir ölçüde Spinoza'ya yakın durur' gibi kesin bir ifade kullanmak yerine iddiasını adlaştırmakta, böylece etkisini azaltmaktadır. Yüklemi edilgenleştirme yoluyla da 'ben söylüyorum' ifadesinden kendi kimliğini silmekte, böylece verdiği bilgiyi tarafsız bir biçimde sunabilmektedir. Her iki örnekte –*Abil* ekinin kullanılması da, iddianın kesinliğini

azaltmaktadır. Tarafsızlık ilkesinin benimsendiği bilimsel söylemde oldukça yaygın olan adlaştırma ve edilgenliğe (Oktar, 2001a: 76), bütüncemizdeki metinlerde de öznelğin örtükleştirildiği, yani paylaşılan-öznellik biçimine dönüştürüldüğü tanıtlama stratejilerinden biri olarak sıkça başvurulduğu saptanmıştır.

Sıfatların ve belirteçlerin Chafe'nin İngilizce için belirlediği tanıtlama belirtecileri arasında yer aldığından daha önce söz etmiştik (1986: 266-7):

(37) Well it was just obvious I couldn't work.

'Çalışamadığım besbelliydi.'

(39) It had evidently been under snow.

'Açıkça kar altındaydı.'

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak, Türkçede de sıfat ve belirteçlerin benzer biçimde çıkarıma dayalı tanıtlama işlevi üstlenebildiğini Türkçede kiplik konusunda yapılan çalışmalardan örneklendirmiştik (Ruhi, Zeyrek ve Osam, 1997; 108):

(56) Kesinlikle okula gitmiş.

(57) Mutlaka okula gitmiştir.

(74) Galiba ödevini yapmış.

(75) Herhalde ödevini yapmıştır.

Yukarıdaki örneklerde (56) ve (57) yazarın bilgiye karşı yüksek güvenilirlikteki tutumunu yansıtmakta, (74) ve (75)'te ise, düşük güvenilirlikteki bir tutumu göstererek –*Abil* ekindekinin kullanımına benzer bir biçimde öznel bir etki oluşturmaktadır.

Çalışmamızın bütüncesinde de tanıtlama işlevi üstlenen sıfatlar ve belirteçler saptanmıştır:

(160) **Muhtemelen** divan-ı harp mahkemesi İstanbul Cinayet Mahkemesi içinde kurulmuş veya sonradan divan-ı harp mahkemesinden vazgeçilmiş tutuklular divan-ı harp yerine cinayet mahkemesinde yargılanmışlardır (TAR 17: 110).

(162) Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, sorular aracılığıyla değişimlenen olay sonrası yanlış bilginin, güçlü bir bellek yanılması yarattığını söylemek **mümkündür** (PSK 8: 53).

Yukarıdaki örneklerde yer alan *muhtemelen* belirteci ve *mümkün* sıfatı tahmine dayalı çıkarımları göstermekte, güvenilirliği düşük bilgiyi kodlayarak öznel bir tutumu belirtmektedir.

Chafe (1986) bilimsel metinlerde kullanılan atıfların bilginin kaynağı ve güvenilirlik derecesini belirtme işlevini üstlendiğini, bu yüzden bir tanıtlama stratejisi olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Chafe (1986)'nin tanıtlama tanımını benimsediğimiz çalışmamızda atıflar, tanıtlama belirticisi olarak kabul edilmiş ve bilimsel metinlerin önemli bir özelliği olduğu için bütüncede çok sayıda atıf saptanmıştır:

(164) Bir yerleşmenin şehir olabilmesi için nüfusunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecek fonksiyonlara sahip olması gerekir (**Özçağlar, 1979**). (COĞ 5: 61).

(165) **Locke** “altın” kavramının oluşturucularını **şöyle belirtmiştir: “Ateşte eriyip de yok olmamak, altın suyunda çözülmek, bizdeki altın idesini oluşturmak bakımından altının ağırlığı ve rengi kadar gerekli olan idelerdir” (An Essay, II, xxvi, 10)**. (FELS 8: 38).

Yukarıdaki örneklerde yazarlar, atıf yoluyla daha önce söylem topluluğunca kabul görmüş, onaylanmış, dolayısıyla güvenilirliği yüksek bilgi vermekte ve bu bilginin kaynağını açıkça belirtmektedirler. Atıflar, kendi görüşlerini başkalarının görüşleriyle destekleme, böylece paylaşılan öznellik yoluyla bu görüşlerin nesnel gerçekler olarak kabul edilmesini sağlama çabasını ortaya koymasına bakımından

paylaşılan-öznellik işlevi görmektedir. Yeni bilgiyi yazar ve okuyucunun işbirliği ile kurgulamak özellikle sosyal bilimler alanında önem taşımaktadır. Bu özelliğiyle atıflar, daha önce bölüm 2.1.3'te bilimsel söylemin çok önemli bir ögesi olduğunu belirttiğimiz metinlerarası ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır (Hyland, 2000: 21, 32).

Chafe (1986)'nin tanıtısal tanım ve İngilizce için saptadığı tanıtlama belirticilerinden yola çıkarak Türkçede hangi dilsel düzeneklerin tanıtlama işlevi görebileceğini, bu konuda yapılan çalışmaların yardımıyla belirlemiş ve Çizelge 3'te göstermiştik. Bütüncü çözümlemesi sırasında, benimsediğimiz tanıtlama işlevi tanımına uyan başka dilsel düzenekler de olduğu saptanmıştır. Bu dilsel düzenekler kişi adları ve kişi ekleri ve sözbilimsel sorulardır.

Aikhenvald, 'kişi belirtme'nin bilginin kaynağını göstermede rol oynaması açısından bir tanıtlama stratejisi olduğunu belirtmektedir (2004: 123). Kişi adları ve ekleri konuşucunun/yazarın bilgiye karşı olan öznel ya da nesnel tutumu açısından da büyük önem taşımaktadır (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 201-202). Bu yüzden, çözümlememizde kişi adları ve ekleri de incelenmiştir. Tanıtlama belirticisi olarak saptadığımız kişi ekleri öznellik ve nesnellik belirtme açısından iki grupta incelenebilir. Buna göre, birinci tekil ve çoğul kişi adları ve ekleri öznellik belirtmede kullanılabilir:

(166) Bu görüşmelerde elde ettiğimiz nitel verileri harmanlayarak, sistematik bir şekilde sunmak istiyorum (SOS 13: 22).

(167) Anlatımda sadelik sağlamak amacıyla basit bir sembolleştirmeye başvuracağım... Bununla birlikte, yorumlamada, özellikle "parçası olma" bağıntısını küme kuramsal "içerme" olarak yorumlamaktan kaçınarak, Garro'dan ayrılıyorum (FELS 10: 24).

Yukarıdaki örneklerde yazarlar öznel kimliklerini açıkça kodlamakta ve verdikleri bilginin sorumluluğunu üstlenmektedirler. Aynı durum aşağıdaki örnekte de görülmektedir:

(169) *Eğ*e sözcüğüne gelince, son sesteki /e/'nin açıklık derecesi, hatta açık olup olmadığı **biz**ce tartışmalıdır (DİLB 11: 32).

Yukarıdaki örnek iki yazarlı bir makaleden alındığı için *biz* adlı açıkça yazarlara gönderimde bulunmakta ve öznel bir tutumu göstermektedir.

Kişi adıları ve ekleri öznelliğin paylaşılan-öznellik biçimine dönüştürülmesinde de rol oynamaktadır:

(168) Çünkü şimdiki deneyimlerimle geçmişteki deneyimlerim arasında bağ kurabilmem için hepsinin bana ait olduklarını söyleyebilmem gerekir ki, bu da **bende** transandantal bir ben bilincinin olması demektir (FELS 12: 30).

(171) Selçuklu seramiklerini bezeyen figürlerde Orta Asya step kültürünün yansımalarını ve İslamiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen Şaman inançlarından etkilenen anlatımların izlerini gözleriz (SAN TAR 9: 61).

(168)'de yazar, kendinden değil, bu durumda olabilecek herhangi birinden söz etmektedir. Birinci tekil kişi adlı ve ekleri *biz*, *herkes* anlamına gelmekte, böylece verilen bilgi herkese mal edilmektedir. (171)'de de birinci çoğul kişi adlı, konuşucunun kendisi ile birlikte okuyucuya/dinleyiciye gönderimde bulunmakta, katılım ve dayanışma uyandırmaktadır (Fowler, Hodge, Kress ve Trew, 1979: 201-202). Böylece, (168) ve (171)'deki örnekler öznelliği örtükleştirerek paylaşılan-öznelliğe dönüştürmektedir.

Çözümleme sırasında tanıtlama işlevi üstlendiği saptanan bir diğer dilsel düzenek de sözbilimsel sorulardır. Ilie'ye göre, sözbilimsel sorular, okuyucunun verilen bilgiyi paylaştığını önvarsayarak katılım sağlama ve yandaşlık oluşturma işlevini yerine getirmektedir (1994: 39). Bu özelliğiyle, sözbilimsel sorular paylaşılan-öznellik bakış açısı oluşturmaktadır. Bütüncemizden yapılan aşağıdaki alıntılar sözbilimsel soruların bu işlevlerini örneklendirmektedir:

(175) **Bu durumda A kişinin B kişisinden, S çubuğunun boyuna ilişkin olarak daha fazla bilgisi vardır diyebilir miyiz?** Sağduyusal olarak, bu sorunun cevabı “hayır” olmalıdır; çünkü “evet” olsaydı, sadece adlandırma yaparak bir takım bilgileri edindiğimiz gibi bir sonuca varmaktayız (FELS 2: 60).

(176) Anonim metin onun “*Doğunun derinliklerinden, Ekbatana*” (Türkistan)’dan geldiğini yazmakla yetinirken, Demetrius Chrysoloras Timur’u Kuzeyin en uç köşesinden gelen hükümdar olarak sunuyor. **Burada Timur’a Kuzeyli denilmesi acaba onun Altın Orda Hanlığına karşı yaptığı faaliyetlerle ilgili midir?** Bu mümkün (TAR 10: 46).

(175) ve (176)’da yazarlar sordukları sorular aracılığıyla aslında özgün görüşlerini ortaya koymakta, fakat okuyucu tarafından paylaşılır hale getirerek özneliği örtüklemektedir.

Bütüncemizde saptanan bu tanıtlama belirticilerinin, çözümlemeden önce tanıtlama işlevini üstlendiğini öngördüğümüz dilsel düzeneklerle büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Ayrıca, bu bulgular, Türkçede yalnızca tanıtlama işlevi görmek üzere özelleşmiş dilbilgisel yapılar olmadığını, bilginin kaynağı ve güvenilirlik derecesini yansıtmada zaman belirtme, kişi belirtme gibi başka dilbilgisel işlevleri de yerine getiren dilsel düzeneklerden de yararlandığını göstermektedir. Bu durum, Türkçede tanıtlama işlevinin tanıtlama stratejileri kullanan diğer dillerle benzerlik taşıdığını göstermektedir. Örneğin, Fairclough zaman belirtmenin, kesinlik gösteren kiplik işlevi gördüğünü ileri sürmektedir (1992: 159). Türkçede de zaman ekleri kesinlik belirtme işlevini üstlenebilen kiplik görevi görmektedir (Gencan 2001: 304). Sözelimi –*DI* eki geçmiş zaman belirtmenin yanı sıra kesinlik ifade etmektedir. Bütüncemizden elde ettiğimiz örnekler de bu durumu gösterir niteliktedir:

(143) III No.lu Türbe’nin girişi ve güney cephesi üzerindeki penceresi kısmen tahrip olmuş ve birer kuru duvarla kapatılmış durumdaydı. Türbe içindeki toprak ve molozlar temizlendi. Kapının ve pencerenin söveleri ile pencerenin eşiği, aynı malzeme ve harçla sağlamlaştırıldı (SAN TAR 15: 153).

(146) Osmanlı döneminde Tokat bakır cevheriyle değil de, özellikle bakırı işleyen kalhânesi ve bakırdan yapılan eşyaları ile ünlü bir şehirdi (TAR 3: 10).

Yukarıdaki örneklerde (143) duyular arıcılığıyla birinci elden edinilmiş, (146) ise, belgelerle kanıtlanmış, dolayısıyla kesinliği ve güvenilirliği yüksek bilgiyi kodlamakta, bu etkiyi de Türkçede kesinlik gösteren *-DI* geçmiş zaman eki aracılığıyla sağlamaktadır.

Belirlediğimiz tanıtlama belirtecileri yalnızca sosyal bilimler alanındaki bilimsel makalelerle ve çalışmamızın bütüncesi ile sınırlıdır. Farklı metin türlerine ait farklı bütüncelerde tanıtısallığı kodlayan başka dilsel düzeneklerin de bulunabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızın ‘Türkçede tanıtlama belirtecilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde ne tür söylem işlevleri yüklendikleri’ biçimindeki ikinci araştırma sorusunun yanıtına gelince, çözümlememizde tanıtlama belirteci olarak saptanan dilsel düzeneklerin aynı zamanda yazarın sunduğu bilgiye karşı olan tutumun öznel mi, nesnel mi, yoksa paylaşılan-öznel mi olduğunu göstermede de rol oynadığı belirlenmiştir. Buna göre, öznellik öncelikle birinci kişi adları ve ekleri ile kodlanmakta, aynı zamanda olasılık ya da varsayım gösteren kiplik ekleri, kiplik sıfatları ve kiplik belirteçleri ile belirtilmektedir. Yazarın öznel kimliğini örtüklemek için kullandığı paylaşılan-öznellik adıyla incelenen dilsel düzenekleri de birinci çoğul kişi ekleri, atıflar, adlaştırma, edilgenleştirme ve sözbilimsel sorular oluşturmaktadır. Nesnellik ise, Fairclough (1992: 159) ve Nuyts (2001: 388)’un ileri sürdüğü gibi öznellik ve paylaşılan-öznellik belirten dilsel düzeneklerin olmaması ve kesinlik belirten dilsel düzeneklerin kullanılması durumunda ortaya çıkmaktadır:

(169) *Eğ*e sözcüğüne gelince, son sesteki /e/’nin açıklık derecesi, hatta açık olup olmadığı **bizce** tartışmalıdır (DİLB 11: 32).

(161) Kronolojik Tasnifte, en erken buluntu seramik literatüründe Geç Roma Kırmızı Astarlı Baskı Bezekli Kapalar olarak adlandırılan **olasılıkla** İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait alçak halka kaideli gövde parçasıdır (SAN TAR 4: 1).

(169)'da öznellik belirten 'bizce' sözcüğünün bulunmaması halinde *-Dir* sonekinin ifade ettiği kesinlik anlamının yardımıyla tümce nesnel bir bakış açısını yansıtır duruma gelmektedir. (161)'de ise, tam tersine yüklemdeki *-Dir* ekinin kesinliği olasılık ve çıkarım ifade eden 'olasılıkla' sıfatı nedeniyle zayıflamakta ve sunulan bilgi yazarın kişisel tahminini, yani öznel tutumunu belirtmektedir.

Çalışmamızda incelenen dilsel birimleri, yani tanıtlama belirticilerini Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli ile ilişkilendirerek değerlendirmek gerekirse, öncelikle çalışmamızın toplumdilbilimsel bağlamını belirlemek gerekmektedir. Buna göre, çözümlediğimiz metinlerin alanı bilimsel alandır. Bilimsel metinler üretildikleri toplumsal kesimin metin üretme geleneğinde yer alan kurallar ve normlar uyarınca biçimlendirilmektedir. Bilimsel bir metnin bilimsel söylem topluluğunun üyelerince kabul edilmesi yalnızca gerçeği ve deneysel kanıtları sunmasıyla değil, aynı zamanda üyelerin ikna edici olduğunu düşündükleri toplumsal ve dilsel gelenekleri takip etmesi koşuluyla mümkün olmaktadır (Hyland, 2000: 8, 12). Tanıtlama belirticilerinin kullanımını da bu geleneğin koyduğu kısıtlamalar belirlemektedir. Bütüncemizde saptadığımız atıflar, adlaştırma ve edilgenleştirme ya da kişi adları ve eklerinin kullanımı gibi dilsel stratejiler bu geleneğin somut göstergeleridir. Örneğin, aşağıdaki tanıtlama stratejisinin yazarın bilimsel söylem topluluğuna olan sorumluluk ve saygısının bir gereği olduğu düşünülmektedir:

(170) Araştırmamıza konu olan belge ise, Türkiye'nin Tokyo Maslahatgüzarı'nın katıldığı Japonya'daki Ertuğrul Şehitliği'nde yapılan tören vesilesiyle Japonya'daki gazetelerde Türkler hakkında çıkan bir yazıyı içermektedir (TAR 16: 95).

Yukarıdaki örnekte yazarın öznel kimliği birinci çoğul kişi belirten sonek tarafından kodlanmaktadır. Tümcenin alındığı makalenin yazarı tek kişi olmasına karşın, 'araştırma' sözcüğüne birinci çoğul kişi eki getirmiştir. Bu kullanımın amacı, yazarın, alçak gönüllülük ve saygı göstererek yaptığı çalışmayı söylem topluluğunun diğer üyelerine de mal etmesidir. Böylece hem eleştiriden uzak kalmakta hem de okuyucularla yandaşlık kurmaktadır.

Bilimsel metin bağlamının katılımcıları, yani yazar ve okuyucuları bilim insanları ve akademisyenlerdir. Bilim insanları ve akademisyenler ürettikleri metinleri ait oldukları bilimsel söylem topluluğunun geleneğine uygun biçimde oluşturmak zorunluluğunu taşımaktadırlar. İlgili disipline onaylanmış söylem pratiklerine uygunluk topluluğun üyelerince denetlenmekte, topluluk içerisinde üyelik, güvenilirlik ve saygınlık kazanmanın koşulunu oluşturmaktadır (Candlin, 2000: xvii-xviii). Örneğin, hakemli bilimsel dergilerce bilimsel makalelerin kabul edilmesi bilimsel alanın ideoloji ve söylem dizgesine uygunluğun sınanması sonucunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bilimsel metin yazarları metinlerinde bilgi vermenin yanı sıra bu bilgiyi söylem topluluğunun ideolojik amaçları doğrultusunda düzenlemek ve sunmak zorundadırlar. Bu yazılı metinler aynı zamanda yazarların diğer topluluk üyeleriyle iletişim kurdukları bir kanal işlevini görmektedir. Bu yüzden yazarlar metinlerinde eleştirilmekten kaçınma, saygınlık kazanma ve saygınlığı sürdürme amacıyla belli dilsel stratejiler kullanmaktadırlar (Hyland, 2000: 170).

Bilimsel metin yazarlarının stratejik biçimde kullandıkları dilsel yapılar arasında bilgiye olan tutumu gösteren tanıtlama belirticileri önemli bir yer tutmaktadır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde değerlendirilecek olursa, tanıtlama belirticilerine ilişkin seçimler ve bu belirticilerin kullanım yoğunluğu bilimsel söylemin altında yatan ve grup üyeleri arasındaki işbirliğinin temelini oluşturan örtük güç ilişkileri tarafından dayatılmaktadır. Çalışmamızdan elde ettiğimiz nicel bulgulara göre incelediğimiz bilimsel metinlerde %70 oranında nesnellik gösteren tanıtlama belirticilerinin kullanıldığı görülmüştür. Paylaşılan-öznellik gösteren tanıtlama belirticilerinin kullanım sıklığı da %24 oranındadır. Öznelğin nesnelleştirilmesi olarak kabul edilen paylaşılan-öznelliği kodlayan dilsel düzenekler de nesnel bir etki yaratması nedeniyle nesnellik kutbuna dahil edilebilir. Dolayısıyla elde ettiğimiz bulgulara göre çözümlediğimiz metinlerde %94 oranında nesnellik ifade eden tanıtlama belirticilerinin kullanılması tercih edilmiştir. Öznellik gösteren tanıtlama belirticilerinin %6 gibi çok düşük bir oranda kullanılması, yazarların kendilerini metinlerde görünür kılmaktan olabildiğince kaçınmaya çalıştıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Elde ettiğimiz nicel bulgular

çalışmamızın ‘tanıtılma belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerdeki kullanımının altında ideolojik nedenler olduğu’ biçimindeki eleştirel bakış açısına dayanak sağlamaktadır; çünkü tanıtılma belirticilerinin kullanımındaki bu dağılım rastlantısal değildir. Büyük ölçüde nesnel dil kullanılması ve paylaşılan-öznellik diye adlandırıldığımız dilsel düzeneklerle öznelğin nesnelleştirilmesi, bilimsel dil kullanıcılarının söylemlerini *kurumsal tarafsızlık* ve *kişisel görünmezlik* ilkelerine (Oktar, 2001a: 76) dayandırmada kullandıkları dilsel stratejilerdir.

Ayrıca, tanıtılma belirticilerinin bütüncede sistematik olarak kullanılan dilsel düzenekler olduğunun saptanması da bu dilsel stratejilerin, Van Dijk (1998: 6)’ın ileri sürdüğü gibi sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel söylemde normalleştiğinin, meşrulaştığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çalışmamızda saptadığımız tanıtılma belirticilerinin bilim ideolojisinin öngördüğü biçimde tekrarlanarak kullanılması, bu dilsel düzeneklerin yerleşmesine, dolayısıyla, Fairclough (1989: 38)’ın ileri sürdüğü gibi ideolojinin yeniden üretilmesi sürecine katkıda bulunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bir bilim insanı, üyesi bulunduğu topluluğun normları gereğince geçerli ve güvenilir bilgi vermek sorumluluğunu taşımaktadır. Öte yandan, tüm bilim dallarında nesnelğin önünde duran engeller bulunmaktadır (Agassi, 1974: 306). Özellikle sosyal bilimler alanında verilen bilgilerin araştırmacının yorumundan tamamen bağımsız olması pek olası görünmemektedir (Orlandi, 2005: 1). Sosyal bilimlerdeki bu engel araştırmacının çıkarlarının ve duygusal oluşumunun incelediği konuya dahil olmasından kaynaklanmaktadır (Agassi, 1974: 306). Bu engel karşısında bilimselliği sağlamak amacıyla kullanılan dilsel stratejiler bilimsel yazma biçiminin temel bir ögesini oluşturmaktadır (Orlandi, 2005: 1).

Tanıtsallık kavramı verilen bilgiye olan tutumu göstermesi nedeniyle konuşucunun/yazarın metine dahil olma düzeyini belirlemektedir. Metne dahil olma bilimsel dil kullanıcılarının verdikleri bilgiyi nesnellikten uzaklaştıran bir etken olarak görülmektedir. Dolayısıyla nesnelliği en üst düzeyde, öznelliği ise en az

düzyeyde tutma bilimsel metin yazarlarının izlemesi gereken bir ilke niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle yazarlar tanıtılma belirticilerini kullanırlarken tarafsız olamayacakları farkındalığıyla, tarafsız bilgi verme gerekliliklerine olan inançları arasında en üst düzeyde denge kurmaya çalışmaktadırlar (Hyland, 1998: 440).

Dil kullanımındaki stratejiler bilimsel paradigmanın ne doğrultuda olduğunu da göstergesi durumundadır. 19. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüze kadar devam eden pozitivist görüşe göre, bilimsel olmanın şartı ölçülebilir ve nicelleştirilebilir bilgiyle uğraşmaktır. Estetik ve ahlaki duyarlık, değerler, duygular, güdüler, niyetler, bilinç ve ruh gibi kavramlar bilimsel alana sokulmaması gereken kavramlardır (Can, 2005: 2). Sosyal bilimlerin inceleme alanına giren bu kavramlarla uğraşmak bilimsel sayılmamakta doğa bilimlerinin doğayı keşfetme, evrensel gerçekleri ortaya çıkarma çabası bilimsel olarak kabul edilmektedir. Bilimsel alanda ortaya çıkan bu görüş sosyal bilimler alanındaki uygulamaları da etkilemiş sosyal bilimler alanındaki disiplinlerin pek çoğunda doğa bilimlerinin araştırma yöntemlerini kullanma eğilimi ortaya çıkmıştır. Fakat bu eğilim sosyal bilimlerin daha önce sözünü ettiğimiz kaçınılmaz olarak yorumu, yani öznel görüşleri içerme özelliğiyle çelişmektedir. Bu çelişki, sosyal bilimler alanına özgü gerçeğin dil aracılığıyla yeniden kurgulanması yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Tanıtılma belirticilerinin öznelliği örtükletirmek, yani nesnellik oluşturmak amacıyla stratejik biçimdeki kullanımının da bu çabanın bir sonucu olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

Türkçede sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel söylemde tanıtlama belirticilerini ve işlevlerini Halliday'ın Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi Modeli çerçevesinde ve 'Türkçede tanıtlama belirticilerinin sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlandıkları ve ne tür söylem işlevleri yükledikleri' soruları bağlamında inceleyen çalışmamız ilk olarak, tanıtıcılığın ne olduğunu, hangi biçimlerde tanımlandığını açıklayarak işe koyulmuştur. Tanıtıcılığa ilişkin farklı yaklaşımların ve doğal dillerdeki tanıtıcılık dizgelerinin tanıtılıp örneklenmesinden sonra çalışmamız için benimsediğimiz Chafe (1986)'nin 'konuşucunun/yazarın verdiği bilgiye karşı tutumu' biçimindeki tanıtıcılık tanımı ve Chafe'nin İngilizce için belirlediği tanıtlama belirticileri açıklandıktan sonra Chafe'nin saptadığı tanıtlama belirticilerinin gördüğü tanıtlama işlevlerinin Türkçede hangi yapılarla karşılanabildiği Türkçede yapılan araştırmalar ışığında belirlenmiştir. Bütün bu bilgilerin yer aldığı Birinci Bölümde ayrıca tanıtıcılığın bağlam bağımlı özelliğinden söz edilmekte ve farklı söylem türlerinden örnekler verilmiştir.

Çalışmamızın İkinci Bölümünde araştırmamızın genel çerçevesini oluşturan Eleştirel Söylem Çözümlemesinin temel kavramları olan söylem ve ideolojinin tanımı yapılmış, bilimsel söylemin özelliklerine ve farklı bilimsel paradigmalara ilişkin bilgiler verilmiştir. Daha sonra, Eleştirel Söylem Çözümlemesinin tarihçesi, ilkeleri ve amacı tanıtılarak ve bu konuda yapılmış çalışmalardan örneklere yer verilmiştir. Son olarak çalışmamızın dilbilgisel kuramını oluşturan Halliday'ın Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi Modeli tanıtılmış bu modelde dilin üst-işlevlerinden biri olarak kabul edilen kişilerarası işlev ve tanıtlama belirticileri arasındaki ilişki ortaya koyulmuştur.

Araştırma yöntemi ve bütüncüye ayrılan Üçüncü Bölümde, büyük miktarda özgün dilsel verileri ele alan ve anlamın söylemsel olarak ortaya çıkmasının dil düzeyinde incelenmesine olanak tanıyan Bütüncü-Temelli Yaklaşımın özellikleri ve çalışmamıza uygunluğu açısından açıklanmış ve Bütüncü-Temelli Yaklaşım uyarınca oluşturulan çalışma bütüncüsü tanıtılarak oluşturulma aşaması ayrıntılandırılmıştır.

Ayrıca, çalışmamızın bütüncesinin çözümlenmesinde izlenen yol, nitel ve nicel verilerin toplanması aşamaları açıklanarak örneklendirilmiştir.

Çalışmamızın dördüncü ve son bölümünde bulgular ve tartışma yer almaktadır. Bu bölümde öncelikle, çalışmadan elde edilen nitel bulgular açıklanarak örneklendirilmiştir. Bu bulgular *Türkçede tanıtılma belirticileri sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde nasıl kodlanmaktadır? ve ne tür söylem işlevleri yüklenmektedir?* sorularını yanıtlamamızı sağlamıştır. Nitel bulgular hem tanıtılma işlevi hem de öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik boyutunda değerlendirilmiştir. Çözümlemeye ilişkin nicel, yani sayısal bulgular çalışmamızın genel çerçevesini oluşturan Eleştirel Söylem Çözümlemesi bakış açısını desteklemiştir. Elde edilen nitel ve nicel bulguların ışığında gerçekleştirilen tartışma sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde yazarların dilsel yapılar aracılığıyla öznel kimliklerini ortaya koyma ya da örtükleştirme konusundaki eğilimlerini ve bu eğilimin altında yatan olası toplumsal ve ideolojik nedenleri irdelemiştir.

Çalışmamızın Sosyal Bilimlere ait çalışma alanları olan Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji ve Dilbilim alanlarında 2002-2006 yılları arasında hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerden oluşan bütüncesinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Saptanan tanıtılma işlevli dilsel yapıların başında yükleme ulanan kiplik işlevli sonekler gelmektedir. Bütüncede, özellikle, kesinlik, genel gerçeklik sunmaya yarayan kiplik işlevli soneklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu ekler *-Dir* soneki, *-A/ır* geniş zaman eki, kesin geçmiş zamanı gösteren *-DI* ekidir. Ayrıca, varsayım ya da çıkarım belirten *-Abilir* eki de tanıtılma işlevli sonekler arasında yer almaktadır. Tanıtılma işlevli diğer dilsel düzenekler adlaştırma, edilgenlik, kiplik sıfatları ve belirteçleri, atıflar, kişi adları ve ekleri ve sözbilimsel sorulardır.
- Tanıtılma belirticisi olarak saptanan yapıların öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik ifade etmedeki işlevleri de şöyledir: Öznellik birinci tekil

ve çoğul kişi ekleri, olasılık ya da varsayım ifade eden sıfat ve belirteçlerin yanı sıra aynı anlamı ifade eden –*Abilir* eki ile kodlanmaktadır. Paylaşılan-öznellik işlevini yerine getiren tanıtlama belirticilerinin ise, birinci çoğul kişi ekleri, atıflar, adlaştırma ve edilgenlik ve sözbilimsel sorular olduğu belirlenmiştir. Bu dilsel düzeneklerin dışında kalan ve kesinlik ifade eden sıfatlar, belirteçler ve kiplik soneklerinin de nesnel bir bakış açısı yansıttığı görülmüştür.

- Bütüncede yer alan bilimsel metinlerde kullanılan tanıtlama belirticilerinin %70 oranında nesnellik, %24 oranında paylaşılan-öznellik, %6 oranında ise öznellik ifade ettiği saptanmıştır. Buna göre, çözümlediğimiz bilimsel metinlerde büyük ölçüde nesnelliği kodlayan ve öznelliği örtükletiren dilsel stratejiler kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçları Halliday'in Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeline göre yorumlayacak olursak, tanıtlama belirticilerinin, sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde yazarın okuyucu kitlesi, yani bilimsel söylem topluluğunun diğer üyeleriyle olan kişilerarası ilişkisini düzenlemede rol oynadığını söylemek mümkündür. Bilimsel makale yazarı metnini düzenlerken bilgi vermenin yanı sıra dilsel seçimlerini üyesi bulunduğu söylem topluluğunun belirlediği sınırlamalar çerçevesinde yapmak zorundadır. Öznellik, nesnellik ve paylaşılan-öznellik işlevlerini yerine getirebilen farklı tanıtlama belirticilerinden yapılan seçimler yazarın, metnini üyesi bulunduğu söylem topluluğunun ideolojik amaçları doğrultusunda üretmesine katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 1989: 38; Fairclough, 1992; 162).

Eleştirel Söylem Çözümlemesi çerçevesinde bakılacak olursa, sosyal bilimler alanına ilişkin bilimsel metinlerde tanıtlama belirticilerinin büyük ölçüde nesnellik yansıtan biçimde kullanılması, önemli ölçüde öznelliği örtükletirme stratejilerine başvurulması ve öznelliği dilsel olarak açık biçimde ifade etmekten büyük ölçüde kaçınılması bilimsel söylem topluluğu içerisindeki ideoloji ve güç ilişkileriyle bağdaştırılabilir. Eleştirel Söylem Çözümlemesi bilimsel söylem topluluğunun

ürünleri olan bilimsel makalelerdeki dil kullanımına bakılarak gerisinde yatan ideolojinin yorumlamasını mümkün kılmaktadır. Buna göre, tanıtlama belirticilerinin bütüncemizde büyük ölçüde nesnelliği yansıtacak biçimde kullanılması ve paylaşılan-öznellik diye adlandırıldığımız dilsel düzeneklerle öznelğin nesnelleştirilmesi, bilim ideolojisine uygun metin üretme çabasının bir sonucu olarak görülebilir; çünkü geleneksel bilim ideolojisi nesnellik ve gerçeklik ölçütlerine dayanmakta ve bilim insanının bireysel önem taşımamasını, yalnızca nesnel olarak oluşturulmuş doğrunun hizmetinde olmasını öngörmektedir (Oktar, 2001: 75). Dolayısıyla, bütüncemizde tanıtlama belirticilerinin büyük ölçüde nesnelliği kodlayacak ve öznelliği örtükleyecek biçimde kullanılmasının aynı zamanda sosyal bilimlerde, bilimin sezgisel, kişisel deneyime dayalı varsayımları değil, üzerinde uzlaşma varılan gerçekleri ele alması gerektiğini savunan pozitivist paradigmanın hakim olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Öneriler:

Çalışmamızın Türkçede, üzerinde pek fazla çalışma yapılmamış olan, tanıtlama belirticisi işlevli dilsel düzeneklerin belirlenmesine ışık tutacağını umuyoruz. Ayrıca, elde ettiğimiz sonuçların doğa bilimlerinden derlenen bir bütüncü üzerinde yapılacak benzer bir çalışmaya basamak oluşturmasının, böylece tanıtlama belirticilerinin bilimsel metinlerdeki söylem işlevlerine ilişkin daha kapsamlı, daha genel sonuçlara ulaşılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızda saptanan tanıtlama belirticilerinin ve işlevlerinin akademik yazma derslerinde kullanılabileceği ve böylece daha bilinçli bir bilimsel yazma geleneğinin oluşturulmasına katkıda bulunulabileceği de düşünülmektedir. Dünyadaki pek çok üniversitede dil bölümlerinin dışındaki alanlarda da öğrencilere bilimsel metin oluşturmaya yönelik kural ve yöntemler öğretilmekte böylece alana ait köklü bir yazma geleneği oluşturulmakta ve sürdürülmektedir. Öğrencilere Türkçe bilimsel söylemde tanıtlama belirticilerinin kullanımına ilişkin farkındalık kazandırılması metin üretme aşamasında onlara önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Agassi, J. B. (1974). "Objectivity in the Social Sciences". R. J. Seeger ve R. S. Cohen (haz.) *Philosophical Foundations of Science, Boston Studies in the Philosophy of Science. vol 11.* s: 305-316.
- Aikhenvald, A. Y. ve Dixon, R. M. W. (haz.) (2003). *Studies in Evidentiality.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality.* Oxford & New York: Oxford University Press.
- Akaslan, T. (2006). *-mAktA.* (Yayınlanmamış bildiri metni). XX. Ulusal Dilbilim Kurultayı. 12-13 Mayıs 2006. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aksu-Koç, A. Slobin, D.I. (1986). "A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish". W. Chafe ve J. Nichols (haz.) *Evidentiality. Cilt 20.* Norwood: Ablex. 159-167.
- Akyürek, B. (2005). *Yılgın Türkler.* Ankara: ART Basın Yayın.
- Banguşolu, T. (2004). *Türkçenin Grameri.* Ankara: TDK Yayınları.
- Beaugrande, R.-A. de ve Dressler, W. U. (1981). *Introduction to Text Linguistics:* London; New York: Longman.
- Biber, D., Conrad, S. Ve Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloor, T. ve Bloor, M. (2004). *The Functional Analysis of English: a Hallidayan Approach* (Second Edition). London: Arnold.

- Bullock, A. ve Stallybrass, O. (1988). *The Fontana Dictionary of Modern Thought*. London: Fontana/Collins.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2000). “Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral’ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü”. *Pamukkale Üniversitesi, I. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu Bildirileri*. s: 176-189.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2001). “Yazınsal Eleştiri Kuramları İçinde Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Yeri ve İşlevi” *TÖMER Dil Dergisi: Dilbilimsel Eleştiri Özel Sayısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi. s: 17-26.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). “Söylemden İdeolojiye: Eleştirel Söylem Çözümlemesi”. A. Kocaman (haz.) *Dilbilim: Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar*. Ankara: Dil Derneği Yayınları. s: 101-116.
- Bybee, J. ve Fleischman, S. (haz.) (1992). *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Can, Y. (2005). “Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramlarını Paradigma Temelli Bir Sınıflandırma Denemesi”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. Mayıs 2005 Cilt : 29 No:1. s: 1-11.
- Carlota, S. S. (2003). *Modes of Discourse: The Local Structure of Texts*. West Nyack & NY: Cambridge University Press.
- Cem-Değer, A. (1998). “Gazetelerdeki Köşe Yazılarında Geçişlilik ve Sözcük Özellikleri”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 53-64.

- Cem-Değer, A. (1999). “Söylemdeki Tümceler ve İdeolojideki Sezdirimleri”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 179-193.
- Cengiz, Ö. ve Cem-Değer, A. (2005). “Türkçe Karşılıklı Konuşma Söyleminde Ezgi Birimlerin Yapısı” İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S., Demircan, Ö. (haz.) *Dilbilim Araştırmaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Chafe, W. (1986). “Evidentiality in English Conversation and Academic Writing”. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* içinde. W. Chafe ve J. Nichols (haz.) Norwood & New Jersey: Ablex Publishing Corporation. s: 261-272.
- Chafe, W. ve Nichols, J. (haz.) (1986). *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood & New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Chapelle, C. A. (1998). “Some Notes on Systemic Functional Linguistics”. <http://www.public.iastate.edu/~carolc/LING511/sfl.html>
- Chung, S. ve Timberlake, A. (1985). “Tense, Aspect and Mood”. T. Shopen (haz.) *Language Typology and Syntactic Description. cilt III. Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Pres. s: 202-258.
- Coffin, C. (1997). “Constructing and giving value to the past: an investigation into secondary school history”. F. Christie ve J. R. Martin (haz.) *Genre and Institutions: Social Processes in the workplace and School*. London: Cassel. s: 196-230).
- Coffin, C. (2000). *History as Discourse: Construals of Time, Cause and Appraisal*. (yayımlanmış doktora tezi).

- Collins Online Dictionary. <http://www.collinslanguage.com/> (erişim tarihi: Aralık 2008)
- Conrad, S. (2002). Corpus Linguistic Approaches For Discourse Analysis. *Annual Review Of Applied Linguistics*. 22. USA: Cambridge University Pres. s: 75-95.
- Corcu, D. (2005). Semantic Structure of the Necessity Marker –*mAll*, *Dilbilim Araştırmaları 2005*, 33-45.
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csató, É. Á. (2008). “Rendering Evidential Meaning in Turkish and Swedish”. 14. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı Kitapçığı. s: 91.
- Cumming, S. (2003). Evidentiality. *Language and Power.Linguistics 5*. Winter 2003. <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/cumming/ling50/evidentiality.htm>
- Dant, T. (1991). *Knowledge, Ideology and Discourse*. London: Routledge.
- Dendale, P. ve Tasmowski, L. (2001). “Introduction: Evidentiality and related notions”. *Journal of Pragmatics*. sayı: 33. s: 339-348.
- Doğan, G. ve Kocaman, A. (1999). Sözcüde Kişisel Tutum ve Belirteçler. *Dilbilim Araştırmaları 1999*. s: 65-78.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Eggs, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. London: Pinter Publishers.

- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London ve New York: Longman.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Oxford: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: the critical study of language*. London ve New York: Longman.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). 'Critical Discourse Analysis'. T. Van Dijk (haz.) *Discourse as Social Interaction*. London: Sage.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse*. London & New York: Routledge.
- Fintel, K. von (2006). "Modality and Language". Donald M. Borchert (haz.) *Encyclopedia of Philosophy*. Detroit: MacMillan Reference USA. s: 1-16.
- Foley, J. (Ed.). (2004). *Language, Education and Discourse : Functional Approaches*. London, GBR: Continuum International Publishing.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings, 1972 - 1977*. New York: Pantheon Books.
- Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., Trew, T. (1979). *Language and Control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fowler, R. (1986). *Linguistic Criticism*. Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Fries, P. H. ve Gregory, M. (1995). (haz.) *Discourse in Society: Systemic Functional Perspectives*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London & New York: Routledge.

Göregenli, M. (1998). “Bir Protesto Eylemine İlişkin Sosyal Psikolojik Yaklaşımla Çözümlemesi”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 79-97.

Göregenli, M. (1999). “Köşe Yazılarında Laik ve Anti-laik Söylemin Normatif-Hümanist Eğilimler Açısından Çözümlemesi”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 195-212.

Günay, V. D. (2001). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Güven, M. (2001). “Türkçede –Abil Eki Ve Kiplik Belirteçleri Üzerine” Demircan, Ö. ve Erözden, A. (haz.) *XV. Dilbilim Kurultayı- Bildiriler: Dilbilim ve Dilbilgisi*. İstanbul: Y.T.Ü. Vakfı Yayınları. s: 79-87.

Halliday, M. A. K. (1985a). *An Introduction To Functional Grammar*. London: Arnold.

Halliday, M. A. K. (1985b). *Spoken and written language*. Oxford: Oxford University Press.

Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction To Functional Grammar*. London: Arnold.

Halliday, M. A. K. (2003). *On Language and Linguistics*. Jonathan Webster (haz.). London & New York: Continuum.

Hançerlioğlu, O. (2000). “Mustafa Kemal’in Askerleri”. *Güzel Yazılar Hikâyeler 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hodge, R. ve Kress, G. (1993). *Language as Ideology*. London: Routledge.
- Hsieh, C.-L. (2008). "Evidentiality in Chinese newspaper reports: subjectivity/objectivity as a factor". *Discourse Studies*. 10 (2). London: Sage Publications. s: 205-229.
- Hunston, S (1994). "Evaluation and Organization In a Sample of Written Academic Discourse" M. Coulthard (haz.) *Advances in Written Text Analysis*. London & New York: Routledge. s: 191-218.
- Hyland, K. (1996). "Writing Without Conviction? Hedging in Science Research Articles". *Applied Linguistics*. Cilt 17, sayı 4. Oxford University Press. s: 433-453.
- Hyland, K. (1998). "Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse". *Journal of Pragmatics* 30. s: 437-440.
- Hyland, K. (2000). *Disciplinary Discourses: Social Interactions In Academic Writing*. Essex: Pearson Education Limited.
- Ilie, C. (1994). *What else can I tell you?. A pragmatic study of English rhetorical questions as discursive acts*. Stockholm.
- Irmak, D. E. (1975). *Scientific English*. İstanbul.
- İmer, K. (2001). Kitap Tanıtımı: Demircan, Ö. (2000). *İletişim ve Dil Devrimi*. İstanbul: Yaylım Yayıncılık K. İmer, A. Kocaman, A. S. Özsoy, Ö. Demircan (haz.) *Dilbilim Araştırmaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Jäger, S. (2001). "Discourse and knowledge: Theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis". R. Wodak ve M. Meyer, (haz.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. (2001) London: Sage Publications.
- Kabağaçlı, C. Ş. (2000). "Denizkızı Adası" içinde *Güzel Yazılar Hikayeler 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1981). *Yaban*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kılıç, F. (2005). "Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık" *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 2. Mak. # 6. Ankara: Ankara Üniversitesi. 68-113. http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/II-1_Mart2005/oz2-12005/2-1oz_6fkilic.html
- Kısakürek, N. F. (2000). "Hasta Kumarbazın Ölümü" içinde *Güzel Yazılar Hikayeler 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kiremitçi, T. (2005). "O Meşhur On Beş Dakika" içinde *A.Ş.K. Neyin Kısaltması?* İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Kornfilt, J. (1996). *Turkish*. London & New York: Routledge.
- Koteyko, N. (2006). "Corpus Linguistics and The Study of Meaning in Discourse". P. Robertson ve J. Jung (haz.) *The Linguistics Journal*. cilt 2. Ocak 2006. British Virgin Islands: Linguistics Journal Press. s: 132-157.
- Kress, G. (1989a). "History and language: towards a social account of linguistic change". *Journal of Pragmatics*. sayı 13, cilt 3. s: 445-466.
- Kress, G. (1989b). *Linguistic Processes in Sociocultural Practice*. Oxford: Oxford University Press.

Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Longman Online Dictionary

<http://www.ldoceonline.com/search/?q=discourse&x=53&y=104> (erş. tar.: 05.12. 2008)

Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mandik, P. (2002). "Subjectivity and Objectivity". M. Nani ve M. Marraffa (haz.)

Societa Italiana Filosofia Analitica.

<http://host.uniroma3.it/progetti/kant/field/suob.htm>. (erş. tar.: 15. 10.2007).

Markkanen, R. ve Schröder, H. (1997). "Hedging: A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis". R. Markkanen ve H. Schröder. (haz.) *Hedging and Discourse: Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*. Berlin ve New York: Walter de Gruyter. s: 3-18.

Matthews, P. H. (1997). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Merriam Webster's Online Dictionary

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/discourse> (erş. tar.: Aralık 2008)

Mills, S. (1997). *Discourse*. London: Routledge.

Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Application*. London: Routledge.

Mushin, I. (2001). *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Nihat Bey, E. (2005). *Gece Hikâyeleri*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.

- Nuyts, J. (2001a). *Epistemic modality, language, and conceptualization [electronic resource] : a cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nuyts, J. (2001b). "Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions". *Journal of Pragmatics*. sayı: 33. s: 383-400.
- Oktar, L. (1998) "Gazete Söyleminde İdeolojik Yapılar". S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 37-52.
- Oktar, L. (1999). "Laik ve Anti-Laik Söylemlerde Biz ve Onlar Çatışması". S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 163-178.
- Oktar, L. ve Cem-Değer, A. (1999). "Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri". S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 65-77.
- Oktar, L. (2001a). "Bilimsel Söylem ve Toplumsal Değişim". *Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi*. sayı: 2. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü. s: 71-80.
- Oktar, L. (2001b). "Ideological Organization of Representational Processes in the Presentation of us and them" *Discourse & Society*. Cilt 12, Sayı 3. s: 313-346.
- Orlandi, E. P. (2005). "Scientific Discourse and Interpretation". *A Linguagem Ciencia*. Vol 4. Unicamp: Labeurb.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Papafragou, A. (2006). *Lingua. cilt 116, sayı 10. Ekim 2006.* s: 1688-1702.
- Reppen, R. ve Simpson, R. (2002). "Corpus Linguistics". N. Schmitt (haz.) *An Introduction to Applied Linguistics*. Great Britain: Arnold Publishers. s: 92-111.
- Philosophy Dictionary. <http://www.answers.com/topic/intersubjectivity> (erş.tar. 15.10.2007).
- Roubini, N. (2008). *Roubini Global Economics*. <http://www.roubini.com/roubini-monitor/253801/> (erş.tar. 19.01.10).
- Ruhi, Ş., Zeyrek, D. ve Osam, N. (1997). "Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler" *Dilbilim Araştırmaları 1997*.
- Sanders, J. (2000). *Perspective In Narrative Discourse*. Enschede: Copyprint.
- Scheff ve diğ. (2006). *Goffman Unbound!. A New Paradigm for Social Science (The Sociological Imagination)*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Intersubjectivity>. (erş. tar. 12. 05. 2008).
- Schlichter, A. (1986) "The Origins and Deictic Nature of Wintu Evidentials" W. Chafe ve J. Nichols (haz.) *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood & New Jersey: Ablex Publishing Corporation. s: 46-59.
- Sitara, M. (2003). "The Relationship between Science, Ideology and Politics in modern Greece: the case of scientific discourse during the Kosovo"war" ". 1st PhD Symposium on Social Science Research in Greece. Hellenic Observatory, European Institute LSE: London.

- Speas, M. (2001). *Evidentiality, logophoricity and the syntactic representation of pragmatic features*. Manuscript. Amherst: University of Massachusetts.
- Stillar, G. F. (1998). *Analizing Everyday Texts: Discourse, Rhetoric, and Social Perspectives*. Thousand Oaks, London; New Delhi: Sage Publications.
- Subaşı-Uzun, L. (2008). “Orhon Yazıtlarında Nedensellik ve Öznellik Sunumları”. 14. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı Kitapçığı. s: 100.
- Südaş, İ. (2004). “17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölcük (Kocaeli) Örneği”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 73-81.
- Taylor, G. R. (2005). (haz.) *Integrating Quantitative and Qualitative Methods In Research*. Maryland: University Press of America.
- The Internet Encyclopedia of Philosophy.
<http://host.uniroma3.it/progetti/kant/field/suob.htm>
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R., & Vetter, E. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage Publications.
- Trask, R. L. (1993). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London & New York: Routledge. s: 95.
- Tura-Sansa, S. (1986). “-Dir in Modern Turkish” *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*. A. Aksu-Koç ve E. Erguvanlı Taylan (haz.) İstanbul: Boğaziçi University Press. S: 145-158.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Basım Evi.
- Türk Dil Kurumu Online Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr>. (erş. tar. Aralık 2009).

Underhill, R. (1979). *Turkish Grammar*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Van Dijk, T. A. (1985) *Handbook of Discourse Analysis. Vol. 1*, New York: Academic Press.

Van Dijk, T. A. (1990). "Social Cognition and Discourse" H. Giles ve W. P. Robinson. (haz.) *Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd. s: 163-183.

Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology*. London: Sage.

Van Dijk, T. A. (2001a). "Discourse, Ideology and Context" *Folia Linguistica*. XXX/1-2. s: 11-40.

Van Dijk, T. A. (2006). "Discourse and Manipulation" *Discourse and Society*. 17 (2). s: 359-383.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Viechnicki, G. B. (2002). *Evidentiality in Scientific Discourse*. The University of Chicago Press: Chicago, IL. Unpublished dissertation.

Weiss, G. ve Wodak, R. (1993). (haz.). *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan.

Wikipedia Online Ansiklopedi. http://en.wikipedia.org/wiki/Social_sciences

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Lenin>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Antonio_Gramsci

http://tr.wikipedia.org/wiki/Georg_Luk%C3%A1cs

http://en.wikipedia.org/wiki/Lucien_Goldmann

http://tr.wikipedia.org/wiki/Louis_Altusser

Wodak, R. ve Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.

Yağcıoğlu, S. (1999a). “Gazete Köşe Yazılarında Eşdizimsel Örüntüleme ve İdeoloji”. M. Aksan ve diğ. (haz.) *Dilbilim Araştırmaları*. s: 55-64. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.

Yağcıoğlu, S. (1999b). “Geçmiş mi Günümüz mü?: Çatışma Söyleminde Tarihselliğin Kurgulanmasında Eşdizimsel Örüntülerin İdeolojik İşlevleri”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 115-144.

Yağcıoğlu, S. ve Cem-Değer, A. (2001a). “Toplumsal Çatışma Sürecinde Farklı Söylemler: Bir Eleştirel Söylem Çözümlemesi”. S. Yağcıoğlu (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları. s: 145-161.

Yağcıoğlu, S. ve Cem-Değer, A. (2001b). “Logos or Mythos: (De) Legitimation Strategies in Confrontational Discourses of Sociocultural Ethos” *Discourse & Society. Cilt 12, Sayı 6*. s: 817-852.

Yağcıoğlu, S. (2002). (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (2002). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Young, L. (2004). (haz.). *Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis: Studies in Social Change*. London, GBR: Continuum International Publishing.

EK 1

BÜTÜNCE KAYNAKÇASI

TARİH

Açıklı, A. (2004). Osmanlı Ulak-Menzilhânesi Sitemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-1840). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, 1-133.

Akşit, A. (2004). Mevlevi Yazarların Seyyid Burhaneddin'in Kayseri'ye Gidiş Hakkındaki Rivayetlerine Dair. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 1-8.

Beşirli, M. (2004). Tokat Bakır Kalhânesi'nde Tasfiye İşlemleri ve İstanbul'a Sevkiyat (1793-1840). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 9-37.

Bilgi N. (2005). Saruhan Sancağı'nın Son Mutasarrıfı: Hüseyin Aziz Akyürek. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/1, 1-18.

Bingöl, S. (2005). Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-i Mahâkim'deki Üst Mahkeme Kararları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/1, 19-38.

Çelebi, M. (2004). Atatürk'ün Himayesi'nde Kurulan Türk Maarif Cemiyeti (1928-1933). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, 35-53.

Çelebi, M. (2005a). Mentese Sancağı'nda İzmir'in İşgâline Gösterilen Tepkiler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/1, 39-59.

Çelebi, M. (2005b). Saruhan Sancağı'nda İzmir'in İşgâline Gösterilen Tepkiler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 17-42.

Çolak, M. (2004). Macaristan'da Rutan Meselesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, 55-64.

- Daş, M. (2005). Bizans Kaynaklarında Timur İmajı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 43-58.
- Demir, M. (2005). Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotus'un Yeri ve Önemi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 59-78.
- Erdoğan, M. A. (2004). Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 55-71.
- Gökçe, T. (2005). Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tesbitler (XV-XIX. Yüzyıllar). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 79-112.
- Kaçar, T. (2005). Origo Constantini Imperatoris: İmparator Constantinus'un Yükselişİ. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/1, 135-155.
- Kaya, M. A. (2005). III. Gordianus'un Pers (= Sasanî) Seferi: Güzergâh, Savaşlar ve İmparator'un Ölümü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/1, 157-167.
- Şahin, Ş. U. (2004). Mevlevi Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya Yolculuğuna Dair Bir Belge. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 93-99.
- Şaşmaz, M. (2004). Kumkapı Ermeni Olayı (1890). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 101-118.
- Tabak, S. (2004). 1946 Belediye-Milletvekili Seçimleri ve Afyon'da Uygulanması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, 87-104.
- Tabak, S. (2005). İzmir'de II. Meşrutiyet Döneminin Başlarında İç Siyaset. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 113-132.

Temel, M. (2005). Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, 133-146.

SANAT TARİHİ

Bayrakal, S. (2004). İzmir Minberleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 19-49.

Çetinkaya, H. S. (2005). Medrese Kütüphanelerine Nevşehir'den İki Örnek. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 1-27.

Daş, E. (2005). Menemen, Karakadı (Altı Kardeşler) Hamamı ve Erkekler Kısmı Cehennemliğinde Yapılan Çalışmalar. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 29-47.

Doğer, L. (2004a). Anaia-Kuşadası Kadıkalesi Kazısı 2002 Yılı Bizans Dönemi Seramik Buluntularının Ön Değerlendirmesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 1-31.

Doğer, L. (2004b). Bizans Dönemi Fantastik Kurgulu Betimleme Taşıyan Yeni Bir Seramik Objeye. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 79-98.

Doğer, L. ve Soydan, E. (2005). İzmir Atatürk Müzesindeki Mobilya Aksesuarı Olarak Figürlü Çiniler ve Bir Şömine. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 49-73.

Kunduracı, O. (2005). Konya Karapınar Evlerinden Örnekler. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 75-102.

Oral, Z. (2004). Erken Hıristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 99-117.

Öney, G. (2004). Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve gelişen Figür Üslubu . *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 61-82.

- Özme, A. (2004). Mengücekli Beyliği Sikkeleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 95-105.
- Tok-Bayrakal, E. (2004). Mykale (Samson) Dağında Çınarlı Kilise Adını Verdiğimiz Bir Manastır Kilisesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 1-18.
- Üklü, C ve Tanyol, T. (2004). Bazı Örnekleriyle Mersin Evlerinde Ahşap Tavanlar. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 106-127.
- Ünal, C. (2004). Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustianos ve II. Iustianos Dönemi Sikkesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 119-137.
- Ünal, C. ve Bülbül, A. (2005). Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2004 Yılları Buluntusu Bizans Sikkelerinin Sayısal ve Grafik Destekli Ön Değerlendirmesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 111-123.
- Ünal, R. H. ve Demir, A. (2004a). Beçin 2000 Kazısı. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 129-167.
- Ünal, H. R. ve Demir, A. (2004b). Beçin 2001 Kazısı. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 139-176.
- Ünal, R. H. ve diğ. (2005). Beçin 2003 Kazısı. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/2, 125-185.
- Yavuz, M. (2004). Mimar August Jasmund Hakkında Bilmediklerimiz. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, 181-205.

COĞRAFYA

- Sezer, L. İ. (2003). Çivril-Denizli Deprem Yöresinde Deprem Aktivitesi ve Riski. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12/2, 93-102.

Kılıç, S. E. ve Mutluer, M. (2004). Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 17-28.

Koçman, A. (2004). Yanık Ülke'nin Doğal Anıtları: Kula Yöresi Volkanik Oluşumları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 5-15.

Korkut, C. (2004). XIX: Yüzyılda İzmir'de Uygulanan Örnek Bir Yap-İşlet-Devret Modeli: İzmir'de Rıhtım Yapımı ve İşletme İmtiyazı. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 1-4.

Öner, E. (2003). Divle Obruğu (Kaş-Antalya). *Ege Coğrafya Dergisi*, 12/2, 83-92.

Özözen Kahraman, S. (2004). Türkiye'de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansıması. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 59-71.

Sezer, L. İ. (2004). İzmir Sismotektonik Yöresinin Depremselliği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13/1-2, 29-46.

SOSYOLOJİ

Balkız, B. (2004). Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 12-13, 135-158.

Balkız, B. (2005). Comtecu Pozitivizm: Bir Sosyal Mühendislik Aracı Olarak Sosyoloji. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 14, 21-30.

Bostancı Ege, G. (2005). İnternetin Sosyal Boyutları. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 14, 175-188.

Çağlayan, S. (2004). Göç: Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutulmak 1989 ve Sonrası Bulgaristan Göçmeni Türkler Üzerine Yapılmış Bir Çalışma. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 12-13, 61-76.

- Dönmezer, İ. (2003). Ergenlik Döneminde Özerkleşme/Bağımsızlaşma. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 61-64.
- Hız, K. ve Durdu, Z. (2004). Türkiye’de Sosyolojinin Kimliği. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 1-14.
- Irmak Balkız, Ö. (2004). Toplam Kalite Yönetimi ve Eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 99-116.
- Karakaş, M. (2004). Türk Polisinin Şiddet Algılaması. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 77-98.
- Koyuncu, B. (2004). Küreselleşme ve MÜSİAD: Bir Müslüman İşadamı Derneğinin Küreselleşmeye Eklemlenmesi. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 25-36.
- Nazlı, A. (2005). Sapmanın Tıpsallaştırılması ve Tıbbın Toplumsal Normaliteyi Sağlama İşlevi. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 14*, 115-132.
- Önen, E. (2003). Din, Devlet ve Toplum İlişkileri Bağlamında Dini Eğitime Yönelen Kız Öğrenciler Sorunu. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 107-114.
- Özgen, H. N. (2003). Küreselliğin Eşiğinde Güneydoğu Anadolu Gençliği. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 37-52.
- Sayın, Ö. (2003). Almanya’da Yaşam Deneyimi Olan Türk Gençleri. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 5-26.
- Sayın, Ö. (2004). Dünyada Yeni Eşitsizlik Anlayışları. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 159-171.

- Ünverdi, H. (2005). 1980 Sonrası Değişim, Yeni Dinamikler ve Kimlik Temelli Yapılanmalar – İzmir Gecekonduları Örneği. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 14*, 69-100.
- Yelken, R. (2004). Yeni Sosyal Oluşumlar ve Cemaatin Dönüşümü. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13*, 15-24.
- Yeşiltuna, D. Ç. (2003). Hükümet Programlarında Gençlik. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 115-124.
- Yıldız, Ö. (2005). Sivil Toplumunu Yeniden Siyasetin İçinde Düşünmek. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 14*, 31-48.
- Yılmaz, C. (2003). Sağlıklı Beslenme ve Özellikleri. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 10-11*, 65-78.
- Yılmaz, C. (2005). Bir Ötekileştirme Aracı Olarak Q-Klavye F ve Q Klavye Kullananlar Arasındaki Eşitsizliğin Karşılaştırmalı Sosyolojik Araştırması. *Sosyoloji Dergisi, Sayı 14*, 49-68.

FELSEFE

- Armaner, T. (2004). Spinoza ve “Zaman”ın Siyasi Bir Mekan Olarak Restorasyonu. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 33*, 1-22.
- Demircioğlu, E. (2004). Olumsal A Priori ve İki Tip Zorunluluk. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 32*, 47-64.
- Elgin, M. (2004). Bağlam Rasyonalizmi ve Bilimde İlerleme. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 33*, 69-80.

Erdoğan, E. (2005). Descartes-Newton Bağlamında Felsefe-Bilim Etkileşimi. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 35*, 1-16.

Hacıkadiroğlu, V. (2004). Eski Yunan'dan Günümüze Felsefe. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 32*, 33-46.

Hacıkadiroğlu, V. (2005). Birincil ve İkincil Nitelikler. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 34*, 90-98.

Haşlakoğlu, O. (2005). Politelia Diyalogunda Epistêmê Tasnifi ve Dialektikê Methodos'un Anlamı. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 34*, 67-90.

Hünler, S. (2004). Sorumluluğun Ecdadı. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 33*, 37-68.

Hünler, H. (2005). Estetik'in Halleri. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 35*, 39-70.

Taşdelen, İ. (2004). Kindi, Sonsuz Nicelikler, Matematik ve Felsefe İlişkisi Üzerine. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 33*, 23-36.

Topaloğlu, A. (2005). Tümeleler Sorunu, Nominalizm ve Din. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 34*, 53-66.

Yalçın, Ş. (2004). Hume ve Benlik. *Felsefe Tartışmaları, Sayı 32*, 19-32.

PSİKOLOJİ

Acarlar, F. (2005). Türkçe Ediniminde Gelişimsel Özelliklerin Dil Örneği Ölçümleri Açısından İncelenmesi . *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56*, 61-76.

Akgün, S. (2004). Bölüşümsel Adalet Normlarının Çevresel Belirleyicileri: İlişki Türü ve Sorumluluk Yükleme. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 19, Sayı 54*, 1-18.

- Bozkurt, S. ve Aydın O. (2004). Temel yükleme Hatasının Değişik Yaş ve İki Alt Kültürde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 19, Sayı 54*, 91-108.
- Büyükşahin, A. ve Hovardaoğlu, S. (2004). Çiftlerin Aşka İlişkin Tutumlarının Lee'nin Çok Boyutlu Aşk Biçimleri Kapsamında İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 19, Sayı 54*, 59-76.
- Coşkun, H. (2005a). Beyin Yazımında Iraksak Düşünme ve Grup Ortamının Düşünce Üretimine Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 55*, 25-42.
- Coşkun, H. (2005b). Sosyal Kimlik ile Rol Üstlenmenin Bireysel Beyin Fırtınasında Üretkenliğe Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56*, 119-136.
- Durak Batıgün, A. ve Utku, Ç. (2006). Bir Grup Gençte Yeme Tutumu ve Öfke Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 21, Sayı 57*, 65-82.
- Er, N.; Alpar, G. ve Uçar, F. (2005). Görgü Tanığının Bellek Yanılsamaları ve Güven Kararları: Bağımsız Bellek Bildirimlerinden Sonraki Test ve Soru Türü Değişkenlerinin Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56*, 45-60.
- Ergin, C. ve Kozan M. K. (2004). Çalışanların Temel Değerleri, Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderliğin Çekiciliği. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 19, Sayı 54*, 37-58.
- Erkuş, A. (2005). $P_{\rho r}$ 'nin Değişik n, k ve Yüzdeler Dilimlerdeki Değişimi ile ρ , Yanıya Bölme ve Değişik İndekslerle Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 55*, 115-126.
- Güven, A. G. ve Cangökçe, Ö. (2006). Sağlıklı Yetişkinlerde Okuma ve Fonemik-Harf Akıcılığı Üzerinde Eğitim Düzeyi ve Cinsiyetin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 21, Sayı 57*, 109-124.

- Güvenç, G. ve Aktaş, V. (2006). Ergenlik Döneminde Yaş, Toplumsal Cinsiyet, Bireysel ve İlişkisel Tutumlar, Benlik Değeri ve Yaşam Becerilerine İlişkin Algı Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 21, Sayı 57, 45-64.*
- Irak, M. (2005). Üst-Biliş mi? Yönetici İşlevler mi?: Bilme Hissinin Nöropsikolojik Testlerle Ölçülen Dikkat Süreçlerinden Yordanması. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56, 97-118.*
- Kesikçi, H. ve Amado, S. (2005). Okuma Güçlüğü Olan Çocukların Fonolojik Bellek, Kısa Süreli Bellek ve WISC-R Testi Puanlarına Ait Bir İnceleme. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 55, 99-114.*
- Kındap, Y. ve Sayıl, M. (2005). Çocuk Çizimlerinde Temsil ve İfade: Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Gelişim. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56, 25-44.*
- Küntay, A. C. ve Ahtam, B. (2004). Annelerin Çocuklarıyla Geçmiş Hakkındaki Konuşmalarının Anne Eğitim Düzeyiyle İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 19, Sayı 54, 19-36.*
- Musaağaoğlu, C. ve Güre, A. (2005). Ergenlerde Davranışsal Özerklik ile Algılanan Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 55, 79-98.*
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık ve Akademik Başarı ile Sosyometrik Statüye Göre Zorba/Kurban Davranış Türleri. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 20, Sayı 56, 77-96.*
- Sümer, N. (2006). Yetişkin Bağlanma Ölçeklerinin Kategoriler ve Boyutlar Düzeyinde Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 21, Sayı 57, 1-24.*

Sümer, C. H. ve Bilgiç, R. (2006). Performans Değerlendirmelerinde Geleneksel Olmayan Değerlendirici Kaynaklarının Kullanımı. *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 21, Sayı 57, 25-44.

DİLBİLİM

Akaslan, T. (2004). Bilişsel Bir Sözceleme Dilbilgisi Modeli: A. Culioli'nin Sözceleme İşlemleri Kuramı. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, 123-138.

Aksan, Y. (2003). Türkçe'de Durum Değişikliği Eylemlerinin Kılınış Özellikleri. *Dilbilim Araştırmaları 2003*, 1-14.

Büyükkantarcıoğlu, N. ve Yarar, E. (2006). Dil ve İkna: Türk Politika Söyleminde İkna Edici Önerme Yapıları. *Dilbilim Araştırmaları 2006*, 91-113.

Can Bakırlı, Ö. ve Oktar, L. (2006). Türkçe'de Ayrık Yapılar: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dilbilim Araştırmaları 2006*, 11-26.

Cengiz, Ö. ve Cem Değer, A. (2005). Türkçe Karşılıklı Konuşma Söyleminde Ezgi Birimlerin Yapısı. *Dilbilim Araştırmaları 2005*, 1-11.

Corcu, D. (2005). Zorunluluk Kipliği Belirtisi –*mAlP*'nin Anlamsal İçyapısı. *Dilbilim Araştırmaları 2005*, 33-44.

Çeltek, A. ve Oktar, L. (2004). Türkçe Sözlü Söylemde Artgönderim Örüntüleri. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, 1-13.

Güven, M. (2005). Çoktan Belirtecinin Anlamsal Özellikleri Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları 2005*, 45-53.

Kansu Yetkiner, N. (2004). Kadın Bağı Reklamlarındaki Dilsel ve Dilötesi Aktarımlar Üzerine Bir İnceleme. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, 89-109.

- Kılıç, S. (2004). Saussure Dilbilimi: Kaynakları ve Yöntem Sorunu. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, 139-151.
- Operstein, N. ve Kütükçü, T. (2004). Türkiye Türkçesi'ndeki /e/ Ünlüsünün Sesbirimcikleri Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, 29-50.
- Şayli, Ö. ve Arslan, L. M. (2003). Türkçe'deki Seslerin Süre Özellikleri. *Dilbilim Araştırmaları 2003*, 15-26.
- Türkkan, B. ve Yağcıoğlu, S. (2006). Türkçe Bilimsel Metinlerde Gönderimsel Bağdaşıklık ve Köprü Gönderimi: Merkezleme Kuramı Çerçevesinde Bir Yaklaşım. *Dilbilim Araştırmaları 2006*, 59-71.
- Yağcıoğlu, D. (2003). Kıbrıs'ta Çokdillilik Olgusu. *Dilbilim Araştırmaları 2003*, 27-39.

EK 2

BÜTÜNCEDEKİ METİNLERİN SIRALANMIŞ LİSTESİ

TAR 1: Açıklık, A. (2004).

TAR 2: Akşit, A. (2004)

TAR 3: Beşirli, M. (2004)

TAR 4: Bilgi N. (2005)

TAR 5: Bingöl, S. (2005)

TAR 6: Çelebi, M. (2004)

TAR 7: Çelebi, M. (2005a)

TAR 8: Çelebi, M. (2005b)

TAR 9: Çolak, M. (2004)

TAR 10: Daş, M. (2005)

TAR 11: Demir, M. (2005)

TAR 12: Erdoğan, M. A. (2004)

TAR 13: Gökçe, T. (2005)

TAR 14: Kaçar, T. (2005)

TAR 15: Kaya, M. A. (2005)

TAR16: Şahin, Ş. U. (2004)

TAR 17: Şaşmaz, M. (2004)

TAR 18: Tabak, S. (2004)

TAR 19: Tabak, S. (2005)

TAR 20: Temel, M. (2005)

SAN TAR 1: Bayrakal, S. (2004)

SAN TAR 2: Çetinkaya, H. S. (2005)

SAN TAR 3: Daş, E. (2005)

SAN TAR 4: Doğer, L. (2004a)

SAN TAR 5: Doğer, L. (2004b)

SAN TAR 6: Doğer, L. ve Soydan, E. (2005)

SAN TAR 7: Kunduracı, O. (2005)

SAN TAR 8: Oral, Z. (2004)

SAN TAR 9: Öney, G. (2004)
SAN TAR 10: Özme, A. (2004)
SAN TAR 11: Tok-Bayrakal, E. (2004)
SAN TAR 12: Üklü, C ve Tanyol, T. (2004)
SAN TAR 13: Ünal, C. (2004)
SAN TAR 14: Ünal, C. ve Bülbül, A. (2005)
SAN TAR 15: Ünal, R. H. ve Demir, A. (2004a)
SAN TAR 16: Ünal, R. H. ve Demir, A. (2004b)
SAN TAR 17: Ünal, R. H. ve diğ. (2005)
SAN TAR 18: Yavuz, M. (2004).

COĞ 1: Kılıç, S. E. ve Mutluer, M. (2004)
COĞ 2: Koçman, A. (2004)
COĞ 3: Korkut, C. (2004)
COĞ 4: Öner, E. (2003)
COĞ 5: Özözen Kahraman, S. (2004)
COĞ 6: Sezer, L. İ. (2003)
COĞ 7: Sezer, L. İ. (2004)

SOS 1: Balkız, B. (2004)
SOS 2: Balkız, B. (2005)
SOS 3: Bostancı Ege, G. (2005)
SOS 4: Çağlayan, S. (2004)
SOS 5: Dönmezer, İ. (2003)
SOS 6: Hız, K. ve Durdu, Z. (2004)
SOS 7: Irmak Balkız, Ö. (2004)
SOS 8: Karakaş, M. (2004)
SOS 9: Koyuncu, B. (2004)
SOS 10: Nazlı, A. (2005)
SOS 11: Önen, E. (2003)
SOS 12: Özgen, H. N. (2003)
SOS 13: Sayın, Ö. (2003)

SOS 14: Sayın, Ö. (2004)
SOS 15: Ünverdi, H. (2005)
SOS 16: Yelken, R. (2004)
SOS 17: Yeşiltuna, D. Ç. (2003)
SOS 18: Yıldız, Ö. (2005)
SOS 19: Yılmaz, C. (2003)
SOS 20: Yılmaz, C. (2005)

FELS 1: Armaner, T. (2004)
FELS 2: Demircioğlu, E. (2004)
FELS 3: Elgin, M. (2004)
FELS 4: Erdoğan, E. (2005)
FELS 5: Hacıkadiroğlu, V. (2004)
FELS 6: Hacıkadiroğlu, V. (2005)
FELS 7: Haşlakoğlu, O. (2005)
FELS 8: Hünler, S. (2004)
FELS 9: Hünler, H. (2005)
FELS 10: Taşdelen, İ. (2004)
FELS 11: Topaloğlu, A. (2005)
FELS 12: Yalçın, Ş. (2004)

PSK 1: Acarlar, F. (2005)
PSK 2: Akgün, S. (2004)
PSK 3: Bozkurt, S. ve Aydın O. (2004)
PSK 4: Büyükhahin, A. ve Hovardaoğlu, S. (2004)
PSK 5: Coşkun, H. (2005a)
PSK 6: Coşkun, H. (2005b)
PSK 7: Durak Batıgün, A. ve Utku, Ç. (2006)
PSK 8: Er, N.; Alpar, G. ve Uçar, F. (2005)
PSK 9: Ergin, C. ve Kozan M. K. (2004)
PSK 10: Erkuş, A. (2005).
PSK 11: Güven, A. G. ve Cangökçe, Ö. (2006)

PSK 12: Güvenç, G. ve Aktaş, V. (2006)
PSK 13: Irak, M. (2005)
PSK 14: Kesikçi, H. ve Amado, S. (2005)
PSK 15: Kındap, Y. ve Sayıl, M. (2005)
PSK 16: Küntay, A. C. ve Ahtam, B. (2004)
PSK 17: Musağaoğlu, C. ve Güre, A. (2005)
PSK 18: Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005)
PSK 19: Sümer, N. (2006)
PSK 20: Sümer, C. H. ve Bilgiç, R. (2006)

DİLB 1: Akaslan, T. (2004)
DİLB 2: Aksan, Y. (2003)
DİLB 3: Büyükkantarcıoğlu, N. ve Yarar, E. (2006)
DİLB 4: Can Bakırlı, Ö. ve Oktar, L. (2006)
DİLB 5: Cengiz, Ö. ve Cem Değer, A. (2005)
DİLB 6: Corcu, D. (2005)
DİLB 7: Çeltek, A. ve Oktar, L. (2004)
DİLB 8: Güven, M. (2005)
DİLB 9: Kansu Yetkiner, N. (2004)
DİLB 10: Kılıç, S. (2004)
DİLB 11: Operstein, N. ve Kütükçü, T. (2004)
DİLB 12: Şayli, Ö. ve Arslan, L. M. (2003)
DİLB 13: Türkkkan, B. ve Yağcıoğlu, S. (2006)
DİLB 14: Yağcıoğlu, D. (2003)

EK 3: SÖZLÜKÇE

-A-

alan: field

-B-

biçim: mode

bilgi kaynağı: source of information

bilgi kuramı: epistemology

bilgi kuramsal biçim: epistemological mode

bilgiyi bilme biçimi: mode of knowing

bütünce: corpus

bütünce-temelli çözümleme: corpus-based analysis

bütünce-temelli yaklaşım: corpus-based approach

-D-

dilbilgiselleşme: grammaticalization

Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi: Systemic-Functional Grammar

-E-

Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Critical Discourse Analysis

eytişimsel: dialectic, dialectical

-G-

güvenilirlik: reliability

-İ-

inanç: belief

-K-

kamt: evidence

katılımcı: tenor

kiplik: modality; mood

kiplik belirteci: modality adverb

kiplik belirticisi: modality marker

kiplik sıfatı: modality adjective

kiplik yardımcı eylemi: modal

-S-

söylem-dilbilgisi: discourse grammar

söylenti: hearsay

-T-

tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme: stratified random sampling

tanıtılma belirticisi: evidential marker

tanıtılma: evidential

tanıtılma: evidentiality

tanıtılma stratejileri: evidentiality strategies

tümdengelim: deduction

tümevarım: induction

-V-

varsayım: hypothesis